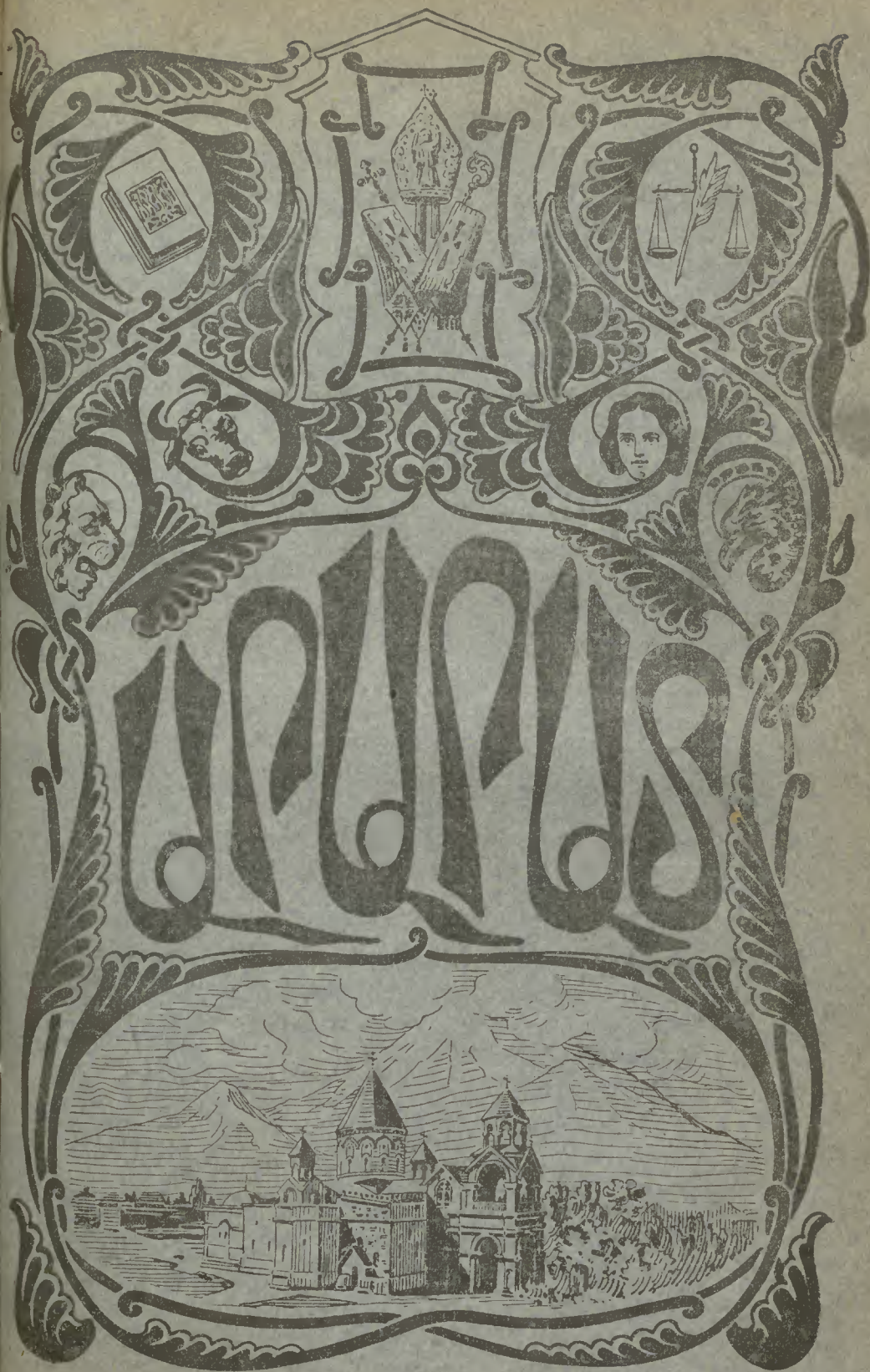

1904 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1904 թ.

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

1. Քաղաքացիական զինուորական ծառայության համարացանկ . . . 917
2. Քաղաքացիական զինուորական ծառայության համարացանկ . . . 919

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

3. Աշխատանքի և աշխատանքի սերունդ . . . 928
4. Ժամանակի արժեքը . . . 935

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ

ԱՅԼ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

5. Ռուսաց եկեղեցի . . . 940
6. Կաթոլիկ եկեղեցի . . . 943
7. Ուղղափառության արժանի խնդիր . X. . . 948

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

8. Դաստիարակություն և կրթություն . . . 953
9. Դպրոցական պարտեզներ և աշակերտական աճուկներ . . . 966

ԴՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

10. Ժողովրդական խաղեր . V. Արեղեյան . . . 975
11. Անցեալ դարերի յիշատակ . . . 988
12. Կաթից սեր զատելու այլ և այլ եղանակներ . Դ. Ղ. . . 992
13. Նոր ստացուած գրքեր . . . 999
14. Ելք և մուտք Աստրախանի նահանգի . . . 1002

ՑԱԻԵԼՈՒԱԾ

15. Հրեական ժողովրդի անուան նոր գիւտը . . . 1004

ՑԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ր Ա. Ր Ա. Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. ԷԶԵՐԱՅԵՆԻ

1904-ՌՅԵԳ

Տարի ԼԷ.

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Համար ԺԱ.

Հրամանաւ

Տ. Տ. ՄԿՐՏՁԻ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅԵ ՀԱՅՈԳ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

ИЗДАНИЕ

ВТОРОЕ ИЗДАНИЕ

ПОСЛЕДНЕЕ ИЗДАНИЕ

1904 г.

1904 г.

Дозволено цензурою 23 ноября 1904 г. г. Тифлисъ.

Издатель

Издатель

Издатель

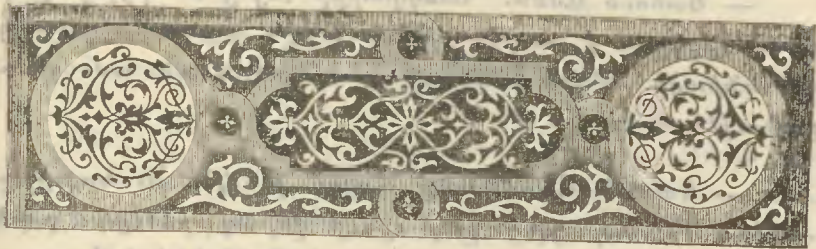
Издатель

Издатель

Издатель

Издатель

Издатель

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Ա.

ՔԱՆՈՒՄԹԻ Ի ԿՈՆԴԱԿԱՅ ՎԵՆ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Հայրապետական տնօրէնութիւնք.

Կոնդակ յանուն Առաջնորդի Հայոց Ն. Նախիջևանի
և Բեստարաբիոյ, որով պատուիրեցաւ յղել յանուն Դի-
ւանիս զռոճիկ տ. Յուսիկ վարդապետի վասն յուլիս և
օգոստոս ամսոյ: Թ. 931.

— Յանուն տ. Եղիշէ ծ. վարդապետի Մուրադեան,
որով պատուիրեցաւ ընդ տ. Արտակ և տ. Զաւէն վար-
դապետաց զնալ ի ս. Խաչ վանս Արդեազու և ժողովել
զարդիւնս ուխտին: Թ. 933.

— Յանուն Հոգ. Կառավարութեան Հին Նախիջևանի,
որով պատուիրեցաւ զվարելահոգս վանուցն ս. Նախավկայի
Դարաշամբայ, որ յԱստաբատ, թողուլ ի վերայ եղբօր
Նախիկին կապալառուի հանգուցեալ Սարգսի Առաքելեան:
Թ. 936.

— Յանուն Առաջնորդի Թեմին Հայոց Վրաստ. և
Իմերէթի, որով պատուիրեցաւ յայտնել տ. Տիրայր վար-
դապետի վերադառնալ ի Մ. Աթոռ: Թ. 940.

— Յանուկն Ամեն. Պատրիարքի հայոց Թուրքիոյ, ընդ որում յգեցաւ ի անօրէնութիւն նորին զպատճէն խնդրոյ զմիւսնիացի տիկին Սօփիայի Ղաւճեան վասն ամուսնաւ լուծութեան նորա: Թ. 951.

— Յանուկն Առաջնորդի հայոց թեմին Ն. Նախիջեւանի և Բեսսարաբիոյ, ընդ որում վերադարձուցաւ գործ պսակալութեան տաճկահպատակ Յովհաննիսի Վարդաւնեան՝ զպսակն թողլով անլուծանելի: Թ. 958.

— Յանուկն Առաջնորդի թեմին հայոց Վրաստ. և Իմերէթի, որով պատուիրեցաւ տալ վկայագիր ուսուցչութեան կրօնի և հայոց լեզուի Տիգրանայ Մելիք Ստեփաննոսեան՝ նախկին սանու Հոգ. Ճեմարանի Մ. Աթոռոյ: Թ. 962.

— Յանուկն Փոխանորդի վիճակին Կարուց, որով արտօնեցաւ վերածել զմեծ շինութիւն նորոյ Յաջորդարանին յաղօթատան մինչ ցշինութիւն նորոգ մայր եկեղեցւոյ: Թ. 969.

— Յանուկն պ. Տեսչի Հոգեւոր ճեմարանի Մ. Աթոռոյ, որով պատուիրեցաւ հրաւիրել զՆերսէս սարկաւազն յուսուցիչ կրօնական առարկայից: Թ. 998.

— Յանուկն վիճ. Կոնստ. հայոց Վրաստ. և Իմերէթի, որով լուծեցաւ պսակն տրտալիզոնցի Վարդուհայ Պապինեան ընդ առն Յակովբայ Ենովբեան, զրկելով զայրն յիրաւանց վերստին ամուսնութեան և արտօնելով կնաջն իրաւունս նորոյ ամուսնութեան: Թ. 1017.

— Յանուկն նախագահի և անդամոց եկեղ. Հնազիւտակ. թանգարանին Ղուկասեանց, որով յայտնեցաւ կարգումն պ. Արշակայ Սարգսեան Բաբեանց յանդամ թանգարանին: Թ. 1044.

— Յանուկն պ. Արշակայ Սարգսեան Բաբեանց, որով կարգեցաւ յանդամ յիշեալ թանգարանին: Թ. 1046.

Բ.

Հայրապետական շնորհակալիք եւ օրհնութիւնք .

Կոնդակ յանուն պ. Բաղդասարայ Արզումանեան յաղագս պահպանութեան նորա «Արզումանեան» ուսումնարանին ի Շաւարին ի Պարսկաստան: Թ. 996.

— Յանուն պ. Սարգսի Տէր Յովհաննիսեան ուզունթալեցւոյ վասն նուիրաբերութեան նորա եկեղեցւոյ գեղջն: Թ. 996.

— Յանուն պ. Կարապետի Յարութիւնեան Եղեանց վասն կատարման յիսնամեայ Յոբելինի բաղմարդիւն գործունէութեան նորին: Թ. 1051.

Գ.

Հայրապետական պարգեւք.

Կոնդակ յանուն Միքայէլ քահանայի Տ. Գրիգորեան Ապրակունիս գեղջ, որով շնորհեցաւ լանջախաչ քահանայական: Թ. 1028.

ՔԱՂՈՒԱՆՔ ՍԻՆՈՒԻ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՅ

Սեպտեմբերի 1-ին Սինօղը կարճեց Առաքել քահանայ Տէր Առաքելեանի դէմ սկսուած քրէական հետամտութիւնը Ամենաողորմած հոգևորականի համաձայն, իսկ Առաւազդէ Տէր Յակովբեանի եւ Վիրգինէ Էհրամեանի պսակը վաւերական կամ անվաւեր ճանաչելու համար որոշեց խնդրել Վեհափառ Հայրապետից, որ տաճկահայոց հոգևոր իշխանութիւնից պահանջուի հարկաւոր տեղեկութիւններ, թէ

արդեօք Արտաւազդ Տէր Յակովբեանը Տաճկաստանում կին ունի՞ թէ ոչ և ծանուցանել Սինօգին:

Նոյն թուին Սինօգը մերժեց Թիֆլիզի Կոնսիստորիայի նախկին ատենադպիր Յարութիւն Տէր Եսայեանի խնդրը վիճակային արդիւնքներից նրան կենսաթոշակ տալու մասին և տեղեկագրեց նրան սոյն վճիռը Կոնսիստորիայի միջոցաւ:

Նոյն թուին Սինօգը հրամայեց Երևանի թեմական Կոնսիստորիային ի կատար ածել իւր 1901 թուի ապրիլի 25-ի վճիռը և տալ ուսուցիչ Մկրտիչ Պալեանին 400 ռուբլի կենսաթոշակ ուսուցչութիւնից հրաժարուելու օրուանից:

Սեպտեմբերի 15-ին Սինօգը հրամայեց ընդունել հոգևորականութեան մէջ Իգգլորի բնակիչ Ռուբէն Տէր Թովմասեանցին և հրամանագրեց Ղևոնդ եպիսկոպոսին ձեռնադրել նրան քահանայ Սուրմալուի գաւառի Իգգլոր գիւղի վրայ:

Նոյն թուին Սինօգը թոյլատրեց Երևանի Կոնսիստորիային ընդունել հոգևորականութեան մէջ Նոր-Բայազդի գաւառի Դեօլ գիւղի բնակիչ Յովհաննէս Տէր Կարապետեանցին, որի ձեռնադրութիւնը յանձնուեց Սևանի վանքի վանահայր Սարգիս եպիսկոպոսին:

Նոյն թուին Սինօգը թոյլատրեց Ղարաբաղի Կոնսիստորիային հոգևորականութեան մէջ ընդունել Զիւանչիքի գաւառի Ղարաղշլալ գիւղի բնակիչ Սարգիս Խաչատրեան Մինասեանցին և հրամայեց ձեռնադրել նրան քահանայ Ուսաջուղ գիւղի վրայ, իսկ Հզորդ գիւղի ընծայացու Դրիգոր Առաքելեանին՝ սարկաւազ յիշեալ գիւղի եկեղեցու վրայ:

Նոյն թուին Սինօգը որոշեց հոգևորականութեան մէջ ընդունել Հնդար գիւղացի Ստեփան Տէր Մարտիրոսեանցին և հրամայեց Շամախու Կոնսիստորիային և թեմակալ Առաջնորդին ձեռնադրել նրան քահանայ:

Համաձայն Ամենաողորմած Հռովարսակի պատասխանատուութիւնից և որոշուած ազատ համարուելին ս. Սարգսի միաբան Կոստանդին քահանայ Արարատեանը. Շալվա գիւղացի և ս. Դէորդայ վանքի վահանայր Տ. Գրիգոր Սարգսեանը:

Սեպտ. 20-ին Սինոդը թոյլատրեց Աստրախանի թեմ. Կոնսիստորիային մկրտութեամբ ընդունել Հայաստանեայց եկեղեցու ծոցը հրէուհի Իոխիէզա Կուրնջին:

Նոյն թուին Սինոդը հոգեորականութեան մէջ ընդունեց Ջիւանշիրի գաւառի Մեծ-Շէն գիւղացի Դանիէլ Տէր Սարգսեանին և թոյլատրեց Ղարաբաղի Կոնսիստորիային ձեռնադրել նրան քահանայ Կճողուտ գիւղի վրայ:

Սեպտ. 22-ին Սինոդը ստանալով նոյն տարուայ օգոստոսի 11-ի Ամենաողորմած Հռովարսակը, հրամայեց— թարգմանել այն հայերէն և հրատարակել ի գիտութիւն ժողովրդոց համաձայն օրինաց Ո հատորի 530 յօդուածի. (հրատ. 1892 թուի).

Նոյն թուին Սինոդը պատուիրեց Կարսի հոգեւոր Կառավ. դաշարեցնել քահանայագործութիւնից տանկահալտաի Յակովբ քահանայ Տէր Մկրտչեանցին և առաջարկել նրան, որ համաձայն 842 և 843 յօդուածոց IX հատորի, օրինաց նա կարող է խնդրամտապէս լինել ուսուցչութեան ընդունելու համար:

Սեպտ. 24-ին Սինոդը քահանայութեան արժանի համարեց Սմբատ Տէր Յակովբեանին և դիմեց Երեանի պ. Նահանգապետին օրինական հաճութեան համար յիշեալ Տէր Յովսէփեանին Շարուր Դարալագեաղի Հասանքէնդ գիւղի վրայ քահանայ ձեռնադրելու համար:

Սեպտ. 27-ին Սինոդը ի նկատի ունենալով, որ նախահաստատ անդամները— Յովհաննէս Եղիսիպոս Շիրակունին, Յուսիկ, Մատթէոս և Բարդէն վարդապետները իրենց պաշտօնավարութեան սկզբում Կոնսիստորիաներում և հոգեւոր Կառավարութեանց մէջ արդէն երգուել

են հաւատարիմ ծառայութեան համար և ուշադրութեան առնելով պ. Պրօկուրօրի դրութիւնն այդ մասին, որոշեց հրաւիրել յիշեալ անդամներին պաշտօնավարութեան ուսումնաց երդումն կրկնելու՝ միանգամայն աւելորդ համարելով այն:

Սեպտ. 29-ին Սինօգը թոյլատրեց Առաքել գիւղի բնակիչ Բաղդասար Առտումեան հախեանցի պսակը Մանուշակ Դաբրիէլեանի հետ ազգակցութեան եօթներորդ աստիճանում:

Նոյն թուին Սինօգը քահանայութեան արժանի գտաւ Բաղրատ Տէր Ղաղարեանցին և դիմեց Տփլիսի պ. Նահանգապետին օրինաւոր հաճութեան համար յիշեալ Տէր Ղաղարեանցին Վելիսցիխէի վրայ քահանայ ձեռնադրելու համար:

Նոյն թուին Սինօգը թոյլատրեց Քարազլուխ գիւղի բնակիչ Բախչի Աղաջանեան Օհանեանցի պսակը Առաքել գիւղացի Խոնարհ Քարամեանի հետ ազգակցութեան վեցերորդ աստիճանում՝ խորթութեամբ հանդերձ:

Հոկտ. 4-ին Սինօգը հրամայեց բացատրել Գօրուայ Հոգևոր Կառավարութեան, որ XI հատորի 1190 յօդուածի համաձայն քարտուղար հրաւիրելու և արձակելու պաշտօնը յանձնուած է Հոգևոր Կառավարութեան, իսկ ինչ կը վերաբերի գործակալներին՝ նրանց ընտրում է փոխանորդը, և առաջարկում ի հաստատութիւն թեմակալ առաջնորդի: Որովհետեւ այժմ Գօրին փոխանորդ չունի, այդ դէպքում Կոնսիստօրիան վարուել է օրինաւոր կերպով:

Նոյն թուին Սինօգը եռամսեայ ապաշխարանքի դատապարտեց Վաչխան գիւղի Կարապետ քահանայ Իշխանեանցին անչափահաս Մնացական Պապօյեանին և Սիրունի Մատթէոսեանին պսակելու համար, իսկ Ամենադոյրմած Հրովարտակի համաձայն կարճեց յիշեալ քահանային մարմնաւոր իշխանութեան յանձնելու գործը:

Հոկտ. 6-ին Սինոդը Ամենաողորմած Հռովմասկի համաձայն ազատ համարեց Տփլիսի Կուկիոյ ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ ծխատէր Աղէքսանդր քահանայ Տէր Յովհաննիսեանին երեւոյթան Դրիգորեանին անպատուելու համար որոշուած պատժից. բայց աչքի առաջ ունենալով, որ նա 1901 թուից սկսած՝ մինչև Ամենաողորմած Հրովարտակի հրատարակութիւնը և հրատարակութիւնից ցայսօր ըմբոստաբար խոյս է տալիս իւր Բարձրագոյն իշխանութեան հրամանները կատարելուց և կամ նոր քննութիւն է խնդրում, կամ խաբոււմ Սինոդը, թէ երկու անգամ է պատիժ կրել և կամ հիւանդութիւն է պատճառ բերում, ուստի պատուիրել թեմական Կոնսիստորիային, որ Աղէքսանդր քահանային ենթարկի եռամսեայ ապաշխարանքի Հաղբատի վանքում նրա ըմբոստ վարմանց համար: Սոյն հրամանը կատարել քահանայի առողջանալուց յետոյ, իսկ մինչ այդ՝ արդելել նրան քահանայադործութիւնը հիւանդութեան պատճառով և ինչպէս սոյն՝ այնպէս էլ սոյն և այս տարուայ յուլիսի 12-ին թ., 652 հրամանների կատարման մասին յայտնել Սինոդին:

Նոյն թուին Սինոդը թոյլ տուաւ Երեանի Կոնսիստորիային ընդունել հոգևորականութեան մէջ Նոր-Բայազիդի դաւառի Ղչլաղ գիւղի բնակիչ Երուանդ Տէր Միթարեանցին և ձեռնադրել նրան քահանայ այդ գիւղի վրայ:

Հոկտ. 11-ին Սինոդը քահանայութեան արժանի գլխաւ իգնատիոս Տէր Մովսիսեանին հոգևոր կոչման և որոշեց գլխել Երեանի պ. Նահանգապետին՝ օրինական հաճութեան համար, որպէս զի յիշեալ Տէր Մովսիսեանին ձեռնադրել տայ սարկաւազ Նոր-Բայազիդի հայոց եկեղեցու վրայ:

Նոյն թուին Սինոդը հրամայեց վերադարձնել Երևանից Ալիքէկլու այնտեղի քահանայ Տ. Դէորդ Այվազեանցին, իսկ հակառակ դէպքում դադարեցնել նրան քահանայադործութիւնից և հետեանքի մասին տեղեկագրել:

Նոյն թուին Սինօդը թոյլ տուաւ Խնուշինակ գիւղացի Յովհաննէս Մուսայէլեան Աղաբէկեանցի և Մանուշակ Օհանեան Միրզայեանի պսակը ազգակցութեան եօթներորդ աստիճանում և այս մասին հրամանագրեց Ղարաբաղի Կոնսիստորիային:

Նոյն թուին Սինօդը թոյլատրեց ընդունել հոգևորականութեան մէջ Նուխուայ գաւառի Աղիկլաքան գիւղի բնակիչ Գէորգ Տէր Յովհաննիսեան Տէր Զաքարեանին և հրամայեց թեմակալ Առաջնորդին ձեռնադրել նրան քահանայ յիշեալ գիւղի վրայ: Իսկ Զիւանշիրի գաւառի Գիւլաթմազ գիւղացի Վարդան Տէր Սահակեանին — ույն գիւղի վրայ:

Նոյն թուին Սինօդը մերժեց Բաղիշ Ասրիեանցի խնդիրը ամուսնալուծութեան մասին և այս բանի մասին հրամանագրեց Ղարաբաղի Կոնսիստորիային:

Հոկտ. 15-ին Սինօդը որոշեց հեռադրաւ պատուիրել Վրաստանի և Իմերէթի վիճակային Կոնսիստորիային, որ հրամայի Կոստանդին քահանայ Արարատեանին երեք օրում գատարիկել ա. Սարգսի վանուց սենեակները և յանձնել ա. Տիրայր վարդապետին, հակառակ դէպքում գաղարեցնել նրան քահանայադործութիւնից իւր անհնազանդութեան համար և բնակարանը գատարիկել տալ պառչանաւոր իշխանութեան միջոցաւ:

Նոյն թուին Սինօդը լուծեց Շուշուայ գաւառի Շոշ գիւղի բնակիչ Նսայի Գրիգորեանի ամուսնութիւնը Մարիամ Գրիգորեանի հետ և իրաւունք տուաւ Մարիամին կրկին ամուսնանալու:

Նոյն թուին Սինօդը կրկին մերժեց Նախիջևանի գաւառի Փառակայ գիւղի բնակիչ Յովհաննէս Մէլիք-Մուրադեանի խնդիրը և այս մասին հրամանագրեց Երեանի Կոնսիստորիային:

Նոյն թուին Սինօդը մերժեց Օրդուբաթ քաղաքի վերաբնակիչ Թադէոս Գիւլնաղարեանի ամուսնալուծութեան

խնդիրը Նառո Դիւնազարեանի հետ, որի մասին և տեղեկագրեց Երևանի Կոնսիստորիային:

Նոյն թուին Սինոդը լուծեց Բաքու քաղաքի վերաբնակչուհու՝ Հեղինէ Սարգսեանի պատկը Միքայէլ Սարգսեանի հետ և իրաւունք տուաւ Հեղինէին նորից ամուսնանալու: Համաձայն գրութեանց Դիւանատան Նորին Կայսերական Մեծութեան՝ խնդրագիրներ ընդունող մասի, վերոյիշեալ վճիռը թարգմանել և ուղարկել ի տեղեկութիւն, իսկ վճռիս կատարման համար հրամանագրել Շամախու Կոնսիստորիային:

Նոյն թուին Սինոդը լուծեց Էջմիածնի գաւառի Հաջի Բազը գիւղի բնակիչ Մանուկ Առաքելեանի պատկը Վառվառէ Գալստեանի հետ և իրաւունք տուաւ Մանուկին նորէն ամուսնանալու:

Նոյն թուին Սինոդը հոգեորականութեան մէջ ընդունեց Կարսի շրջանի Ղարամահմադ գիւղի բնակիչ Ոսկան Տէր Պետրոսեանին՝ յիշեալ գիւղի վրայ քահանայ ձեռնադրելու և այս մասին հրամանագրեց Երևանի Կոնսիստորիային:

Նոյն թուին Սինոդը հոգեորականութեան մէջ ընդունեց Բուղդան Բերինեանցին՝ սպասաւորելու Աւետեաց եկեղեցւոյ Տփխիսի:

Նոյն թուին Սինոդը թոյլատրեց Աստրախանի վիճ: Կոնսիստորիային ընդունել քիւրդ Աբդուլլահ Թոզոյ օղլուն Հայաստանեայց եկեղեցու գիրկը՝ մկրտութեամբ:

Նոյն թուին Սինոդը մերժեց Աստրախանի վերաբնակիչ Յովհաննէս Դրիգորեանի ամուսնալուծութեան խնդիրը, որի մասին և հրամանագրեց Աստրախանի Կոնսիստորիային:

Նոյն թուին Սինոդը հոգեորականութեան մէջ ընդունեց Զանգեզուրի գաւառի Շինսահայր գիւղի բնակիչ Աթանաս Կոստանեան Շիրինեանցին և հրամայեց Երե-

ւանի Կոնսիստորիային ընդունել նրան յիշեալ գիւղի եկեղեցու սպասաւոր:

Գերմանիոյ արտաքին գործոց նախարարութիւնը հարց է յարուցել, թէ ինչ եղանակով են վկայական տալիս Ռուսաստանում ամուսնանալ ցանկացողներին: Ռուսիոյ կառավարութիւնն համաձայն գործող օրինաց հաղորդել է, որ արգելք չունեցող ամուսնական հարցի վճռադատութիւնը վերապահուած է ամուսնացող անձի դաւանութեան ծխատէր քահանային, իսկ կաթողիկոսների վերաբերութեամբ — ոստիկանական վարչութեան: Ուստի և արտասահմանում օտարադաւանի հետ ամուսնանալ ցանկացողի վկայականը բացի կաթողիկոսներից, պէտք է տայ այն քահանան, որի ծուխն է եղել արտասահմանում ամուսնանալ ցանկացողը՝ այնտեղ գնալուց առաջ. հետեւապէս քահանայը, երբ որ և է արգելք չկայ ամուսնոնալու, պարտաւոր են տալ խնդրած վկայականները: Երկրորդ, որովհետեւ ամուսնութիւնը Ռուսաստանում օրինաւոր է ճանաչուում այն դէպքում, երբ նա կատարուած է այն դաւանութեան համեմատ, որին որ պատկանում են ամուսնացողները, այդ պատճառով նա պարտաւոր է ցոյց տալ այն անձի դաւանութիւնը, որի հետ որ ցանկանում է ամուսնանալ. իսկ այն անձինք, որոնք վկայական են տալիս, պարտաւոր են նախազգուշացնել և յայտնել, որ Ռուսաստանում նրանց ամուսնութիւնը օրինաւոր կը համարուի մի միայն այն ժամանակ, երբ նա կատարուած կլինի ամուսնացողների դաւանութեան համեմատ: Սինոդը որոշեց ներքին Գործոց նախարարի գրութեան պատճէններն ուղարկել Կոնսիստորիաներին ի հրահանգութիւն:

Նոյն թուին Սինոդը որոշեց դադարեցնել քահանայադործութիւնից Նուխուայ գաւառի Սալիբէյի գիւղի քահանայ Համբարձում Չաքարեանցին մի ամիս ժամանակաւ և ենթարկել եկեղեցական ապաշխարանաց ճաշկերպի վանքում, յիշեալ կարգադրութիւնը ծանուցանել Գանձակի Զինուորադրական Ատեանին. իսկ այս վճռի

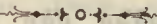
կատարման համար հրամանագրեց Ղարաբաղի Կոնսիստո-
րիային:

Որովհետեւ Գանձակի պ. Նահանգապետը համաձայ-
նութիւն չը տուաւ Վարդան Խանդավանցին Նիժի վրայ
քահանայ ձեռնադրելու, ուստի Սինոդը որոշեց մերժել
նրա ձեռնադրութեան դորձը:

Նոյն թուին Սինոդը հոգեորականութեան մէջ ըն-
դունեց Զանգեզուրի գաւառի Շաղաթ գիւղի բնակիչ
Կարապետ Գալստեան Տէր Կարապետեանցին և հրամայեց
Երևանի Կոնսիստորիային ձեռնադրել տալ նրան քահա-
նայ յիշեալ գիւղի վրայ:

Հսկա. 20-ին Սինոդը որոշեց հրամայել Թիֆլիզի
վիճակային Կոնսիստորիային կազմել քաղաքի բոլոր հո-
գեորականաց շտառը՝ թէ իւրաքանչիւր եկեղեցում քանի
քահանայ և սարկաւադ պէտք է լինի, ցոյց տալ վերջին-
ներիս այժմեան թիւը և թէ ո՞ր եկեղեցում կարկը կայ
սարկաւադի ձեռնադրութեան:

Նոյն թուին Սինոդը թոյլ տուաւ Վրաստանի և Իմե-
րէթի հայոց Կոնսիստորիային ընդունել հոգեորականու-
թեան մէջ Տիգրան Տէր Եսայեան Տէր Մելքիսեդեկեան-
ցին և ձեռնադրել քահանայ Ղազարի գաւառի Բաղանիս
գիւղի վրայ:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՌԵՏԱՐԱՆԻ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ՍԷՐԸ

Այս է պատուէր իմ, զի տիրիւմը զմիմեանս, որպէս և ևս գձեղ սիրեցի: Մեծ ևս քան զայս սէր ոչ ոք ունի, եթէ գանձն իւր զիցէ ի վերայ բարեկամաց իւրոց: Իսկ բարեկամք իմ էք՝ եթէ առնիցէք զոր ևսն պատուիրեմ ձեզ:

Աւետ. Յովնանու 12—15 գլուխ Ժ. Ե:

Անցեալ սեպտեմբերի համարում մենք խօսեցինք Աւետարանի և մեր քրիստոնէութեան մասին և խօստացանք յոյց տալ, թէ ինչպէս այդ ս. Մատենից երես դարձնելու կամ չուսումնասիրելու շնորհիւ մենք՝ փոխանակ բարձրանալու՝ ընկնում ենք: Մշակը շտապել էր յայտարարել, որ մենք ողբում ենք կրօնական զգացման թուլւիւնը, որ մենք էլ լաւիւն ենք դարձել, որ հարց է, թէ ինչ չափով հարկաւոր է հայերին այդ աւելորդ բեռը, բայց գտել էր, որ դրա մասին այժմ չի կարելի խօսել: Վերջում իբրև Արարատի լեզուական թերութիւն՝ բերել էր մեր յօդուածից մի պարբերութիւն, որն ընդարձակ էր մի միայն ուժգնութեան համար և լեզուական օրէնքների երբէք դէմ չեր: Ճիշտ է, եթէ յանկարծ անյայտանայ, կամ մի հրաշքով կորցնենք մեր լեզուն ու գրականութիւնը, դժուար չի լինի վերականգնել այն Մշակի հեռագիրների այս տարուայ աննման հայերէնով, բայց ինչ և իցէ՝ լրագրական բանակութիւն չէ մեր նպատակը, ուստի և կանցնենք բուն խնդրին:

Ինչո՞ւ համար է հարկաւոր մեզ Աւետարանը, քրիս-

տանէութեան բուն աղբիւրի հետ ծանօթութիւնը. ծնրա-
դրութեան համար, եկեղեցու դռները մաշելու և փարի-
սեցիական կեղծաւորութեան համար, ինչպէս երկիւղ է
կրում՝ մեր միապետ թերթը՝ Ո՛չ երբեք։ Մենք չենք
ցանկանում անգիտակ կրօնամոլներ, ինչպէս և չենք ու-
զում՝ անմիտ ազատամիտներ, քաւ լիցի։ Աւետարանը
սէտք է պատուաստելու մի միայն ճշմարիտ քրիստոնէու-
թիւնը, մեղմելու մարդկանց վայրագ սիրտն ու կատա-
ղութիւնը, արմատախիլ անելու կռուի և անմիաբանու-
թեան հիւսնդ վարդապետութիւնը և դուրս խլելու ժա-
մանակակից թեթեամտութեան սերմանած սուտն ու
կեղծիքը, որոմն ու տատասիլը այն շրջաններէ, որոնք
կարծելով թէ դտել են ճշմարտութեան վերջին խօսքն ու
փրկութեան ճանապարհը, լցուել են կատաղի տտելու-
թեամբ և թշնամութեամբ դէպի հորազատ եղբայրները։
Անուրանալի է, որ մարդիկ յառաջադիւմում են ընկնելով
և կանգնելով. պարզ է, որ զարգանում է մեր ճաշակն ու
պահանջը, որ այս ու այնտեղ առկայծում են մարդասի-
րութեան և հաւատարմութեան թոյլ նշանները։ Բայց եթէ
մենք համեմատելու լինինք մարդկանց սիրտն ու զգաց-
մունքը կրթելու համար դորձ դրած եռանդն ու միջոց-
ները քրիստոնէութեան առաջին դարերի հետ և մի զու-
գահեռական անցկացնենք այն ժամանակուայ քրիստոնեայ
համայնքի կեանքի և կենցաղավարութեան մէջ՝ մերի հա-
մեմատութեամբ, կը տեսնենք, որ ժամանակի և վատնած
միջոցների համեմատ ոչ թէ չենք յառաջադիւմել, այլ
գուցէ և յետադիւմել ենք։ «Այս է պատուէր իմ, զի սի-
րեալիք զմիմեանս, որպէս և ես զձեզ սիրեցի։ Մեծ ևս
քան զայս սէր ոչ ոք ունի, եթէ զանձն իւր դիցէ ի վե-
րայ բարեկամաց իւրոց։ Դուք բարեկամք իմ էք, եթէ
առնիցէք, զոր եսն պատուիրեմ ձեզ»։ Ահա մարդկային
կենցաղավարութեան այն միակ և ամենամեծ շաղախը,
որի համար անհրաժեշտ է Աւետարանը և որը ծնունդ է
առնում Աւետարանից։ Ի՞նչպէս ենք հասկանում մենք
սէր ասած բանը և դորձադրում մեր կեանքում։ Ո՞րչափ

է այլանդալուած այդ զգացմունքը մեր ժամանակ և մեզանում: Յաճախ, շատ յաճախ է գործածւում մեղանում այդ բառը, բայց անհիմն, այլանդակ և մարմնականացած՝ եռական դարձրած:

Մենք յաճախ ասում ենք, — ես սիրում եմ այս ինչ կերակուրը, այս ինչ դոյնի շորերը, այս ինչ մարդուն կամ կնոջը, զաւակներին կամ եղբօրը և ինչքան որ շորերն է կամ կերակուրն է տեղական, ճիշտ նոյն չափ կամ նրա համեմատ էլ ուժեղ և տեղական է լինում ոչ թէ մեր սէրը դէպի այդ իրերը կամ անձինք, այլ մեր ցանկութիւնները դէպի նոցա, մեր կարիքը այդ իրերն ունենալու, այդ անձերով շրջապատուած լինելու և նրանց գոյութեամբ մեր երջանկութիւնը կատարեալ անելու, իսկ այդ երբէք սէր չի կարելի կոչել: Եթէ մեր ցանկութիւնը տարածւում է դրանից հեռու, եթէ մենք ներողամիտ ենք և տանում ենք նաև այլ մարդկանց գոյութիւնն ու ներկայութիւնը, այդ էլ դարձեալ մեր կարիքների և մեր հաշիւների համար է: Մեր սիրոյ զգացմունքը դէպի իրերը, դէպի մարդիկ և նոյն իսկ դէպի հայրենիքը բղխում է անձնական հաշիւներից՝ մեր երջանկութիւնը կատարեալ անելու ցանկութեամբ: Բաւական է, որ փոխուի նրանց այն սովորական ձևն ու վարմունքը, որը մեր կարծիքով միակն էր մեր բողոքաւորութեան լիակատարութեան համար և ահա մենք լցւում ենք այնպիսի ատելութեամբ, այնպէս վայրկենաբար մոռանում ենք մեր մի քանի օր առաջ արտասանած գեղեցիկ խօսքերը, որ իսկոյն ընդհատւում է գոյութիւն ունեցող թոյլ կապն անգամ և սկսւում է ատելութիւն, ծեծ, բաժանումն եղբայներից և ծնողներից, ամուսնալուծութիւն, խռովութիւն և այլն: Վերցնենք նոյն իսկ մեր գաղափարական կարծուած համախմբումները, կուսակցութիւնները, որոնց ի մի համախմբողը գաղափարն է իբր թէ, որոնք ըստ Աւետարանի՝ բարեկամ պէտք է լինին իրար և գաղափարի ազդիւրի: Շուրջ բարեկամը իմ էք՝ եթէ առնիցէք, զոր ես պատուիրեմ ձեզ: Ինչով են նրանք իրար հետ շաղկապուած:

Լինէն է նրանց միացնողը։ Դարձեալ եսը և նրա շահերը, իսկ սիրոյ զգացմունքը Աւետարանի մտքով կատարելապէս բացակայում է։ Բաւական է, որ այդ եսը շօշափուի, բաւական է, որ նրա համար յանկարծ անախորժ միջնորդ ստեղծուի և դուք կը տեսնէք երեկուայ գաղափարականին, օրինականին, հայրենասիրին և մարդասիրին—գաղափարատեսաց, անօրէն, դաւաճան և մարդատեսաց։ Օրինակներ—որքան կուգէք, և դուրս է գալիս, որ մեր սէրը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ եսականութիւն և կիրք, և մենք ստրուկ ենք մեր կրքերի, որովհետեւ մեր ամբողջ դործունէութիւնը ոչ թէ քրիստոնէական սիրոյ մէջն է, սիրոյ, որ մարդուս միակ խելացի դործունէութիւն է, ոչ, այլ եսի համար և նրա կրքերի շուրջը, իսկ հին, շատ յայտնի ճշմարտութիւն է, որ իւր կրքերի ստրուկը՝ ստրուկներից ամենասուտին է։ Մենք՝ հոգեւորականներից սկսած մինչև վերջին աշխարհականը՝ շատ քիչ բացառութեամբ, մեր մեծագոյրդ ածականների ու կոչումների ներքոյ էլ ամենաանփութան և խայտառակ ետապաշտներ ենք, անմարման, անմարդասէր յանցաւորներ և մեր կրքերի կոյր և մոլորուած ստրուկներ։

Աւետարանի սէրը այդպիսի զգացմունք չէ, նա աշխարհից կտրուած և մի միայն երկինքն ուղղուած, դործից հեռու և սոսկ աղօթքների մէջ պարփակուող ու արտայայտուող զգացմունք չէ։ Լնդհակառակն, այդ սէրը աւելի իրական, դործնական և կենսական է, քան մեր ամենաթուր ընկերվարականութիւնն ու հայրենասիրութիւնը, քաղաքակրթութիւնն ու մարդասիրութիւնը։ Այդ սէրը հաւատացողների կեանքն է և առանց նրա ոչ մի ժողովուրդ, ոչ մի ազգ նախանձելի կեանք չի կարող ունենալ։

Նա կեղծիք և հաշիւ չի ճանաչում, նա չի պահանջում, չի քննում, հրէայ, հեթանոս, օտար և բարեկամ չի տարբերում։ Նա տալիս է երկու շապկից մինը, տալիս չունեցողին, տալիս է առանց յետ պահանջելու պարտաւորութեան, տալիս է բոլորը և նոյն իսկ կեանքը։ Նա

անյաղթելի է և միշտ յաղթող, նա ջերմութիւն է, ար-
ցունք սրբող գթասիրտ ձեռքն է և ընկածի նեցուկը:
Նա յաղթեց հռովմայեցւոց բռնապետներին կրկէսների
կռուարեմից, նա յաղթեց մոլեգնած մարդկանց—վերա-
պից և խարոյկներից, տանջանքի զարհուրելի դորձիքների
տակից և խաչի վրայից: Այո, սէրն այն հզօր մագնիսն
է, որ ձգում է դէպ իրեն մարդկանց բրտացած և ուշխարհի
հիւանդ վարդապետութեամբ խոսկանացած սրտերը և ով
էլ լինի, ինչքան էլ լարուած ու լցուած լինի թշնամու-
թեամբ, կարող է արդեօք չը ցնցուել Պատօնի, Սոկրա-
տէսի սիրով, չը յաղթուել Փրկչի վեհագոյն և անսահման
մարդասիրութեամբ: Մարդիկ շատ հին ժամանակներից
ստեղծել են օրէնք և արգարագատութիւն, պատիժ և
աքսոր, ծեծ և կախաղան—յանցաւորներին պատժելու և
չը շապատողներին ուղղելու համար: Բայց կարող են ցոյց
տալ դէժ մինի, որ այդպիսի միջոցներով ուղղուած և
փոխուած լինի: Երկար անօգուտ փորձերից յետոյ մար-
դիկ այժմ ձգտում են աշխատանքի վարժեցնելով ուղղել
յանցաւորներին, քրտինքով լուանալ տալ նրանց իրենց
սրտի ժանդը: Բայց այդ դէպքումն էլ վերջնական ուղղիչը
սիրոյ զգացմունքն է. այո, մի միայն Աւետարանի ցոյց
տուած և ընդգծած սէրն է:

Վերջերս լոյս տեսաւ Դօրոշելիչի յայտնի դիւրքը «Մա-
խալին» վերնագրով, որը նա Ռուսաստանի աղքատաց է
կոչում. որովհետեւ այդ ընդարձակ երկիրը ինչ որ տե-
սանելի ծանր յանցաւոր է ունեցել հրապարակի վրայ,
այնտեղ է աքսորել, այդ կղզու վրայ է շարտել ու փակել:
Երկար ժամանակ այնտեղ իշխել է մտրակն ու կախաղանը,
տաժանակիր աշխատանքն ու բանտը և յարգելի հե-
ղինակը հազարաւոր փաստերով ապացուցանում է, որ
այդ միջոցներով ոչ ոք չի ուղղուել, ոչ մի մարդասպան
օրինաւոր մարդ չի դարձել: Մինչդեռ Հիւգօի Թշուառ-
ների հերոս Ժան-Վալթանը ուղղուած է և մարդասիրու-
թեան զինուոր դառնում շնորհիւ Միքիէլ եպիսկոպոսի
հայրական սիրոյ և ներողամտութեան և այդ այն միջոցին,

երբ ժան-Վալթանը կողոպտելու համար էր մտել եպիսկոպոսի բնակարանը և արժաթեայ աշտանակները գողտնալով, ուղում էր դուրս փախչել:

Բայց վերջրէք նոյն Դօրոշէիչը, կարդացէք նրա գիրքը և ուշադրութիւն դարձրէք օրիորդ Նաուսովայի վրայ. կարողէք արտակարգ ջերմութիւն և ոգևորութիւն չըզգալ, երբ իմանում էք, թէ ինչպէս Պետերբուրգի մայրաքաղաքային փափուկ կեանքի սովոր երիտասարդ օրիորդը՝ իւր երկու ընկերուհիների հետ՝ տաննեակ հազարաւոր վերստեր չափելով, գնում է Սախալին մի միայն այն նպատակով, որ աչքից հեռացած և մտքից մոռացուած, իրաւազուրկ և իբրև ժանտախտ՝ մարդկային քարեկիրթ հասարակութիւնից դուրս քշուած յանցաւորների զաւակների համար մանկապարտեղ հիմնի, կրթի, դատաւարակի, մարդիկ՝ պիտանի տնդամներ դարձնի պետութեան և հասարակութեան համար: Այ թէ ինչու է հարկաւոր մեզ՝ իրար դէմ ատելութեամբ և կատաղութեամբ լցուածներին՝ Աւետարանը, այ թէ ինչը կարող է հակալիշել ատելութեան և անմիաբանութեան քարոզը: Իսկ Աւետարանը մեզ հարկաւոր է բմբռնելու համար քրիստոնէական սիրոյ զգացմունքը, որը ոչնչով նման չէ մեր այլանդակած եսական ցանկութիւններին, որին սէր անունն ենք տալիս: Մենք, ինչպէս վերը յիշեցինք, սոյն յօդուածով երբէք ցանկութիւն չունինք պոկելու մարդկանց աշխարհից և դէպի երկինքն ուղղելու նրանց մտածմունքը. քաւ լիցի. Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտներն երբէք այդպիսի բան չեն պահանջել և այդպէս կարծողներին էլ շատ գեղեցիկ պատասխանել է Յովհաննէս աւետարանիչն իւր թղթի չորրորդ գլխում. «Ով որ ստում է, ես սիրում եմ Աստուծուն, իսկ իւր եղբօրն ատում է, ստում է նա. որովհետեւ իրեն տեսնելի եղբօր չը սիրողը, ինչպէս կարող է սիրել այն Աստծուն, որին չի տեսնում»: Մարդիկ սովորաբար կարծում են, որ իրենց կենցաղավարութեան համար օրէնք և նրա դիտութիւնն է հարկաւոր՝ նրանով գծած շրջանակը: Ուրիշ խօսքով՝ տարածութիւն առանց լոյսի,

միտք—առանց զգացման, լոյս առանց ջերմութեան, կամ մեքենայ, որը շարժուում է, բայց մեքենավար չունի, շոգենաւ, որ ղեկավար չունի։ Ո՛չ, «Լրումն ամենայն օրինայ սէր է»։ (Հռովմ. Թ. գլուխ ԺԳ—10) սէր աւետարանական, անձնազոհ սէր գէպի եղբայրն ու ընկերը։ Այդ զգացմունքից զուրկ մարդկանց շատ գեղեցիկ կերպով բնորոշել է Պօղոս առաքեալը Կորնթացոց ուղղած Ա. թղթի ԺԳ. գլխում։

«Եթէ անգամ հրեշտակների և մարդկանց լեզուով խօսելու լինիմ և սէր չունենամ, նշանակում է ես պղնձի նման մի բան եմ, որ հնչում է, կամ ծնծղայի նման, որ զոզանջում է։ Եթէ մարգարէութեան չնորհ ունենամ և գիտենամ բոլոր խորհուրդները և բոլոր գիտութիւնները, եթէ այնպիսի հաւատ ունենամ, որ լեռները տեղահան անել կարողանամ, բայց սէր չունենամ, ոչինչ եմ։ Սէր երկայնամիտ է, համբերող. նա քաղցրանում է, չի նախանձում, ամբարհաւած. հպարտ և յանդուգն չի լինում, չի գրգռում, չար չի մտածում. անիրաւութեան վրայ չի ծիծաղում. այլ ուրախանում է ճրմարտութեան համար»։

Ահա այսպիսի սիրոյ գինուորութիւն է քրիստոնէութիւնը, այդ է պահանջում Աւետարանը. այդ զգացմունքն է մարդու անմահացնում և մի միայն նրանով կարելի է թշնամիներին ղինաթափ անել և մաքրել արատաւոր խորհուրդներից. այո՛, մի միայն սիրով, աւետարանական սիրով, իսկ ճշմարիտ հերոսը նա չէ, ով որ կոտորում է թշնամիներին, այլ նա, ով որ թշնամիներին բարեկամների է փոխարկում։ Զինուենք Աւետարանի սիրով և մեր թշնամիներն էլ բարեկամների կը փոխուին. իսկ մեր թշուառութիւնն ու արցունքը, նեղութիւնն ու տանջանքը տեղի կը տայ—ինչպէս խաւարը արեւի ռսկեշող ճառագայթներից և ձիւնը—գարնանային ջերմութիւնից։

Ս. Տ. Վ. Մ.

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԱՐԺԷՔԸ

(Քարգմանութիւն)

Մենք ժամանակը գործածել չգիտենք։ Մէկը շատ սիրուն ասել է. «Դեռ ես չի ծնուել մի մարդ, որ կարողանար գնահատել իւր կեանքի ամեն մի ժամը, ինչպէս հարկն է»։ Մենք՝ իբրեւ անփորձ պատանի, թեթեւամտ բար վառնում ենք ոսկի ժամանակը, կարծելով թէ դա մի անսպառ գանձ է և երբէք չի հատնիլ։ Մենք կեանքի սկզբի և վախճանի վրայ նայում ենք ինչպէս հեռադիտակի միջով, որ մի կողմից մեծացնում ու մոտեցնում է առարկաները, իսկ միւս կողմից՝ փոքրացնում ու հեռացնում։ Երբ նայում ենք կեանքի սկզբի վրայ, մեզ մօտիկ է երևում. իսկ երբ նայում ենք վախճանի վրայ՝ հեռու։ Ըստ սաղմոսի «մեր օրերի թիւը եօթանասուն տարի է, աւելի ամրակազմներինը՝ ութսուն»։ Շատերի կեանքի համար այդ նոյն իսկ մի չափազանց առատ սահման է։ Մեզնից շատերը մեռնում են նոյն իսկ յիսունին չհասած։ Սակայն ենթագրեւեր, թէ մենք ամենքս կարող ենք մինչև եօթանասուն տարին ապրել։ Այդ է ընդամենը մեր ժամանակի պաշարը, մեր կեանքի դրամագլուխը, որը, սակայն, տուրի չի բերում, հետզհետէ չի աճում, այլ շարունակ պակասում ու նուազում է։ Մենք ծախսում ենք բուն դրամագլուխը։

Եթէ մենք տառնեմք հազար ուրբի ունենայինք, այդ կարող էինք համարել մի լաւ դրամագլուխ, բայց եթէ այդ փողերի վրայ մի բան աւելացնելու հնար չունենք, այլ ստիպուած ենք ծախսել դրամագլուխը և դեռ կէսն էլ պարտքեր վճարել, այն ժամանակ պէտք է շատ մեծ խնայողութեամբ գործածել մնացած կէսը։ Ծիշտ այդպէս էլ անհրաժեշտ է խնայողութեամբ գործածել ժամանակը։ Սենեկա իմաստունն ասել է. «Ժամանակի նկատմամբ խը-

նայող լինելը առաքինութիւն է: Չկայ աւելի թանկագին գանձ, քան ժամանակը և աւելի մեծ կորուստ, քան ժամանակի կորուստը: Անօգուտ կերպով կորցրած ժամանակի մասին իրաւամբ կարելի էր այսպիսի յայտարարութիւն տալը: «Արեւ ծագելուց մինչև մայր մտնելը կորել են մի քանի ոսկէ ժամեր, նրանցից իւրաքանչիւրը զարգարուած է վաթսուն աղամանդեայ րոպէներով», սակայն, զժբախտաբար, բոլոր սրտնումներն անօգուտ կը լինէին. քանի որ այդ կորուստը անդառնալի է:

Ամեն ինչ կարելի է յետ դարձնել, բացի ժամանակից: Կարելի է կրկին ձեռք բերել կորցրած հարստութիւնը, վերականգնել խանդարուած անողջութիւնը, վերահաստատել խղուած բարեկամութիւնը, հետաւոր է նոյն իսկ վերականգնել որսատուորուած բարի անունը, ժամանակը սակայն ոչ մի կերպ յետ դարձնել չի կարելի: Անցկացող ամեն մի րոպէի հետ հետզհետէ կարճանում է և մեր կեանքի թելը: Այսօրուայ օրը, որ արևի մայր մըտնելովը վերջանում է, այլ ևս երբեք յետ չի դառնալ: Արեւ կրկին ու կրկին կը ծագի ու մայր կը մտնի, սակայն այդ արդէն նոր օրեր կը լինին. անցածը մի անդառնալի կորուստ է մեր կեանքի դրամագլխից: Բայց մենք միջոց ունենք երկարացնելու մեր կեանքը:

Աշխատանքով ու նշանաւոր դէպքերով չի կեանքը աւելի երկար է թւում, քան տաղտուկ, միօրինակ կեանքը: Պարապութեան մէջ տռանձին ժամերը երկար են թւում. բայց այդպէս անցկացրած կեանքը, երբ յետ ետ նայում, շատ կարճ է երևում, որովհետև յիշելու ոչինչ չկայ: Իսկ եռանդուն դորձունէութիւնը, արդիւնաւոր աշխատանքը ամեն մի օրն իսկ աչքի ընկնող ու նկատելի է դարձնում:

Երբ մարդ յիշում է, թէ ինչ արու երկրի վրայ Գրիտտոս իւր քարոզութեամբ երեք տարուայ ընթացքում, թւում է, թէ նորա դորձունէութիւնը տասնեակ տարիներ է տևել: Պօղոս առաքեալը, որ իւր քարոզչական բաղձարդիւն դորձունէութեամբ շրջել է այն ժամանակի աշխարհի համարեալ թէ կէսը, կարճեա, Մաթուսաղայից էլ

աւելի է ապրել: Այն կեանքը, որի ամեն մի օրը, ամեն մի ժամը լի է աշխատանքով, շատ երկար է թւում:

Եթէ ժամանակը յիրաւի մի գանձ է, անհրաժեշտ է պահպանել այն: Ժամանակի պահպանութեան կանոնները նոյնն են, ինչ որ դրամինը: Պէտք է պահպանել ժամանակը գողերից: Մեզինից ժամանակ շատ է գողացւում: Ժամանակի մի մասն ամեն օր մեզինից յաճախ յափշտակում է քունը: Քնելու համար գործածած 7—8 ժամը անհրաժեշտ է. այդ մեր պարտքն է յոգնած մարմնի նկատմամբ: Սակայն ճիշդ յաճախ մարդիկ քնում են օրը 9—10, նոյն իսկ 12 ժամ: Աւելորդ ժամերը յափշտակում է մեզինից քունը:

Մեզ կողոպտողներից մէկն էլ ծաւալութիւնն է: Գործը հօ չի փախչում, ասում ենք մենք:—Ի հարկէ գործը չի փախչում, իսկ ժամանակը... Ձէ որ նա փախչում է և ոչ մի ուժով չի կարելի կանգնեցնել և յետ բերել: Երբէք մի յետաձգիր վաղուան այն, ինչ որ պէտք է անել այսօր: Վաղն ունի իւր գործը, իւր զբաղմունքը, իւր պարտականութիւնները:

Երբէք անգործ մի մնար: Շատ ծանր է անգործ մարդ տեսնելը: Ո՛րքան գործ կայ անելու ամեն տեղ. ճիշդն եռանդուն ու գործունեայ մշակներ են պէտք, իսկ մարդիկ պարապ անց են կացնում իրենց ժամանակը ու ձանձրոյթից տառապում: Մի՞թէ կեանքը այնպէս վատ կը լինէր, ինչպէս այժմ, եթէ ամեն մի մարդ որ և է բարի, խելացի, հանրօգուտ գործ կատարէր: Ո՛րքան մարդկային ուժեր ու ընդունակութիւններ, ճիշդն բարի զգացմունքներ ու ձգտումներ են կորչում ի զուր տեղը:

Ես կարծում եմ, այս աշխարհում ամենախղճալին այն պարապ մարդն է, որ շարունակ ասում է, ինչ անեմ: Ինչպէս թէ՛ ինչ անեմ: Քանի՛ քանի՛ տեսակ գործեր կան մեր շուրջը: Աշխատել չգիտէք: Սովորեցէք, կարդացէք, մտածեցէք, կեանքի մէջ մտէք: Աշխատանքի համար նախապատրաստուելն էլ հէնց մի աշխատանք է: Պաշտպանեցէք ձեզ գանձը՝ ժամանակը՝ գողերից, ծաւալութիւնից,

անդործութիւնից, երկար քնից:

Ժամանակի պահպանութեան երկրորդ կանոնն է, յամանակն ի զուր տեղը չկորցնել, չվատնել: Մենք սարսափելի կերպով վատնում ենք ժամանակը: Մենք չենք գնահատում ժամանակի մնացորդները, փշրանքները, ինչպէս որ չենք գնահատում առանձին կոպէկները: Մեծ դրամը մենք խնայում ենք, յաճախ այս առարկութեամբ. «Ես չեմ ուզում մեծ փողը մանրել, հէնց որ մանրում ես, խաւոյն ձեռքից դուրս է գալիս»: Իսկ մանր փողը հեշտութեամբ ծախսում ենք, իբր թէ այդ նոյն փողը չէ: Այդպէս է և ժամանակը: Ամեն մի աղատ քառորդ ժամը փոքր արժողութեամբ մի դրամ է, մի ծախսէք այդ ի զուր տեղը: Այդ, իբր թէ անպէտք, բոլորները կարող են շատ և շատ պէտք դալ: Մի բազմազբազ գիտնական բժիշկ մի քանի գիտական գրքեր է գրել մատիտով փոքրիկ թերթիկների վրայ հիւանդներին այցելութեան գնալիս կառքի մէջ: Հինգ հազարին կերակրելուց յետոյ, Փրկիչն ասաց. «Ժողովեցէք մնացած փշրանքները, որպէս զի ոչինչ չկորչի»: (Յովհ. 2, 12):

Ժամանակը վատնելու մի ուրիշ տեսակն էլ այն է, որ մենք արժան իրի համար թանկ դին ենք վճարում: Իրն արժէ մի ուրբլի, մենք վճարում ենք 5—10 ուրբլի: Կան որոշ բաներ, որոնց համար առ առաւելը կարելի էր գործ ամել շաբաթն 2—3 ժամ, այն ինչ մենք ամբողջ օրեր ենք դործ դնում: Օրինակ, մեր բազմատեսակ զուարճութիւնները, ռթրան ժամանակ ենք նուիրում նրանց: Ոչ ոք, ի հարկէ, չի տսիլ, թէ երբէք ոչ մի զուարճութիւն հարկաւոր չէ: Լաւ և խելացի զուարճութիւնները, բարեկամների հետ ունեցած հաճելի զրուցատրութիւնները, զբօսանքները միշտ օգտակար են, դրանք նոյնն են, ինչ որ համեմունքը կերակրի համար. բայց հօ չի կարելի ամբողջ ճաշը միմիայն համեմունքներից պատրաստել. նոյնպէս և չի կարելի ժամանակի մեծագոյն մասը զուարճութիւնների նուիրել:

Աստուած մեզ մեծ գործ է յանձնել: Նա մեզ ու-

ղարկել է աշխարհ, մեզ տուել է կեանք, ընդունակութիւն, ոյժ, որպէս զի մենք Նորա թաղաւորութիւնը հաստատելու գործին ծառայենք: Աստուծոյ գործը մեզ սպասում է, իսկ ժամանակն անդարձ կերպով անցնում գնում է: «Ուշք դարձրէ՛ք, որ ուղղութեամբ ընթանաք. ո՛չ որպէս անմիտներ, այլ որպէս իմաստուններ. գնահատեցէ՛ք ժամանակը, որովհետեւ օրերը չար են» (Եփես. Ե, 15—16):

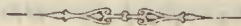
Մամբրէ վարդապետ.

— 272 —

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ

Նուխույց փոխադրուեցաւ Ախալցխա փոխանորդական պաշտօնով տ. Սիօն վարդապետը:

Մայր Աթոռս վերադարձան շնորհունակ Երուանդ և Ներսէս սարկաւազները, որոնք սովորում էին դերմանիայում: Երուանդ սարկաւազն իրեն դիսերտացիայի համար նիւթ էր ընտրել «Հայոց և Ասորոց եկեղեցիների յարաբերութիւնները», որն առանձին դրքով լոյս է տեսել: Շնորհունակ սարկաւազն այդ աշխատութեան համար արժանացած է Լիցէնցիատ պատուանշան:

ԱՅԼ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՌՈՒՍԸՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

Церк. Вѣстникъ-ի 37 համարում կարգում ենք. Մոսկվայի կրօնուսոյցները այս ամարուայ համաժողովին, որը տեղի ունեցաւ քննութիւններից յետոյ, ուշադրութեան առնուեց, որ ուսանողները, մանաւանդ բարձր դասարանները մէջ մեծ կարիք կայ եկեղեցական — պատմական և ապօրօգէտեքական (պաշտպանողական) գիտութիւնների: Վերոյիշեալ և մանկավարժական գիտութիւններից անգեղութիւններ ունենալու կարիք ունի և հասարակութիւնը, որը մեծ ազդեցութիւն ունի երկտասարդ սերնդի վրայ: Այս պատճառով էլ փնիւ կայացաւ ներկայ աշնան սկզբներից կազմակերպել այդ նպատակաւ մի շարք դասախօսութիւններ կարդալու գործը: Արձակուրդները ընթացքում դասախօսութիւններ պատրաստեցին Տրիփին Եպիսկոպոսը և Եօթ աւագ քահանաներ, որոնք իբրեւ նիւթ ընտրել են շատ հետաքրքիր թեմաներ:

— Մինչդեռ ռուս կրօնուսոյցները պաշտպանողական գիտութիւնների կարօտութեան մասին են մտածում և հոգում, մինչդեռ սոխրական դասերից դուրս նրանք առանձին դասախօսութիւնները միջոցաւ ուղղում են ազգել նոյն իսկ հասարակութեան վրայ, ինչո՞ւ են զբաղուած հայ մանուկների կրօնուսոյցները. արդեօք դէթ բարեխիղճ կերպով յաճախում են նրանք իրենց դասերին, փոքր ի շատէ կանոնաւոր և բաւարար կերպով կատարում են իրենց պարտաւորութիւնները... հետաքրքիր և ծանր հարցեր, որոնց պատասխանը միշտ բացատրական է լսուել տարաբաղդաբար:

Տեղական թեմական իշխանութեան կարգադրութեամբ Պոզոլի Թեմական Տեղեկաբերի մէջ տպուած է Կիւելի, Վ. օլինի և Պոզոլի գեներալ նահանգապետի գրութիւնը գիւղական տընտեսութիւնը բարձրացնելու համար տեղական հոգևորականութեան անսակցութեան նշանակութեան մասին: Այդ գրութեան մէջ ընդգծուած են այն ընդհանուր միջոցները, որոնց՝ մինչև որոշ ծրագրի աւելի մանրամասն մշակութիւնը, հոգևորականութիւնը կարող է հետեւել գիւղական տնտեսութեան վրայ նպատաստոր ազդեցութիւն ունենալու նպատակաւ:

Առաջին տեղը պէտք է տալ իւրաքանչիւր ծիսի համար հանրամատչելի՝ երկրագործական զանազան ճիւղերին վերաբերեալ գրքերի գրադարանների քաջման գործին, որը յարմարեցրած պէտք է լինի գիւղական կարեւորներին: Ես իմ կողմից առանձին միջոցների կը ձեռնարկեմ, ասում է դէսերալ նահանգապետը, որպէս զի յիշեալ գրադարաններին տրուին այն զրքերը, որոնք կարեւոր են հէնց սիղքից: Ձեռքի տակ այդպիսի գրադարան ունենալով, քահանան կարող է հրաւիրել իւր ծխականները ուշադրութիւնը այս կամ այն գրքի վրայ, հետաքրքրել նրանց և ապա տալ կարգալու: Մի ուրիշ ժամանակ էլ երեւի կաշխատի խօսակցել կարգացածի մասին: Յանկալի է, որ նոյնպիսի գրադարաններ հաստատուին նաեւ եկեղեցական ծխական գաւրոցներին կից: Քահանաները կարող են նախաձեռնել գաւրոցներին կից այգիներ տնկելու. տնկարաններ, բանջարանոցներ և մեղուանոցներ ունենալու գործը և այդ բոլորը ահագին օգուտ կը բերի գիւղատնտեսական գիտութիւններ տարածելու գործին: Միակիան քահանաները, մանաւանդ եկեղեցական ծխական գաւրոցների վերատեսուչները, մեծ յարմարութիւններ ունին ամենայն տարի գարնանը տնկարուծութեան տօն տարբերու, մասնաւոր անձանց աղարակներն այցելել երկրագործական այս կամ այն ճիւղը գիտելու համար և այլն: Հարաւ արեւմտեան Ռուսաստանի քահանաները մեծաւ մասամբ իրենք են երկրագործութեամբ պարագլուխ և այդ պատճառով էլ բազմակողմանի և կանոնաւոր տնտեսութիւն մտցնելով, կարող են ցանկալի օրինակ լինել գիւղական աղղաբնակութեան համար:

— Ահա գեղեցիկ գործ և ծրագիր նաեւ հայ հողերը աւանդութեան համար, որի մեծամասնութիւնը գիւղերում իսկ որ պարագլուխ է գիւղատնտեսութեամբ: Միջոցներ գտնել հարկաւոր գիւղատնտեսական գրքեր ձեռք բերելու և լուսացնելով տեղական տնտեսութիւնը, գեղեցիկ օրինակ տալ ծխականներին, իսկապէս շատ և շատ օգտակար գործ է, որի վրայ հրաւիրում ենք մեր ընթերցող քահանաների ուշադրութիւնը:

Տամբովի կոնսիստորիան քննելով այդ նահանգի քարոզչութեան կացութիւնը, գտել է, որ թեմում բաւականին եռանդոտ և ընդունակ քարոզիչներ կան, բայց և քիչ չեն այնպիսիք, որոնց քարոզի իւր բովանդակութեամբ և ուրախանելու ձևով համապատասխան չէ քարոզի պահանջներին:

Նրանք չոր են, ուռն, անկենդան, վերացական և ունկնդրներին անհասկանալի: Արքեպիսկոպոսը նկարագրելով, ազ-

զային պատմութիւնը, եկեղեցական ծէսերը, երգեցողութիւնն ու աղօթքները հաղուագիւտ են քարոզի նիւթ դառնում, թէև իրենց մէջ բովանդակում են խրատական նիւթեր: Մի քանի քարոզիչների լեզուն անմշակ է. քարոզների ժամանակ յաճախ գործ են ածում օտար բառեր կամ սովորական—աւանդական ձևեր, որոնք եկեղեցական ամբիոնին անպատշաճ են. (օրինակ— կեանքի ժխտը, վատտակը, շռայլակեցութիւնը), քարոզներին շատերն էլ կեանքից կտրուած՝ խորթ բաներ են:

Եկեղեցական համբաւաբերը նկատում է, որ ուրիշ թեմերումն էլ նոյն բաները նկատելի են. և շատ անգամ պաշտօնապէս յայտարարուելով, դայրոյթ և դժգոհութիւն են առաջ բերել: Չարմանալի է թւում այդ դրութիւնը մանաւանդ ներկայումս, երբ մի կողմից պատերազմը, միւս կողմից անբերրիութիւնը, խօլերան և այլն, պէտք է նիւթ դառնան քարոզի: հովուին և նա հովուական որոշ ցուցումներ պէտք է տայ իւր հօտին:

— Արդեօք նորից կրկնենք, թէ ինչ մեծ նշանակութիւն ունի քարոզը և հայ ժողովրդի համար. մըքան ծարաւի է նա ճշմարտութեան. մանաւանդ երբ անդրադէտ է, և զուրկ զրքեց ու զպրօցից: Մեր քարոզիչներին թիւր աւելի քան չնչին է: Ունինք թեմեր, որտեղ հազիւ երկու երեք մարդ գտնուի քարոզչի խիական ընդունակութեամբ և պատրաստութեամբ: Յանկալի է, որ մեր առաջնորդներն ու վոխանորդները լուրջ ուշադրութիւն դարձնեն քարոզիչներին թիւն աւելացնելու և ընդունակ մարդկանց գործի հրաւիրեն: Մի բան որ պէտք է ամենից առաջ ի նկատի ունենան մեր քարոզիչները. այդ Աւետարանն է իւր բարոյական և մարդասիրական իդէալներով և ցանկալի է, որ մեր քարոզիչները սովորեն այդ մաքուր աղբիւրից օգտուել իրենց քարոզների համար և այն ոչ վերացահանօքէն, այլ կապելով մեր ներկայ անսկզբունք և վայրենի (ինստինքմաներով) բնավորներով լի կեանքի հետ:

«НОВЫЕ ПУТИ» թերթում պ. Ռոզանովը խօսում է ռուսաց եպիսկոպոսների պարտադիր կուսակրօնութեան մասին:

Պօղոս առաքեալի թղթոց մէջ պարզապէս ասուած է, որ եպիսկոպոսը պարտաւոր է լինել մաքուր, միոյ կնոջ այր. Ռոզանովը շատ հիմնաւոր կերպով արտայայտում է իւր զայրոյթը: Եպիսկոպոսը պէտք է պսակուած լինի, այլապէս նա ինչպէս կարող է ոստեր արձակել. եպիսկոպոսները մինչև օրինակ-

գերական 7-դ ժողովը իրաւունք ունէին ամուսնանալու և այդ-
ոչ որի հոգիք յանգիմանութեան և դիտողութեան չէր հան-
դիպում: «Նպիտակապէս չը պէտք է պահուի, և եթէ նրանցից
մինը առանց հոշումը վրայից վերցնելու պահուի, նա համա-
րեա Սիբիր արտը է դատապարտում:

Պ. պ. Բունկելի և Լեպորսկին, որոնք կրօնական փիլիսո-
փայական նիստերի ժամանակ պնդում էին, որ մեզ մօտ ճշ-
մարտութիւններն անփոփոխ են մնացել և մենք միայն հասիկ-
ներէից ցորեն ենք բուսուցանում, որի ժամանակ թէ ցորենից և
թէ հասիկներից ճաշակում էին ամենքը միշտ և հանապաղ և
գա մէր անդրդուելի ճշմարտութեան բնորոշ գծերէից մէկն է,
գուցէ նրանք կըրուեն իմ այս մոլորութիւնս:

Ռօզանովի համար այդ հարցը ոչ միայն տեսական, այլ և
գործնական կեանքի խնդիրն է հանդիսանում: Նա առում է
հետևեալը.—

Ձէ՛ որ անգլիացիւ ընտանիքի իդէալական տիպարը նրա-
նով է բացատրւում, որ նրանց եպիսկոպոսները պահուած են
և աշխարհականները միշտ գործնական օրինակ են վերցնում
այդ միշտ աչքի առաջ եղող, և շօշափելի ընտանիքի բարի և
առաքինի կողմերից: Եւ այդ օրինակներն աւելի զօրաւոր են,
քան բանաւոր և հեռուից արտատանած քարոզը:

Պետրոս առաքեալը պահուած էր:

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՅԻ

Իտալիայում գոյութիւն ունեցող կաթոլիքական կազմակեր-
պութիւնը (Azione Cattolica) որից Լեոն XIII պապը մեծ օգուտ-
ներ էր սպասում եկեղեցու և պապական աթոռի համար, վերջին
տարիներս սկսեց հետեւել իւր հովանաւորի գծած շաւղի հակա-
ռակ ուղղութեան: Ձըբուականանալով նրա գծած ծրագրով,
գործիչներից շատերը ցանկացան ընթանալ այն ուղղութեամբ,
որով առաջնորդւում է բանուորական կուսակցութիւնն այլ
երկրներում, և աւելի ազգային կեանքի մասին էին հոգ տա-
նում, քան պապական աթոռի օգուտների մասին: Ղեկավար-
ների մէջ ահա այդ պատճառով առաջ եկած տարաձայնու-
թիւնները հարկադրեցին Պիոս X պապին՝ գահ բարձրանալուն
պէս առանձին շրջաբերականով (Mota proprio) յիշեցնել նրանց
քրիստոնէական ռաւիկալարութեան հիմնական սկզբունքները,
ինչպէս որ այդ հասկանում էր Լեոն XIII պապը: Բայց որով-

հետեւ դրանից յետոյ էլ տարածայնութիւնները վերջ չունեցան, ուստի պապը վճռեց զիմել աւելի դորժնական միջոցներէ: Մերը—Գէլ—Վալը շրջաբերականով յուլիսի 29 ին յայտարարուեց եպիսկոպոսներին մի շարք կարգադրութիւններ, որոնք արմատականապէս փոփոխում են դորժի ամբողջ կազմակերպութիւնը:

«Մշտական գլխաւոր յանձնաժողովը յայտարարուած է փակուած, փակուած են նաեւ գլխաւոր մասնախմբերը՝ Opera dei Congressi իրենց ենթախմբերով, բացի II մասնախմբից, որին և յանձնուած են քրիստոնէական ռամկավարութեան գործերը: Այդ խմբին նախագահ նշանակելու իրաւունքը վերապահուած է եկեղեցական բարձրագոյն իշխանութեան և այդ պաշտօնում հաստատուած է ներկայ նախագահ Կոմս Ստանիսլաւ Միլոշա-գո—Սլեբէնին, որին և վերապահուած է միւս անդամներին ընտրելու իրաւունքը: Հոգեւորականներից թոյլատրում է անդամ ընդունել միմիայն նրանց, որոնք թոյլաւութիւն կը ստանան իրենց եպիսկոպոսից: Պապը ցանկութիւն է յայտնում, որ թողնուած խմբից հեռացուն անմիաբանութեան, անհամաձայնութեան և կռիւների պատճառ եզոզ տարրերը, և յույսակից հանուին այն բոլոր հոգեւորական և աշխարհական անձինք, որոնք յայտնի են քրիստոնէական ռամկավարութեան հակառակ հայեացքներով և սուրածում են միասնակար նորամուծութիւններ և անկեղծ չեն աւաքեցական աթոռի իրաւանց պաշտպանութեան կարծիքների և պապի հրամաններն իրագործելու մէջ: Ինչ վերաբերում է թեմական և զինակային յանձնաժողովներին ու մասնախմբերին, նրանք միանգամայն ոտորադրուած են եպիսկոպոսներին, որոնք և նշանակում են նախագահ և անդամներ և իրաւունք ունին հարկ եղած ժամանակ ցրուել այդ յանձնաժողովներն ու մասնախմբերը: Գլխաւոր համաժողովներն այսուհետեւ կարող են հրաւիրուել միմիայն Ս. Աթոռի թոյլատրութեամբ, իսկ թեմական և զինակային համաժողովները—եպիսկոպոսի կարգադրութեամբ: Բոլոր գործիչներին առաջարկում է չը մոռանալ, որ «աւելի լաւ է ոչ մի դորժ չը շինել, քան եպիսկոպոսի կամքի հակառակ կամ նրանից անկախ բան անել», հետեւապէս պահանջում է որդեական հնազանդութեամբ վերաբերուել եպիսկոպոսներին:

Այս բոլոր կարգադրութիւնները բացատրւում են նրանով, որ ու հայրը (պապը) ցանկանում է՝ աւելի կեանք տալ գործին:

Մեր կարծիքով աւելի հաւանական է, որ մաքրելով գոր-

Ճիշները կազմը և ստորագրելով իրանց եկեղեցական իշխա-
նութեան, ներկայ վիժման թիւնը անկախութեան հետ միա-
տին կըլին քրիստոնէական ռամկավարութիւնից և այն թոյլ
կեանքը, որ նա հազիւ կարողացաւ ցայսօր երեւան հասնել:

Սոյն տարուայ սեպտեմբերի 1—4 (նոր տոմարով) տեղի
ունեցաւ Զուիցերլանդի Րլիքէն քաղաքում հին կաթոլիկները
VI դ միջադարձին համաժողովը: Բացի զուիցերական, գերմա-
նական և հոլանդական հին կաթոլիկները ներկայացուցին ներկայ
որոնք իրենց գլուխ ունէին Հերցոգ, Վերեր և Գուլ եպիսկո-
պոսներին, այդ համաժողովին մասնակցեց նաև ամերիկական
հին կաթոլիկները եպիսկոպոս Վաղլովսկին իւր գլխաւոր վի-
լամսորդի հետ միասին, դոքտոր Չելսը Աւստրիայից և Վ. Օլէ վա-
նահայրը Ֆրանսիայից: Ռուսաստանից համաժողով եկաւ հին
կաթոլիկները հին բարեկամ գեներալ Կիրեւը, պրոֆէսոր Կե-
րնսկի, կոմս Յոն Տաուրէ և Նակշիչ քահանայն. վերջինս մեծ-
րապօլիտ Անտոնիոսի և հին կաթոլիկները խնդրի համար կազ-
մուած յատուկ յանձնաժողովի նախագահ Սերգիւի եպիսկոպոսի
կողմից բարեմաղթութիւններ արաւ և հին կաթոլիկները միաց-
ման յոյսը յայտնեց: Անգլիկական եկեղեցու կողմից ներկայացու-
ցիւ էր Բրինտ եպիսկոպոսը Մանչեսթրից և տեսուչ Նէլինը—Հոուլ-
մից: Կենտրոններ, Իորկի եպիսկոպոսները և Սոլիսթրիքի եպի-
սկոպոսը ուղարկել էին շնորհաւորական հեռագիրներ: Մասնակ-
ցողները թիւը հասնում էր 300-ի: Սկզբում տեղի է ունեցել
եպիսկոպոսական համախորհուրդ: Հրապարակական երկու նիւ-
տերին կարդացուել է չորս (բէֆէրատ) դատախօսութիւն: Հա-
մաժողովը բոլորովին չի շօշափել դաւանաբանական խնդիրներ:

Ինչպէս հաղորդում է «*Altkatholisches Volksblatt*» թերթը
պրոֆէսոր Ֆրեդրիքը ակնարկէ ձգել եկեղեցական և եկեղեցա-
կան քաղաքական դէպքերի վրայ սկսած 1892 թուի Լիւցերնի
միջադարձին համաժողովից: Միւնխէնի դիմանականի կարծիքով
ժամանակակից քաղաքական դրութիւնը ներկայացնում է քրիս-
տոնէութեան և կաթոլիկութեան հոկայական ազաւաղումն—
յեղաշրջումն: Հոուլմը ազաւաղում է քրիստոնէութիւնը նոր
վարդապետութիւններով և համաշխարհային տիրապետութեան
հաւակնոտ ձգտումներով և ռոմանականացած Գերմանիան
կրօր հետևից զիջումներ անելով, կարեւոր արգելք չի դնում
նրան այդ ուղղութեամբ ընթանալիս: միայն հին կաթոլիկներն
են, որոնք Հոուլմի բռնակալութեան առաջ չը խոնարուեցին և

աներկիւղ կընթանան նոյն ճանապարհով: Պրօֆէսոր Վօկերը պատմականօրէն պարզեց հռոմէական եկեղեցու քաղաքական հիմնարկութեան փոխուիլը:

Պրօֆէսոր Տիւրլինգը «կաթոլիկութեան և հռոմէական — կաթոլիկ եկեղեցու» մասին կարգացած դասախօսութեան մէջ բողոքում էր կաթոլիկ եկեղեցու ծայրահեղ իրաւաբանական հասկացողութեան դէմ, իբրեւ քրիստոնեաների համայնքի, որոնք ընդունում են Պապին: Պրօֆէսոր Միշօն ծանօթացրեց աստուածաբանական մաքի ծայրահեղ անկման հետ ներկայ Ֆրանսիայում և յոյս յայտնեց, որ այդ հանգամանքը օգտակար ընթացք կունենայ հին կաթոլիքական ձգտումները համար: Վերջին երկու դասախօսութիւնները կը տպագրուին «Միջազգային Աստուածաբանական Տեսութիւն» կոչուող թերթի մէջ:

Հետեւեալ համաթողովը հրաւիրուելու է 3 կամ 4 տարուց յետոյ՝ Նոյանդիայում:

Միւնխէնում յունիս ամսին կազմակերպուել է Կրաուսեան ընկերութիւնը (Kraus Gesellschaft), որը նպատակ է դրել շարունակել և զարգացնել եկեղեցական պատմաբան հանդուցեալ Փ. Կրաուսի (վիւն. 1901 թ.) գաղափարները: Այդ ընկերութեան կազմակերպութեան պատճառ հանդիսացաւ հռոմէական — կաթոլիքական եկեղեցու յառաջագիմական ուղղութիւնը, որով նա ցանկանում է կազմակերպուել և ամրապնդել իւր դոյութիւնը: Համաձայն Կրաուսի աւանդները ընկերութիւնը ձգտում է հասնել լուսաւորեալ կրօնականութեան, կրօնական կեանքում ազգային տարր պահպանելու և դաւանութեանց մէջ խաղաղութիւն հաստատելու նպատակին: Նա կողմնակից է ազատ հետախուզութեան և վարդապետութեան: Իւր գաղափարները տարածման համար ընկերութիւնը մտադիր է ունենալ իւր սեփական հանգէս, կազմակերպել հրապարակական դասախօսութիւններ և այլն:

Մինչդեռ Լեոն XIII պապը կաթոլիկ ուլաոններին թոյլատրել էր ուլաոնական լեզուով ժամերգութիւնն ու պատարագը, ներկայ Պիոս X պապը համաձայն Տրիետտի Նազէլ եպիսկոպոսի պահանջների, որը միանգամայն հակառակ է ժողովրդական լեզուով ժամերգութեան, արգելել է ուլաոններէն ժամերգութիւնը Խորվաթիայում, որի պատճառով և մեծ անկարգութիւններ են ծագել և դայթակղութեան առիթ է դարձել նոյն իսկ հոգեւորականներին:

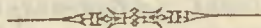
— Այդպէս առհասարակ մարդիկ իրենց ուժեղ զգալով, Աստուծուն էլ հարկադրում են միմիայն մի լեզու գիտենալ և այդ լեզուով լսել ու հասկանալ մարդկանց աղօթքն ու պաշտանքը: Բայց Նա հէնց այդպէս աղօթողներին և աղօթել տուողներին լսելուց է շուտ ձանձրանում և դադարում. և դորա ասպացոյցներ շատ ունինք պատմութեան մէջ:

Հռովմում այս տարուայ ռեպտեմբերին տեղի ունեցաւ միջազգային «Ազատ մտքի» համաժողովը: Կաթոլիկ եկեղեցու հակառակութիւնը Ազատ մտքի դէմ անցեալում և ներկայումս, նրա և կուլտուրական տէրութեան մէջ տեղի ունեցող կռիւը Ազատ մտքի ներկայ համաժողովի անդամներին ներշնչեց հակակաթոլիքական բնաւորութիւն: Համաժողովի համար ընտրուած էր Հռովմը նրա համար, որ այստեղ՝ հէնց Վատիկանի աշքի առաջ հեղինակաւոր ներկայացուցիչներն յայտարարէին, որ մարդու հոգին իրաւունք ունի ազատ դարձանալու: Համաժողովի բացման համար որոշուած էր սեպտեմբերի 20ը, որ միացեալ Իտալիայի զօրքերով Հռովմ քաղաքը զրաւելու տարեդարձն է, որով և ընկաւ պապի աշխարհային իշխանութիւնը: Երեք հազար անդամներէց 1000 հոգուց աւելի Ֆրանսիայից էին եկել եկեղեցու հակառակ տրամադրութեամբ: Աչքի ընկնող դեր էին խաղում և մասօնները: Ազատ մտածման սկզբունքները պարզեցին չէկիկէն ու Բերտելուն: Ներկայացուցին զեկուցումներ դաւանաւանութեան և գիտութեան մասին, ինչպէս և եկեղեցին և պետութիւնն իրարից անջատելու առաջարկը, որով պահանջուած էր ոչնչացնել պապից և եկեղեցուց կախումն ունենալու վերջին մնացորդները:

Հիւրարը, որ պարագում է այս խնդրով, պնդում էր, որ պապը կաթոլիքական համաշխարհային սինդիկատի ղեկին է, որ նրա հրաւիրակներին պէտք է ընդունել մասնաւոր մարդու առաքելներ, որ պապի հետ համաձայնութեան թղթերը (կոնկորդատներն) երբէք միջազգային պայմանագրի նշանակութիւն չունին: Ատենաբաններէց մի քանիսը հասարակապետութիւնը այնքան կարուկ կերպով յայտարարեցին իրեն քաղաքական ամենաքննարկ կաղմակերպութիւն, որ Իտալացի անդամներէց մի մասին բողոքելու առիթ տուին:

Յայտնի հակաեկեղեցական ցոյցը կաթոլիկութեան կեդրոնում առանց պատասխանի չմնաց կաթոլիկներէ կողմից, կաթոլիկաց թերթերը խօսք չէին գտնում այդ ազատ մտածողներէ համախմբումն ըստ արժանւոյն պարսաւելու:

«Osservatore Romano»-ի կարծիքով հէնց Ազատ մտքի սկզբնաբունքի մէջ Աստուծոյ դէմ ապստամբութիւնը ինչ որ սատանայական բան կայ: Յայտարարելով այդ սկզբունքը Հռոմում, վերաւորանք են հասցնում եկեղեցական հեղինակութեան և պապի իշխանութեան: Իտալիայի զանազան կողմերից կաթոլիկները սկսեցին ըողորբել Հռոմի համաժողովի դէմ և վերստին յայտարարեցին իրենց հաւատարմութիւնը Հռոմի եկեղեցուն:

ՈՒՇԱԿՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԱՆԻ ԽՆԴԻՐ.

Ազգերի կենսունակութեան սաղմը թագնուած է ընտանիքի մէջ. ընտանիքն է այն առաջին դպրոցը, ուր սնուում — դաստիարակում են հասարակութեան ապագայ պիտանի անդամները. նոյն ընտանիքն է, որտեղ ծնունդ են առնում ֆիզիքապէս առողջ և հոգեպէս զուարթ անհատներ, դարձեալ ընտանիքն է տալիս հասարակութեան ֆիզիքապէս, հոգեպէս և մտաւորապէս այլանդակ անհատներ: Այս ճշմարտութիւնը բաղմիցս քարոզուել է իսսքով, մամուլի և ըզմաթիւ գրքերի միջոցով, սակայն կեանքը հարկաւոր չափով չի բարելաւուել, կատարեալ դառնալուց շատ հեռու է և այդ նրա համար, որ մէկ կողմից ժողովուրդը չի հասել զարգացման այն կատարելութեան, որ ըմբռնի այդ ճշմարտութիւնը և անկարող է իր մէջ արմատացած սովորութիւնները, նախապաշարումները, վերացներ, իսկ միւս կողմից այն հաստատութիւնները, որոնք հնարաւորութիւն ունէին օգտակար, ժողովրդի բարօրութեան ծառայող գողափորները գործադրել տալ, կամ անփոյթ են գտնուել, կամ անհնարին համարելով յուսահատաբար ձեռք են թափ տուել ու բաւականացել միայն պլատօնական կարեկցութիւն արտայայտելով:

Մեր հասարակական կեանքի մէջ կան արմատացած

բազմաթիւ պակասութիւններ, որոնց արմատախիլ անելը կարելի է միայն ամենաբուռն եռանդով և մի քանի սերունդների ջանքով: Այդ գիտենք, սակայն, կարծում ենք, ոչ մի պակասութիւն, ոչ մի չարիք չի կարող մնայուն լինել, եթէ դրանց վերացնելու համար կայ հաստատ որոշումն և եռանդ՝ այդ որոշումն ի կատար ածելու: Սոքա ճշմարտութիւններ են, որ մենք մի աւելորդ անդամ հարկ ենք համարում կրկնել:

Եթէ ընտանիքը հասարակութեան ապագայ անդամներն որրանն է և այնտեղ ծնունդ առնելով անհատը՝ ստանում է նրանից թէ՛ իւր մարմնական և թէ՛ հոգեկան զարգացումն, ապա ուրեմն ընտիր հասարակութիւն ունենալու համար պէտք է ոչխատել այդ որրանն—ընտանիքը կազմակերպել ըստ կարելոյն յաջող, բարելաւ վիճակի մէջ:

Այդ, որն է ընտանեկան բարելաւ վիճակը:

Ամեն մի ընտանիք՝ բազկացած լինելով որոշ հոգեկան յատկութիւնների տէր անհատներից, անշուշտ ունի իր որոշ պահանջներն ու կարիքները և ուրեմն անհնարին է միանգամից որոշել նրա վիճակի բարելաւութեան չափը, մի գծի վրա գնել բոլոր ընտանիքներին և բարելաւութեան մի բեցեպտ տալ բոլորին: Բայց կան պահանջներ, որոնք ամեն մի ընտանիքի երջանկութեան հիմքն են կազմում՝ այն է առողջութիւն և համերաշխութիւն—սէր: Անշուշտ, պակաս կարեւոր տեղ չի բռնում և հացի խնդիրը, սակայն երբ ընտանիքի անդամները—ծնողներն ու զաւակները առողջ են և սիրով, այնտեղ ճոխ կամ աղքատ սեղանը չի կարող դոհունակութեան կամ դժբաղդութեան պատճառ դառնալ: Մենք անձամբ ճանաչում ենք ընտանիքներ, որոնք իրանց օրական պարէնը հազիւ են հայթայթում, բայց չենք լսել նրանցից տրտունջ, դժգոհութիւն, յուսահատական ձեռքեր կոտրատումն: Մինչդեռ շատ շատ է այն ընտանիքների թիւը, որոնք նիւթական³ ամեն տեսակ բարօրութեամբ ճոխացած են, ունեն փարթամ ճաշ, հաբուստ արդուղարդ, հիանալի բնակարան, բայց⁴ և⁵ այնպէս տանջւում են ներքին ցաւերով, հոգեկան վշտով, որ ոչ

մի աշխարհային հարստութեամբ չի փոխարինուում: Այդպիսիներէից մէկի մայրն էր, որ անցեալները մեզ, իբրեւ բարեկամի, դառնապէս դանդաղեցուցէր թէ ուրքան դժբաղդ է ինքը, որովհետեւ հարստութեամբ չի կարողանում ստանալ այն առողջութիւնը, որ խախտուած է իր ամուսնու երիտասարդական յանցանքի շնորհիւ և նա, իբրեւ կրթութեամբ մայր, յիշաւ բարոյապէս տանջուում էր ամենօր, ամեն ժամ, տեսնելով իր միակ որդու հիւանդոտ դէմքը . . .

Եւ քանի՜ քանի ընտանիքներ տանջուում ու հալումաշեն լինում, առանց մէկին խոտովանելու իրանց ներսը կրծող վիշտը, քանի՜ քանի ընտանիքներ ողնշանում, ջրնջուում են այն կորստաբեր հիւանդութիւններից, որ առաջ են գալիս բղջախոհութիւնից, երիտասարդական շուայտ կեանք անցկացնելուց... Իսկ այդպիսի կեանքը դժբաղդաբար մուտ է գործել մեր մէջ և սկսել է ծաւալ ստանալ՝ մանաւանդ կենդրոնական քաղաքներում: Այսօր բացառիկ անհատներ, մատով ցոյց տալու անձինք են նրանք, որոնք ողջախոհութեամբ անցկացնելով իրանց պատանեկութիւնն ու երիտասարդութիւնը, ամուսնանում են և բաղդաւոր ընտանիք կազմում: Շատ շատերը շնորհիւ ամեն տեղ ծաւալ ստացած հրապարակական և մասնաւոր տնտեսականօրէնքի, հալում, մաշում են իրանց ոսկի տարիները և երբ վարակուած, հիւժուած, հիւսնդոտ վիճակի են հասնում և ղեղիութիւնը ձանձրալի է դառնում նրանց, փորձում են ամուսնանալ՝ առանց հաշի տունելու թէ իրանք ուրքան համապատասխան են ամուսնական պարտաւորութիւնները սրբութեամբ կատարելուն և թէ ի՞նչ ծանր պատասխանատուութիւն կայ իրանց վրա՝ իբրեւ ընտանիքի հայր:

Այսպիսի անպատասխանատու և անպարտաճանաչ ամուսնութիւն տեղի է ունենում ոչ միայն տղէտների շրջանում, այլ և իրանց «լուսաւորուած» համարողների մէջ և այդ, այն պատճառով, որ մեր ամուսնացող շատ երիտասարդներ անհոգ են վերաբերւում դէպի ընտանե-

կան պարտաւորութիւններն ու նրա սրբութիւնները, իսկ տգիտութիւնը աւելի ոյժ է տալիս գրան:

Քանի քանի գէպքերի նկարագրութիւններ կարելի է գտնել այն գծազգ ընտանիքների մասին, որոնք սերնդէ սերունդ անց են կացնում վարակիչ հիւանդութիւնը և այլասեռում ընտանեկան կազմը. որքան անգամ առողջապահական հարցերով զբաղուող հրապարակախօսներ գանգատուել են, որ ախտաւոր, վարակիչ հիւանդութիւններով անհատները ամուսնանալով պատճառ են դառնում ապագայ սերնդի թշուառ կեանքի և բողոքում են այդպիսի ամուսնութեան դէմ, սակայն մինչև օրս այս խոշոր խնդրի վրա հարկաւոր ուշադրութիւն չէ դարձրած և չի դիմուել հարկաւոր միջոցներէ:

Ոչ ոք չի մտածիլ անկողնում պտուկած հիւանդին ամուսնացնել, այլ կապասն մինչև նա առողջանայ, կաղ-դուրուի, «վրա գայ». բայց տեսնում ենք հարիւրաւոր օրինակներ, երբ ախտաւոր, ծանր հետեանքներով հիւանդ երիտասարդներ ամուսնանում են և՛ վարակելով կանանց, և՛ տալով հասարակութեան հիւանդոտ ախտաւոր սերունդ: Թէև մեր հոգւոր Ատեաններում դեռ քիչ են ամուսնալուծական այդպիսի խնդիրներ, սակայն այդ քիչն էլ հերիք է մտկաբերելու, որ վարակիչ հիւանդութեամբ ամուսնացողների թիւը բացառութիւն չէ և ապագայում կարող է ընդունել լայն ծաւալ, մանաւանդ որ գիտենք, թէ ընտանիքների սրբան չնչին տոկոսն է հրապարակի վրա գնում իր ընտանեկան գաղտնիքը:

Խեղագարին, անգամալոյծին արգելում է ամուսնանալ, օրէնքը զրկում է նրանց այդ իրաւիքից, նոյն օրէնքը պատժում է յանցագործներին, բայց չկայ օրէնք, որով արգելուէր թորախտաւորների, վեներական և այլ վարակիչ հիւանդների ամուսնութիւնը, մինչդեռ սորա պատճառած վնասներն աւելի մեծ են և սոսկալի, քան ոճրագործութիւնը, որովհետև կեանքի մէջ ոճրագործութիւնը մի անցողական երեւոյթ է, մինչդեռ այդպիսիների ամուսնութիւնը սպառնում է ջնջել երկրիս վրայից ամբողջ սե-

րունդներ և մի աղբի դոյութեան վտանգ սպառնալ:

Մինչդեռ եթէ պարտաւորիչ լինի ամուսնութիւնից առաջ բժշկի կարծիքը հարցնել և հիւանդութեան դէպքում բժշկուել, ապա առնել իր վրա ամուսնական պարտաւորութիւնը, նախ՝ սերունդը առողջ կլինի և երկրորդ՝ չի խախտուիլ ընտանեւորան խաղաղութիւնը:

Շատ ցանկալի էր, եթէ մարդիկ այն գիտակցութեան հասած լինէին, որ ինքնաբերաբար զգային հիւանդութիւնների պատուաստման չարիքը և նախ քան ամուսնանալը դիմէին բժշկի օգնութեան. բայց եթէ այդ գիտակցութիւնը չկայ ինչ ինչ պատճառով, այն ժամանակ պարտական են անել այդ բանը նրանք, որոնց բարոյական պարտականութիւնն է հսկել ընտանեկան բաղդաւորութեան վրա:

Յօդուածս գրելու առիթ տուեց ս. Էջմիածնի ս. Մինօգի մօտ օրերս հրատարակած մի սրոշումն, որ վերաբերում է ախտաւորների ամուսնութեան, այդ պատճառով էլ մենք կանգ առանք ընտանեկան բաղդաւորութեան հիմք կաղմող տռաջին կէտի՝ առողջութեան վրա:

Հոկտեմբերի սկզբներում ստացուեց Աստրախանի թեմակալ Արիստակէս Արքեպիսկոպոսի մի յայտարարութիւն, որով խնդրում է ս. Մինօգի տնօրէնութիւնը շնորհաբար ամուսնացող երիտասարդներին բժշկական քննութեան և ապա թոյլ տալ ամուսնանալ: Մի զարմանալի զուգադիպութեամբ Մինօգի մէջ այդ օրերում՝ արծարծւում էր ի միջի այլ խնդիրների նաև այդ հարցը և այսօր ահա մեր առաջն է Մինօգի սրոշումն, որ միանգամայն համակարծիք լինելով սրբազան Արիստակէս Արքեպիսկոպոսի հետ, պատւիրում է իր ոտորագրեալ հաստատութեանց՝ պահանջել ամուսնացող երիտասարդներից միևս ապացուցած թղթերի հետ նաև բժշկական վկայական նոցա առողջութեան մասին:

Որովհետև մեր շատ գիւղերում բժիշկներ չկան, իսկ գիւղացիք հնարաւորութիւնից զրկուած են տանեակ վերստեր ճանապարհ կտրելու քաղաքներում բժշկական

քննութեան ենթարկուելու համար, ուստի ս. Սինօզը առ այժմ՝ իր որոշումն պարտադիր է հրատարակում միայն քաղաքների և այն գիւղերի համար, որոնք առանց դժուարութեան կարող են բժշկական վկայական ձեռք բերել:

Մենք ողջունելով ս. Սինօզի այդ ուշադրութեան արժանի որոշումն, հաւատացած ենք, որ թէ մամուլը և թէ հասարակութեան բանիմաց մասը մեզ հետ համակարծիք կլինի, որ այդ փրկարար միջոցով մեծ չափով հիւանդոտ և այլասեւուած սերունդ արտադրելու առաջը կառնուի:

Հարկաւոր է միայն ամեն ջանք դնել մեր գիւղական ազգաբնակչութեանը համողելու, որ ս. Սինօզի այս որոշումը մի քմահաճոյք չէ, այլ նպատակ ունի նորա կենսական պահանջներից մէկին բաւարարութիւն տալ. թերևս այն ժամանակ նոքա էլ ինքնաբերաբար, զոհողութիւններ յանձն առնելով կգլխին բժշկի խորհրդին նախքան ամուսնական ծանր պատաւորութիւն յանձն առնելը:

X.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն)

Առաջին յօդուածում կրթութեան գործին վերաբերող բռնութեան իրաւունքի մասին էի խօսում և աշխատում էի ասպնցուցանել, որ առաջին՝ բռնութիւն անկարելի բան է, երկրորդ՝ որևէ հետեանքի չէ հասցնում կամ թէ տխուր հետեանքների է հասցնում և երրորդ՝

որ այս բռնութիւնը բացի կամայականութիւնից ուրիշ հիմունք ունենալ չէ կարող (չերքեզը դողանալ է սովերեցնում, մահմեդականն անհաւատներին սպանել է սովորեցնում)։ Դաստիարակութիւնն իբրեւ գիտութեան ուսարկայ գոյութիւն չունի։ Դաստիարակութիւնը բարոյական բռնակալութեան սկզբունքը դարձած ձգտումն է։ Ձեմ ասում, որ դաստիարակողութիւնը մարդկային բնութեան վատ կողմի արտայայտութիւն է, այլ այնպիսի երեւոյթ է, որ մարդու մտքի անդարգացողութիւնն է ապացուցանում, ուստի և անզօր է իբրեւ հիմունք դրուած լինելու մարդկայն բանական գործունէութեան, այն է՝ գիտութեան։

Դաստիարակութիւնն այն է, որ մի մարդ ձգտում է միւսին դարձնելու հէնց այն, ինչ որ ինքն է. (աղքատը ձգտում է հարստի հաբոսութիւնը յափշտակելու, ծերը նախանձում է թարմ և ուժեղ երիտասարդութեանը, թէ այս զգացումը և թէ այն ձգտումը սկզբունք և տեսութիւն դարձած նախանձի զգացում են)։ Համոզուած եմ, դաստիարակողն այն պատճառով միայն կարող է այսպիսի եռանդով զբաղիլ երեխայի դաստիարակութեամբ, որ այս ձգտման հիմունքը մէկ այն է, որ նախանձում է երեխայի անարատութեանը, մէկ էլ այն, որ ցանկանում է նորան իրեն նման դարձնել, այսինքն աւելի փչացնել։

Իր կարծիքները միշտ ծուռ ճանապարհներով հայթայթող մի շահագէտ դոնապան եմ ճանաչում, որ ինքնագոհ ժպիւրը գէմբին միշտ մի և նոյնն է պատասխանում՝ ինձ, երբ յորդորում և դրդում եմ, որ իւր 12 տարեկան բարեհամբաւ որդուն ուղարկէ ինձ մօտ Եասնուպալիանսկայեա գալոցը. «այդ այդպէս է ի հարկէ ձերդ պայծառափայլութիւն, բայց ինձ ամենից աւելի նորան առաջ իմ հողով սնուցանելն է հարկաւոր»։ Եւ նորան ամեն տեղ քաշ է տալիս իւր ետեւից և պարծենում այն բանով, որ տասներկու տարեկան որդուն սովորեցրել է խաբել հօր համար ցորեն լցնող գիւղացիներին։ Ո՞վ չէ ճանաչում սպայական դպրոցներում և

զինուորական վարժարաններում դաստիարակուած հայրերին, որոնք այն կրթութիւնն են միայն լաւ համարում, որ ստորորում է նոյն այն ոգով, ինչ ոգով որ հէնց իրենք են դաստիարակուել։ Սակայն միթէ ճիշտ այնպէս իրենց ոգով չեն սնուցանում ուսուցչապետները համալսարաններում և վանականները դպրանոցներում։ Ձեմ ցանկանում ապացուցանել այն, ինչ որ մի անգամ արդէն ապացուցել եմ, և այն, ինչ որ չափազանց հեշտ է ապացուցել, որ է՝ դաստիարակելը, մարդկանց ողոյ եղանակով ձևակերպելը ապարդիւն է. անիրաւացի եւ անկարելի։ Այստեղ մի խնդրով կը սահմանափակուեմ։ Դաստիարակութեան իրաւունքը գոյութիւն չունի։ Ձեմ ճանաչում այս, չէ ճանաչում, չէր ճանաչում և չի էլ ճանաչիլ այս իրաւունքը դաստիարակուող ամբողջ մատաղ սերունդը, որ միշտ և ամեն տեղ գրգռուում է դաստիարակութեան բռնութեան դէմ։ Ինչո՞վ կապացուցանեն այս իրաւունքը։ Ես ոչինչ չեմ ճանաչում և ոչինչ չեմ ընդունում, իսկ մարդիկ ճանաչում և ընդունում են, որ մի մարդ իրաւունք ունի միւսներին այնպիսի մարդիկ պատրաստելու, որ իրեն ցանկալի են, մի իրաւունք, որ մեզ համար գոյութիւն չունի։ Թող ապացուցանեն այս իրաւունքը, միայն թէ ոչ այն բանով, որ իշխանութիւնն իշար գործ դնելու վրաստը գոյութիւն ունի և վազուց արդէն գոյութիւն է ունեցել։ Դուք չէք պահանջաւորել և (испыт), պարտապաններ՝ պատասխանատուներ (ответчик)։ «Նաանայեա Պալեստայի» մէջ յայտնած մտքերիս առթիւ արդէն ինձ մի քանի անգամ բանաւոր և գրաւոր կերպով հակաճառել են անհանգիստ երեսնային հանգարտեցնելու պէս։ Ինձ ասում էին. «անշուշտ, դաստիարակել այնպէս, ինչպէս դաստիարակում էին միջնադարեան վանքերում, անկասկած լաւ չէ, սակայն դիմնազիտներն ու համալսարանները բոլորովին ուրիշ բան են»։ Ուրիշները դեռ ասում էին. «անկասկած, այդ այդպէս է, բայց ի նկատի ունենալով և այլ հանգամանքներ, պէտք է համաձայնել, որ այլապէս չէ կարելի։ Ինձ թւում

է, թէ հակաճառութեան այսպիսի եղանակը ոչ թէ մտքի լրջութիւնն է ցոյց տալիս, այլ թուութիւնն: Հարցն այսպէս է դրուած. մի մարդ միւսին դաստիարակելու իրաւունք ունի, թէ չէ: Զէ կարելի այսպէս պատասխանել՝ ոչ, բայց սակայն . . . , այլ անհրաժեշտ է պատասխանանել այո կամ ոչ: Եթէ այո, ապա հրէաների սինագոգան ու խալիֆայական դպրոցը գոյութիւն ունենալու նոյնքան օրինական իրաւունք ունին, որքան որ մեր բոլոր համալսարանները: Եթէ ոչ, այն ժամանակ նոցա համալսարանը եւ իբրեւ դաստիարակչական հաստատութիւն նոյնքան տաօրինի է, եթէ միայն համալսարանը կատարեալ չէ եւ բոլորն էլ կատարեալ չեն ընդունում այն: Միջին ճանապարհ չեմ գտնում. և այն էլ ոչ թէ միայն տեսականապէս, այլ և իրապէս: Ինձ միակերպ են վրդովում գիմնազիան իւր լատիներէնով, համալսարանի ուսուցչապետն իր ռաբիկալիզմով՝ արմատականութեամբ կամ մատերիալիզմով՝ նիւթապաշտութեամբ: Ոչ գիմնազիտն ընտրութեան ազատութիւն ունի, ոչ էլ ուսանողը: Իմ գիտողութիւններին նայելով մինչև անգամ միակերպ այլանդակ են դաստիարակութեան այս բոլոր տեսակների հետեանքները: Միթէ ականերե չէ, որ մեր բարձրագոյն գըպրոցների դասընթացքը քսանըմէկերորդ դարում նոյնքան տարօրինակ և անօգուտ պէտք է թուի մեր սերունդներին, ինչքան որ այժմ միջնագարեան դպրոցներինն է մեզ թւում: Այսպէս հեշտութեամբ կարելի է այն եզրակացութեան գալ, որ եթէ մարդկային գիտութիւնների պատմութեան մէջ բացարձակ ճշմարտութիւններ չեն եղել, այլ միայն սխալներ են միշտ ուրիշ բաների փոխարինել, ապա ուրեմն ինչ հիմունքով ստիպենք, որ մատաղ սերունդն իւրացնի այն գիտութիւնները, սրտնք, անչուշտ, սխալ պէտք է դուրս գան: Ասում էին և կասեն. եթէ միշտ այդպէս է եղել, ապա էլ ինչի մասին էք հօգում. . . : Այդպէս էլ պէտք է լինի: Բնաւ չեմ տեսնում այս: Եթէ մարդիկ միշտ սպանել են իրար, այստեղից բնաւ չէ հետեւում, որ միշտ այսպէս էլ պէտք է լինին և որ սղա-

նութիւնը պէտք է սկզբունք դարձնել, մանաւանդ եթէ գտնեն այս սպանութիւնների պատճառները և ապացուցանեն, որ առանց սպանութիւնների կարելի է վարուել։ Եւ, որ գլխաւորն է, դատարարակութեան համաձայն կային իրաւունքը ճանաչելով հանգերձ, ինչո՞ւ դատաւարտում են վատ դատարարակութիւնը։ Հայրը դատաւարտում է, նայելով համալսարաններին. դատաւարտում է կառավարութիւնը, դատաւարտում է հասարակութիւնը։ Կամ պէտք է ընդունենք, որ բոլորն էլ իրաւունք ունին, կամ որ ոչ մէկն էլ չունի. միջին ճանապարհ չեմ գտնում։ Գիտութիւնը պէտք է վճռէ այն հարցը. թէ դատարարակաւ իրաւունք ունինք արդեօք, թէ չէ։ Ինչո՞ւ չպէտք է ճշմարտութիւնն առել։ Չէ որ համալսարանը քահանայական կրթութիւնը չէ սիրում և ասում է, որ դպրանոցներից վատ բան չկայ. հոգևորականները համալսարանական կրթութիւն չեն սիրում և ասում են, որ համալսարաններից վատ բան չկայ, որ համալսարանները միայն գոռոզութեան և անաստուածութեան դըպրոցներ են. ծնողները համալսարաններն են դատաւարտում, համալսարանները զինուորական վարժարաններն են դատաւարտում, կառավարութիւնը՝ համալսարանները և ընդհակառակը։ Ո՞վ է արդարը և ո՞վ մեղաւորը։ Առողջ միտքը կենդանի ժողովրդի մէջ գոյութիւն ունի և ոչ թէ մեռած. այսպիսի հարցեր աչքի առաջ ունենալով առողջ միտքը պարզ՝ հասկանալի ուսուցման պատկերներ յօրինելով չէ կարող զբաղուել, — անհրաժեշտ է, որ պատասխանէ այս հարցերին։ Իսկ թէ մանկավարժութիւն կանուանուի այս միտքը, թէ մի ուրիշ բան, մի և նոյն է։ Երկու պատասխան կայ. կամ պէտք է իրաւունք տանք նրանց, որոնց աւելի մօտ կամ որ աւելի ենք սիրում, կամ որից վախենում ենք մեծամասնութեան պէս (եթէ քահանայ եմ, դպրոցներն եմ ամենից լաւ համարում, զինուորական եմ, զինուորական վարժարաններն եմ նախադասում. ուսանող եմ, միայն համալսարաններն եմ ճանաչում։ Ամենքս էլ այսպէս ենք

վարւում. միայն թէ մեր կողմնապահութիւններն աւելի կամ պակաս որամիտ ապացոյցներով ենք հրապարակ հանում և բնաւ չենք նկատում, որ մեր բոլոր հակառակորդներն էլ մի և նոյն բանն են անում), կամ թէ ոչ մէկին դաստիարակութեան իրաւունք չպէտք է վերագրենք: Ես այս վերջին ճանապարհն եմ ընտրել և աշխատում եմ ապացուցանել, թէ ինչու այս եմ ընտրել:

Ասում եմ. ոչ միայն ռուսական, այլ և եւրոպական բոլոր համալսարանները, քանի որ կատարելապէս ազատ չեն, բացի կամայականութիւնից ուրիշ հիմունք չունին և նոյնքան այլանդակ են, ինչքան որ վանական դպրոցները: Խնդրում եմ ապագայ քննադատներին, որ իմ եզրակացութիւնները չնսեմացնեն, կամ ես եմ սուտ խօսում, կամ ամբողջ մանկավարժութիւնն է սխալում, — միջին ճանապարհ չէ կարող լինել: Հետեւապէս մինչև որ դաստիարակութեան իրաւունքը չապացուցուի, չեմ ճանաչիլ այն: Սակայն այնուամենայնիւ դաստիարակութեան իրաւունքը չճանաչելով հանդերձ, չեմ կարող չընդունել է եղած երևոյթը և պէտք բացատրեմ այն: Ո՞րտեղից է առաջացել դաստիարակութիւնը, մեր հասարակութեան այն տարօրինակ հոյեայքը, այն անբացատրելի հակասութիւնը, որի պատճառով ասում ենք. այս մայրն անպիտան է, իր աղջիկը դաստիարակելու իրաւունք չունի, առնենք նորան մօր ձեռից. այս ուսումնարանը վատ է, խափանենք, իսկ այն ուսումնարանը լաւ է, պահենք: Ի՞նչ պատճառով գոյութիւն ունի դաստիարակութիւնը:

Եթէ դարերից ի վեր գոյութիւն ունի այս անբնական երևոյթը, այսինքն դաստիարակութիւնը, որ կըրթութեան նկատմամբ եղած բռնութիւն է, ապա այս երևոյթի պատճառները պէտք է արմատացած լինին մարդկային բնութեան մէջ: Պատճառը հետեւեալ բաներն եմ համարում. ընտանիքն ու կրօնը, պետութիւնը և հասարակութիւնը (նեղ մօքով մեզ մօտ աստիճանաւորները և ազնուականների շրջանում):

Առաջին պատճառն այն է, որ հայրն ու մայրը, ինչ

էլ որ լինին, ցանկանում են իրենց երեխաներին հէնց այն դարձնել, ինչ որ իրենք են, կամ գոնէ այն, ինչ որ կը ցանկանային իրենք լինել: Այս ձգտումն այնքան բնական է, որ չէ կարելի նորա գէժ վրդովուել: Մինչև որ իւրաքանչիւր ծնող չճանաչէ ամեն մի անձնաւորութեան ազատ զարգացման իրաւունքը, ուրիշ ոչինչ չէ կարելի պահանջել: Բացի այս ամենից ծնողներն աւելի են կախուած այն բանից, ինչ որ կը դառնայ իրենց որդին. այնպէս որ՝ իրենց որդուն իրենց ուզածի պէս դաստիարակելու ձգտումը եթէ ոչ արդարացի, գոնէ բնական կարող է համարուել:

Դաստիարակութեան երկոյթն առաջ բերող երկրորդ պատճառը կրօնն է: Մարդս, լինի սա մահմեդական, հրէայ, թէ քրիստոնեայ, քանի գեռ խորը հաւատում է այն բանին, թէ իւր վարդապետութիւնը չընդունողը չէ կարող փրկուել և յաւիտեան կորցնում է իւր հոգին, չէ կարող չցանկանալ դարձի բերել բոլոր երեխաներին, թէև բռնի կերպով, և իւր վարդապետութեամբ դաստիարակել:

Կրկնում եմ դարձեալ. կրօնն է դաստիարակութեան միակ օրինական և բանական հիմունքը:

Դաստիարակութեան երրորդ և ամենից էական պատճառն այն է, որ կառավարութիւնները պահանջում են այնպիսի մարդիկ դաստիարակել, որոնք որոշ նպատակներ չհամար հարկաւոր են իրենց: Այս պահանջի հիման վրայ հիմնուում են զինուորական վարժարաններ, իրաւաբանական ուսումնարաններ, ճարտարապետական և ուրիշ գալլոցներ: Եթէ կառավարութեան ծառայողներ չլինէին, կառավարութիւն չէր լինի. եթէ կառավարութիւն չլիներ, պետութիւն չէր լինի: Ուրեմն այս պատճառն էլ ունի իւր անհերքելի արդարացումները:

Չորրորդ պատճառը վերջապէս հասարակութեան պահանջն է. նեղ իմաստով առած այն հասարակութեան, որ մեղանում իբրև ազնուական, աստիճանաւոր և մասամբ վաճառական դասակարգ է հանդիսանում: Այս

հասարակութեան հարկաւոր են օգնականներ, դրդողներ և մասնակիցներ։

Ուշադրաւ է այն, — խնդրում եմ ընթերցողին, հետեւեալ բանի պարզութեան համար առանձին ուշադրութիւն դարձնել այն հանգամանքին, — ուշադրաւ է այն, որ գիտութեան ու մանկավարժութեան մէջ միշտ հալածում են ընտանեկան կրթութեան բռնութիւնը (ասում են, ծնողները փչացնում են իրենց որդիներին, սակայն ինչքան ընական է թւում, որ հայրն ու մայրը ցանկանան իրենց որդիներին հէնց այն դարձնել, ինչ որ իրենք են)։ հալածում են կրօնական դաստիարակութիւնը (կարծեմ սրանից մի տարի առաջ ամբողջ Ներսիսյան ցաւում էր այն բանի համար, որ մի հրէայ երեխայ բռնութեամբ քրիստոնէական ոգով են դաստիարակել, սակայն այս ցանկութիւնից էլ օրինաւոր բան չկայ, որ ձեռս ընկած երեխային յաւիտեան փրկուելու միջոց տամ այն միակ կրօնով, որին հաւատում եմ)։ հալածում են տատիճանաւորներին՝ սպաներ դաստիարակելը, սակայն ինչպէս մեզ բոլորիս անհրաժեշտ հանգիստացող կոտավարութիւնը ծառայողներ չկրթէ իր և մեզ համար։ Իսկ հասարակական կրթութեան դ հալածանքի խօսք չէ լինում։ Արտօնութիւն վայելող հասարակութիւնը միշտ իրաւացի է իր համալսարանով, բայց չնայելով այս բանին դաստիարակում է ժողովրդին, ժողովրդի ամբողջ բաղմութեանը հակառակ գաղափարներով և բացի հպարտութիւնից ուրիշ արդարացում չունի։ Ինչիցն է այս։ Կարծում եմ, այն բանից միայն, որ չենք լսում մեզ վրայ յարձակուողի ձայնը, չենք լսում, որովհետեւ մամուլի միջոցով չէ խօսում և ոչ էլ ամբիօնից։ Իսկ այս ժողովրդի զօրեղ ձայնն է, պէտք է ուշադիր լինել նորան։

Վերցրէք մեր ժամանակի և մեր հասարակութեան հասարակական հաստատութիւններից որն որ ուզում էք՝ սկսած ժողովրդական դպրոցներից և աղքատ մանուկների ապաստարաններից՝ մինչև կանանց պանսիոնները, մինչև գիմնազիաններն ու համալսարանները, — այս բոլոր հիմ-

նարկութիւնների մէջ կը գտնէք մի անհասկանալի, բայց ոչ մէկի աչքին չընկնող մի երեւոյթ։ Ծնողները սկսած գիւղացիներից, մեշաններից մինչև վաճառականները և ազնուականները բոլորում են այն բանից, որ իրենց միջավայրին օտար դադարներով են դատարարւում իրենց որդիներին։ Վաճառականներն ու հին սերնդի ազնուականներն ասում են, չենք ուզում զիմնազիւներ և համալսարաններ, որոնք մեր որդիներից անաստուածներ և աղատամիտներ են պատրաստում։ Գիւղացիներն և մեշաները չեն կամենում դպրոցներ, աղատարաններ և պանսիոններ, որպէս զի իրենց որդիներին փափկասէրներ և դրագէտներ չդարձնեն, փոխանակ երկրագործներ դարձնելու։ Մի և նոյն ժամանակ բոլոր դատարարողներն առանց բացառութեան՝ սկսած ժողովրդական ուսումնարաններից մինչև բարձրագոյն դպրոցներինը՝ մի բանի մասին են հոգ տանում, այսինքն աշխատում են իրենց յանձնած երեխաներին այնպէս դատարարել, որ նման չլինին իրենց ծնողներին։ Դատարարողներից ոմանք խոստովանելով, ամենք չխոստովանելով, ընդունում են պարզամտութեամբ, որ իրենք այն բարի օրինակն են, ինչ որ իրենց սաները պէտք է լինին, իսկ նոցա ծնողներն այն արատների, անտաշութեան ու տգիտութեան օրինակն են, ինչ որ չպէտք է լինին իրենց սաները։ Վարժուհին, որ մի այլանդակ, կեանքից խորտակուած արարած է և որ մարդկային բնութեան ամբողջ կատարելութիւնը ողջունելու՝ օձիքը կապելու և ֆրանսերէն լեզուի արուեստն է համարում, — գողտնի յայտնում է, որ իւր պաշտականութիւնների նահատակն է՝ որ դատարարականութեան համար գործ դրած իւր բոլոր ջանքերը զուր են անցնում շնորհիւ այն բանի, որ անկարելի է երեխաներին բոլորովին հեռու պահել ծնողների ազդեցութիւնից, որ իւր սանուհիները, որոնք արդէն սկսել են մուսանալ ուսաց լեզուն և սկսել են ֆրանսերէն կորուսել, որոնք սկսել են մուսանալ խոհարարութիւնների հետ գործ ունենալը, խոհանոցի նեղութիւնն ու օտաւորելի վաղվա-

զելը՝ որանք արդէն, վառք Աստուծոյ, սովորել են Ալէքսանդր Մակեդոնացին ու Գուադելուպան, — տնեցոց տեսներէս, աւանդ, մոռանում են այս բոլորը և նորից իւրացնում իրենց դոճակի սովորութիւնները։ Այս վարժուհին իւր սանուհիներից ոչ միայն առանց քաջութիւն ծաղրում է նոցա մայրերին կամ առհասարակ նոցա շրջանին պատկանող բոլոր կանանց, այլ և իւր պարտքն է համարում սանուհիների նախկին միջավայրը ծաղրելով՝ փոխել նոցա հայեացքներն և դադարեցնելը։ Զեմ՝ խօսում արդէն այն սրհնոտական նիւթապաշտ շրջապատի մասին, որ կատարելապէս պէտք է փոխէ դաստիարակւողների ամբողջ հայեացքը։ Տանը՝ կեանքի բոլոր յարմարութիւնները՝ ջուր, կարկանդակ, լաւ սաշար, լաւ պատրաստած ճաշ, մաքրութիւն, տեղաւորութիւն յարմարութիւն, — բոլորը կախուած են մօր աշխատանքից, հոգացողութիւնից և ամբողջ ընտանիքից։ Ուրբան շատ աշխատանք ու խնամք լինի, այնքան էլ շատ յարմարութիւն կը լինի։ Ուրբան քիչ աշխատանք ու խնամք լինի, այնքան էլ քիչ յարմարութիւն կը լինի։ Հասարակ բան է, բայց համարձակում եմ կարծելու, որ աւելի խրատական է, քան թէ փրանսերէն լեզուն և Ալէքսանդր Մակեդոնացին։ Սակայն հասարակական դաստիարակութիւնից այն աստիճան հեռացրած է աշխատանքի այս մշտական, կենսական վարձատրութիւնը, որ ոչ միայն լաւ կամ վատ է լինում հացը, մաքուր կամ սևացած՝ բարձի երեսները, լաւ կամ վատ լոսած՝ յատակը, որ ոչ միայն աշակերտուհին հոգում է կամ չէ հոգում այս մասին, այլ մինչև իսկ մի խցիկ, մի անկիւն չէ ունենում, որ կտրողանայ իւր ուղածի սէս-կարգի բերել կամ չբերել և չէ կարողանում իւր համար ժապաւէններից ու կտորտանքներից հագուստ կարել։ «Սակայն որ ընկածին չեն ծեծում», կասին տասից ինը։ «Էլ ինչ խօսք կարող է լինել պանսիոնների մասին և այլն»։ Ո՛չ, ընկած չեն նոքա, այլ կանգնած, պինդ կանգնած դաստիարակութեան յենարանին։ Պանսիոնները բնակ գիմնազիաներից ու համալսարաններից աւելի այլան-

դակ չեն։ Բոլորն էլ մի և նոյն սկզբունքի վրայ են հիմնուած, այն է՝ մի մարդ կամ մարդկանց մի փոքրիկ խումբ իրաւունք ունի ուրիշ մարդկանցից այնպիսի մարդիկ պատրաստելու, որ իրենց ցանկալինէ։ Պանսիոններն ընկած չեն, նոքա գոյութիւն ունին և պէտք է հազարներով գոյութիւն ունենան, որովհետեւ կրթութեան վերաբերմամբ նոյն իրաւունքն ունին, ինչ որ դաստիարակիչ գիմնադիւաններն ու համալսարանները։ Տարբերութիւնն այն է միայն, որ, չգիտեմ ինչու, չենք ընդունում, որ ընտանիքն իրաւունք ունի դաստիարակելու այնպէս, ինչպէս որ իրեն հաճելի է. երեխային կտրում ենք տնաւակ մօրից և տեղաւարում մի ապաստանի՝ մէջ, որտեղ նորան պիտի ուղղէ փշաքաժ վարժուհին։

Չենք ընդունում, որ կրօնն իրաւունք ունի դաստիարակելու. գոռում գոչում ենք գալրօցների և վանական գալրօցների դէմ. ընդունում ենք, որ կառավարութիւնն էլ այս իրաւունքը չունի. գոգոհում ենք զինուորական վարժարաններից, իրաւաբանական գալրօցներից և այլն, սակայն չունինք այն ոյժը, որով կարողանայինք ժխտել այն ուսումնարանների օրինականութիւնը, որոնց մէջ հասարակութիւնը, այսինքն ոչ թէ ժողովուրդը, այլ բարձր դասակարգը, իւր ուղածի պէս դաստիարակելու իրաւունք է վայելում. որոնցից են օրինակ օրիորդների պանսիոնները ու համալսարանները։ Համալսարանները — Այո, համալսարանները։ Թոյլ եմ տալիս ինձ վերլուծել իմաստութեան այս տաճարն ևս։ Իմ տեսակէտով համալսարանը ոչ միայն քայլ անդամ առաջ չէ գնացել կանանց ուսումնառանքից, այլ և հէնց նա է չարիքի արմատը, այսինքն հասարակութեան բռնակալութիւնը, որի վրայ դեռ ևս ձեռք չեն բարձրացրել։

Ինչպէս որ պանսիոնը վճռել է, թէ չկայ փրկութիւն առանց դաշնամուր կոչուած նուագաւորանի և ֆրանսերէն լեզուի, ճիշտ այսպէս էլ մի իմաստուն կամ այսպիսի իմաստունների մի ընկերութիւն (թող այս ընկերութեան տակ հասկացուին եւրոպական այն գիտութեան ներկա-

յացուցիչները, որից իբր թէ մեր համալսարանների կազմակերպութիւնն ենք առել, յամենայն դէպս իմաստունների այս ընկերութիւնը շատ և շատ սակաւաթիւ կը լինի համեմատել սիրողների այն բազմութեան հետ, որի համար յետագայում կազմակերպուել է համալսարանը) հիմնել է համալսարանն՝ ուսումնասիրելու բացարձակապէս բոլոր գիտութիւնները նոցա բարձր, ամենաբարձր զարգացմամբ և, չմտանանք, այսպիսի ուսումնական հաստատութիւն հիմնել է Մոսկուայում, Պետերբուրգում, Նազանում, Կիևում, Դորպատում, Խարկովում, վաղը միւս օրը Սարատովում, Նիկոլաեւում էլ կը հիմնէ. հէնց որ մի տեղ ցանկացան թէ չէ, տեղն ու տեղն իսկոյն գիտութիւններն իրենց բարձր զարգացմամբ ուսումնասիրելու հաստատութիւններ կը հիմնեն։ Վասկածում եմ, հէնց այս իմաստունները հնարած լինին այս հիմնարկութեան կազմակերպութիւնը։ Վարժուհու բանը դեռ հեշտ է. նորա համար կնյ օրինակ, որ հէնց ինքն է։ Այստեղ էլ չափազանց բազմազան և բարդ են օրինակները։ Սակայն ենթադրենք, որ այս կազմակերպութիւնը հնարովի է. ենթադրենք, որ անհաւանական է, թէ այսպիսի հաստատութիւնների համար մարդիկ ունենք։ Քննենք այս հիմնարկութեան գործունէութիւնն ու հետեւանքները։ Արդէն ասել եմ, որ անկարելի է ապացուցանել որ և է ծրագիր, ինչ ուսումնարանի էլ ուղում է լինի, մանաւանդ համալսարանինը, որ ուրիշ ոչ մի ուսումնարանի համար չէ պատրաստում, այլ պատրաստում է ուղղակի կեանքի համար։ Ես միայն այն եմ կրկնում, որ ոչ մի կերպ հնարաւորութիւն չունինք ապացուցանելու փակուլտետների ստորաբաժանման անհրաժեշտութիւնը, մի բան, որին չեն կարող չհամաձայնել չը նախապաշարուած մարդիկ։

Ինչպէս դաստիարակչուհին, այնպէս էլ համալսարանը կը թուութեան մասնակցելու թոյլտուութեան առաջին պայմանը նախկին միջավայրից կտրուելն են համարում։ Համալսարանն ընդհանուր կանոնով այն աշակերտներին է միայն ընդունում, որոնք ձեռք են բերել գիմնագլխական

դառնութեան փոխանակ փոքրաւորութիւնը և ապրում են մեծ քաղաքներում։ Ազատ ունկնդիրների փոքրամասնութիւնն էլ անցնում է մի և նոյն գիմնադրական դասընթացը, միայն ոչ թէ գիմնադրայի օգնութեամբ, այլ տան ուսուցիչների։

Աշակերտը նախքան գիմնադրա մտնելը, պէտք է անցնէ գաւառական և ժողովրդական դպրոցների դասընթացը։

Հանգիստ թուրքերով պատմական վկայութիւնները և այն բանի խորիմաստ համեմատութիւնները, թէ իրերն ինչ դրութեան մէջ են եւրոպական պետութիւնների մէջ, կը փորձեմ լոկ այն բանի մասին խօսել, թէ ինչ է կատարում Ռուսաստանում մեր աչքի առաջ։

Յոյս ունիմ, բոլորը համաձայն են, որ մեր դաստիարակչական հաստատութիւնների նպատակը՝ կոչումը աւելի բոլոր դասակարգերի մէջ կրթութիւն տարածելն է և ոչ թէ կրթութիւն պահպանելը բացառապէս այն դասակարգի մէջ, որը ձեռք է բերել այս կրթութիւնը. այսինքն այնքան հոգ չենք տանում, որ այս կամ այն հարստի, իշխանի տղան կրթուի (սա իւր կրթութիւնը ձեռք կը բերէ եթէ ոչ ուստաց, գոնէ եւրոպական ուսումնարաններում), որքան որ դռնապանի, երրորդ կարգի վաճառականի, մեջլանի, քահանայի, արքունական նախկին ճորտերի և ուրիշների տղաները. մի բան, որ շատ աւելի թանկ է մեզ համար։ Գիւղացու մասին խօսք չեմ տնում, այս արդէն բոլորովին անիրագործելի ցանկութիւն կը լինէր։ Մի խօսքով համալսարանի նպատակն է կրթութիւն տարածել ամենամեծ թուով մարդկանց մէջ։ Օրինակի համար առնենք քաղաքացի ստորին կարգի վաճառականի կամ սակաւահող ազնուականի սրբուն. երեխային ամենից առաջ գրել կարգալ սովորեցնելու են առլիս։ Ինչպէս յայտնի է, այս ուսումը թուրքական ուղաւորական անհասկանալի խօսքեր անգիր անելն է, որ երեք չորս տարի է տեւում։ Այսպիսի ուսման միջոցով ձեռք բերած ծանօթութիւններն անգործադրելի են կեանքի մէջ. այստեղից

առաջացած բարոյական սովորութիւնն էլ այն է, որ մեծերին և ուսուցիչներին չեն յարգում, երբեմն գրքեր են դողանում և այլն, և որ գլխաւորն է, անգործ են դառնում ու ծուլանում:

Լ. Ն. Տալսոյ,

Ժ. Ը

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷՋՆԵՐ ԵՒ ԱՇՈՎԵՐՏԱԿԱՆ ԱԾՈՒՆԵՐ
(ՄԱՐԳԵՐ *)

Նոր ժամանակներս սկսում են դաստիարակչական միջոցների մէջ մեռեալ նիւթերի տպաւորման փոխարէն կենդանի դիտողութեանը խիստ կարեւոր նշանակութիւն վերագրել և դաստիարակչական առարկաների ընտրութեան ժամանակ նախամեծար են համարում այն ամենն, ինչ որ ծառայում է կենդանի դիտողութեան: Այս կըրթութեան մեթոդն ուսումնասիրելիս դպրոցական պարտէզը չէ կարելի չընդունել որպէս դաստիարակութեան մի օրգանական բաղկացուցիչ մաս: Սկանդինաւեան շատ դպրոցներում պարտիզի մշակութիւնը արդէն ընդունել են դաստիարակութեան որպէս մէկ էական մասը: Նոյնպէս Բրիտաւեան ժողովրդական դպրոցներում արդէն մտցրել են գործնական պարտիզպանութիւնը: Աւստրիական ժողովրդական դպրոցական կանոնադրութիւնը դըպրոցական պարտէզն արդէն բացատրում է որպէս մի անհրաժեշտ ուսուցման միջոց բոլոր ժողովրդական դըպրոցների համար**) և պարտաւորեցրել է համայնքներին

*) Schulgarten und Schülerbeete. Dr. Heinrich Pador in Berlin.
—Comenius—Blätter für Volkserziehung. 1904 Erstes Heft.

**) Գերմանիայում der Zentralausschuss zur Forderung der knabenarbeit նախագահութեամբ Երեմիոսկան von Schenckendorff-ի միջև այլոց հետեւում է նոյն ձգտումներին:

յատկացնելու իւրաքանչիւր դպրոցին մի կտոր հող պարտիզի համար, թէպէտև իրականութիւնը լիովին չէ համապատասխանում այդ պահանջներին: Մի իսկական դպրոցական պարտէզ այնպէս պէտք է կազմակերպուած լինի, որ իւրաքանչիւր աշակերտին մի ածու յատկացուի, որը նա ինքը պէտք է մշակէ: Այստեղ, ինչպէս ուսման միւս ճիւղերում, պէտք է ձգտել կանոնաւոր յառաջագիւժութեան: Դորան այն եղանակով կարելի է հասնել, որ աշակերտն իւրաքանչիւր տարին նոր տունկեր մշակէ, այնպէս որ բոլոր աշակերտների ձեռքով մշակուած տունկերի տմբոջութիւնը կազմէ մի կատարեալ ծաղկանոց, միևնոյն ժամանակ և մի շահաբեր պարտէզ: Մանուկներին կարելի է մշակութեան յանձնել ծաղիկներ, պատանիններին բանջարեղէն, իսկ երիտասարդներին ծառեր: Մշակութեան ուսուցիչը ճիշտ այնպէս պիտի սովորեցնի պարտիզպանութիւն, ինչպէս երաժիշտը երգեցողութիւն, թէև ցանկալի կը լինէր, որ դպրոցական մի ուսուցիչը պարտիզի մշակութեան հրահանգութիւնն ևս միասին յանձն առնէր:

Մի աշակերտական ածուններով դպրոցական պարտիզի կազմակերպութեան և պարտիզպանութեան՝ որպէս ուսուցման առարկայի օգուտները՝ նշանակալից են, և այդ նշանակութիւնը կանխօրէն հարեւանցի նայելու բան չէ:

Այս նշանակութիւնը տարածւում է ամենազանազանակերպ ուղղութիւններով: Մի ընդհանուր գաղափար ստանալու համար մենք կը զանազանենք՝ նշանակութիւնն ընդհանրապէս և մասնաւորապէս: Նախ դիտենք մենք մշակութեան դասի մասնաւոր օգուտները: Նոքա տարածւում են նախ բոլորաբանութեան շրջանում: Բոլորականութիւնը չէր սովորեցուի այլ ևս միայն թղթի վերայ, այսպէս ասած կանաչ սեղանի մօտ, այլ բնութեան մէջ, կամ առնուազն այստեղ կը հիմնէր, և միշտ՝ երբ պէտք լինէր, դէպի այս դիմել կարելի կը լինէր: Բնաւ տարակոյս չկայ, որ երբ աշակերտը տունկերի մէջ ոչ միայն պտտում է, այլ նոցա խնամում և սնուցանում է, ստանում է աւելի խորին ծանօթութիւն նոցա էութեան և

տնկելու ու աճեցողութեան օրէնքների մասին, քան եթէ նա դրանք տեսնէ մի միայն իւր դրաների վերայ ընկած: Ուզիլդ այսպէս և գիւղատնտեսական շրջանում: Այս ի նկատի է առնուում ի հարկէ գիւղական դպրոցների համար: Բայց որովհետև գիւղատնտեսութիւնը ամբողջ ժողովրդի սնուցիչն է, ուստի այս ուղղութեամբ կրթութիւնը և քաղաքային դպրոցներին նպաստաւոր է: Այժմ թերևս այս կերպով ջնջուի այսօր այնպէս յաճախ երևան եկող սուր հակադրութիւնը գիւղացիների և քաղաքացիների մէջ, որը հիմնուած է վերջիններիս գիւղատնտեսութեան նկատմամբ ունեցած տգիտութեան վերայ: Այս ուղղութեամբ դպրոցական պարտէզը պէտք է պարունակէ մի մասնաւոր բաժին գիւղատնտեսութեան համար և այստեղ տեսականը դործնականի հետ պիտի հայթայթէ աշակերտին անհրաժեշտ ծանօթութիւններ:

Նոյնպէս և կենդանաբանութիւնը կօդտուի դպրոցական պարտիզից, և կենդանաբանութեան ուսուցիչը կարող է շատ կենդանիներ, ինչպէս թռչուններ, թիթեռնիկներ, միջատներ, որդեր և այլն աշակերտներին ցոյց տալ կեանքում: Թէ այսպիսի մեթոդն ինչ օգուտ կունենար, մարդկարող է ըմբռնել, երբ մտածում է, որ հէնց յատկապէս դաստիարակութեան պարտաւորութիւնն է մանուկներին տեսնել սովորեցնել, դիտել սովորեցնել: Եւ երբ մանուկները դիտել և զննել են, այն ժամանակ է միայն համար պահանջուում և նոյա ծանօթութիւններ հաղորդում զննուած առարկաների վերայ: Ուզիլդ այս տեսակէտով և միւս առարկաների ուսուցիչները կարող էին դպրոցական պարտիզի արդիւնքից օգտուել, կամ դպրոցական պարտիզի մշակութեան հետ կապ ունեցող աշխատանքները դոնեայ մի փորձնական վարժութիւն կը լինէին զանազան ժամերում սովորածների համար, այսպէս օր. բուսաբանութեան, երկրաչափութեան և հարթաչափութեան համար:

Հանքաբանութիւնը, երկրաչափութիւնը և վիմագրութիւնը (Petrographie) և երկրաբանութիւնը կարող են մինչև անգամ ուղղակի օգտուել դպրոցական պարտիզից,

այդպէս բնագիտութիւնն ու տարրալուծութիւնն: Այս նկատմամբ դպրոցական պարտէզը մասնաւոր արժէք կարող է ունենալ ընդհանրական դպրոցների համար, նկարչութեան ուսուցիչը նոյնպէս օգուտներ ունի դպրոցական պարտիզից: Այսօր դաճարձաններից նկարել տալուց աւելի ու աւելի հեռանում են, նախամեծար են համարում բնութեան անմիջական նախատիպը և արտանկարումը հիմնում են կենդանի բնութեան գննութեան վերայ: Ահա այստեղ դպրոցական պարտէզը կարճէք մի դիւտ է, ինչպէս գծերն, ուրուագծերը, մարդակները դիտել սովորելու, այնպէս և դրանց ընդօրինակելուն վարժուելու: Դրա հետ միասին ծաղիկների ու տերեւների գոյների և դարնան, ամրան ու աշնան գունավորութեան դիտողութիւնը:

Ինչ վերաբերում է դպրոցական պարտիզի օգուտներին ընդհանրապէս, ևս խիստ զանազանակերպ են: Նախ դպրոցական պարտէզը միջոց է տալիս աշակերտներին կազդուրուելու: Պարտիզի աշխատանքը կազդուրումն է աշակերտի համար այն կերպով, որ նա աշխատանքի մի փոփոխութիւն է նշանակում, որովհետեւ աշխատանքի փոփոխութեան մէջ կայ կազդուրումն և յոգնեցնող է միայն միևնոյն ուղղութեամբ երկար շարունակուող աշխատանքը: Կազդուրման հետ ձեռք ձեռքի ընթանում է դրդիւնը: Բնութեան խիստ մօտ շփման պատճառով աշակերտը գննութեան և դիտողութեան հիմամբ, ինչպէս և ինքնագործունէութեան հիմամբ հետաքրքրութեան դրդիւն է ստանում թէ գէպի մասնաւորը և թէ գէպի ընդհանուրը:

Նա դրդիւն է ստանում բնութիւնը խորապէս ըմբռնելու և դրանով նրա դիտութեան ծարաւը յագեցնում է, հաճութիւնը գէպի հոգեկան աշխատանքն ու ստեղծագործութիւնը, ճանաչելը և հետազօտելը կենդանի է մնում: Դպրոցական պարտիզի մշակութեան միջոցով կարող է դարձեալ կարգաւորութեան զգացումը կազմակերպուել, աշակերտը սովորում է կարգ ու կանոնի էութիւնը, այսինքն թէ խրաբանչիւր իրը իւր խկական տե-

դումն է: Նմանապէս և գեղեցկութեան զգացումը դրդիւ է ստանում, կատարելագործւում է և քնքշանում: Որովհետեւ մենք բնութեան մէջ ենք գտնում միշտ սկզբնատիպը գեղեցկութեան բոլոր կանոնների և օրէնքների համար, բնութիւնից ենք վերցնում մենք մեր բմբուռումները գեղեցկութեան մասին, բնութեան զննողութեան մէջ է կազմւում մեր գեղեցկի իդէալը: Դաստիարակութեան համար բնականապէս սա ամենամեծ արժէքն ունի: Որովհետեւ դպրոցը ինչ տեսակի էլ լինի՝ աշակերտին վնաս չէ, երբ բնական—գեղեցկի խելամոռութեամբ և սիրով ներշնչւում է: Նւ բացի դրանից նրա համար օգտակար կը լինի, երբ նա բնութեան մէջ դրոշմուած օրգանական օրէնքները սովորում է, օրգանական աճման օրէնքները և զարգացման օրէնքները, և առաջնորդող դասատուութեան միջոցին այստեղ՝ բնութեան մէջ՝ աղբիւրի մօտ բոլոր այս կարեւոր օրէնքները շատ աւելի դիւրին և արագ կը հասկանայ նա, քան դրքերից և թղթերից, այո՛, այստեղ սօքա նորա մէջ կատարեալ միա և արիւն կը դառնան:

Նս կը զարմանայի, եթէ աշակերտը, երբ նա տունկերը խնամում է կամ այսպէս ասած դաստիարակում է, դրանից նոյնպէս չպէտք է սովորէր ինքն իրան դաստիարակել: Որովհետեւ իւրաքանչիւր դաստիարակութիւնը հնարաւոր է միայն ինքնադաստիարակութեան հիմամբ, բայց այս ինքնադաստիարակութեան համար ծաղիկների և տունկերի այն խնամքն ամենայաջող ներգործութիւնը կանէր: Բացի այդ սորա հետ արդէն հիմքը դրւում է ապագայում սեփական որդիների մեծացնելուն և կրթելուն:

Այն էլ խիստ գնահատելի է, որ աշակերտը պարտիզպանութեան ժամանակ ինքնուրոյն է, այո՛ իսկական մարտի, մինչև անգամ օտեղծագործող է: Նա սովորում է այսպէս ինքնաշխատութիւն, ինքնօրէնութիւն, նա կը հասկանայ, թէ ինչ է անհատականութիւնը: Նա ինքնագործունեայ է և կը սովորի հասկանալ արուեստագիտական ինքնաստեղծագործութիւնը: Բնութեան՝ նորա լինելու և աճելու յարատեւ և կենդանի զննողութիւնից:

յառաջ կը գայ աշակերտի մէջ մզումն մի կողմից բնութիւնը հետազոտելու, միւս կողմից սակայն նոյնն ընդօրինակելու: Չէ որ Ֆուէօբէլ, Պետալօցցի այսպէս էին հասկանում դաստիարակութեան սկզբունքը: Զննողութիւնը պէտք է աշակերտին ստեղծագործ դարձնի:

Վերջապէս պարտիզականութիւնը գործ կը դնէ աշակերտի վրայ ցանկալի բարոյական կրթիչ ազդեցութիւն, նորան կազմակերպելու, նորան կազմաւորելու մակերևոյթական լինելուց, նորա զգացմունքը կը կատարելագործի, նորան կարելի է՝ ասել՝ ոգի կը տայ: Ներկայումս դանդաղաբար են միշտ, թէ ներկայ սերունդի մէջ իդէալները հազուադէպ են: Ահա ուղղակի պարտիզի մշակութիւնը, ինչքան որ սա մանկան կամ աղջկան միջոց կը տայ անհատապէս զբաղուելու և միևնոյն ժամանակ ինքն իրա մէջ խորասուզուելու, կարող է այստեղ օգնել և բարձր ու ազնիւ բնութիւններ կազմակերպել: Այո՛ հէնց սորա մէջ, պարտիզի մշակութեան բարձր կրթող ներդրածութեան մէջն է թերևս նորա ամենաբարձր արժէքը: Մանկավարժները չպէտք է սորան հարկանցի նայեն: Րէալական դպրոցներում բնագիտութեան, նախնական դպրոցներում բանջարեղէն և պտղատու ծառերի, դիւզական դպրոցներում էսթետիքական—արուեստական, այդ բոլորի մէջ սակայն մի կողմից առողջապահական, միւս կողմից բարձր կրթութեան վրայ կարելի է ծանրանալ: Մենք ունինք այստեղ պէտք եղած հրահանգութեան նիւթից աւելին, որն ոչ թէ ծանրաբեռնութիւն, այլ մի թեթևացումն ունի սրպէս հետևանք, մանաւանդ որ դարնան, ամբան և աշնան իւր տեղն ունի:

* *

Մենք նկատենք այժմ հարցի առողջապահական նշանակութիւնը: Շատ տարիներից սկսած Գերմանիայում մանկավարժական շրջանում մի շարժում է սկսել, որն այն բանի կողմն է, թէ դպրոցներում աշակերտի ոչ միայն հոգեկան և այլ և մարմնական կատարելագործութիւնն

ևս հաշուի տէտք է առնուի, մանաւանդ որ հոգին մարմնի հետ կապուած է և մարմնից կախումն ունի: Այդ շարժումը, որի գլուխն է կանգնած երեսփոխան Պօն Շենքենդօրֆ, նպատակ է դրել երիտասարդական և ժողովրդական խաղերը: Աշխատում են մարմնամարզութեան ժամերն աւելացնել և ձգտում են ճաշերից յետոյ ազատ ժամանակ ձեռք բերել խաղերի համար: Միւս կողմից աշխատում է տան աշխատանքը (աշակերտի) սահմանափակել և որքան հնարաւոր է բոլորովին վերացնել: Դըպրոցական առողջութեան ինստատարութիւնն և դպրոցական առողջապահութիւնը նոյնպէս ստանում են աւելի ու աւելի մեծ նշանակութիւն: Սորա հետ կապ ունի այն շարժումն, որ դպրոցական պարտէզների և աշակերտական ածուների ինդրի ջատագովն է: Պարտիզպանութիւնը ամենաառողջ մարմնավարժութիւններից մէկն է, գլխաւորապէս այն պատճառով, որ նա մարմինը միակողմանի կերպով չէ զբաղեցնում, այլ նոյնը ներդաշնակօրէն կազմակերպում է: Բոլոր մարզանքները (sport) աւելի կամ պակաս կրում են այն յոռի կողմն, որ նոքա որոշ գործարանները, մկաններն և ջիղերն ի վնաս միւսների զարգացնում են: Յատկապէս միայն լողալը մի մարմնամարզութիւն է, որը մարմինը ներդաշնակօրէն զարգացնում է ինչպէս պարտիզպանութիւնը: Նմանապէս մարմնամարզութիւնը աւելի կամ պակաս ունի վերոյիշեալ յոռի կողմը, մանաւանդ երբ այնպէս է կատարւում, ինչպէս այսօր սովորական է դպրոցներում: Շատ խաղեր իրօք զբաղեցնում են մարմինը զանազան ուղղութեամբ, և նոքա այն լաւութիւնն ունեն, որ հասարակական ոգի են յառաջացնում և որոշ բարոյական առաքինութիւններ (վճռականութիւնը, նպատակի գիտակցութիւնը, գործունէութիւնը և այլն) զարգացնում են, այնպէս և պարտիզի մշակութեան նկատմամբ դարձեալ ի նկատի է առնւում, որ նա հնթակայի զգացմունքի, նրա հիմնաւորման և խորունկացման վերայ ցանկալի ազդեցութիւն է դրած դնում: Սակայն ինչ որ գլխաւորապէս ուշադրութեան

արժանի է, այն է, որ պարտիզպանութիւնը ընդհանրապէս ոչ ուրիշ կերպ, այլ միայն թարմ օգուտ կարելի է անել, մինչդեռ մարմնամարդութեան արժանիքը հէնց գորանով ցնորական է դառնում, որ այդ տարուայ որոշ ժամանակներում միայն փակուած միջավայրում կարելի է կատարել։ Երկտասարդութիւնը, որին մաքուր օդն ամենաանհրաժեշտ է առողջութեան պահպանութեան և աճման ինամատարութեան համար, օրուան ժամերի մեծ մասը փոշոտ դասարաններում փակուած է։ Եթէ յաջողուէր դասի առանձին մասերը, ինչպէս բնական պատմութիւնը, մշակութեան դասի հետ միացնել, կամ նոյնպէս գոնէ մասամբ պարտիզում դասախօսել, այսպէս մենք շատ բան շահած կը լինէինք մեր երկտասարդութեան առողջապահութեան համար։ Եւ եթէ իրօք, ինչպէս ցանկանում է Աւստրիական նախնական դպրոցական օրէնքը. գոնէ թղթի վերայ, ծաղիկների և բանջարեղէնների մշակութեան դասը, որպէս մի օրգանական բաղադրիչ մասը դառնայ ժողովրդական կրթութեան, այսպէս մեր ժողովրդի առողջութեան համար նմանապէս շատ բան շահած կը լինենք. դեռ չեմ յիշում այն, որ նոյնպէս որոշ սօցիալական չարիքները նպաստաւոր ազդեցութիւն կը կրէին, այսինքն կը մեղմանային։ Մարդս ոչ հոգի է և ոչ էլ զուտ մարմին, նա մի աւրողութիւն է մարմնից և հոգուց և պէտք է այնպէս դաստիարակուի ու զարգանայ։ Իսկ հազիւ թէ մի մարդկային գործունէութիւն կայ, երբ հոգեկանն և մարմնականն այնպէս ներքին կապակցութեան մէջ լինին, որքան պարտիզպանութեան ժամանակը։ Այստեղ խիստ դժուար է ասել, ո՞ր զգայականը, հոգեկանն և մտաւորը վերջանում է և մտաւորականն սկսում։ Դրանով ստիպյալ դաստիարակութեան ուղղակի մի տիպար միջոց է տրուում։ Դպրոցը պէտք է կեանքի համար հրահանգէ, ասում են ամենայն իրաւամբ։ Ուստի պէտք է մանկան ոչ միայն լոկ պատրաստի դադափարներ հազորդել, այլ պէտք է նրան ճանապարհ ցոյց տալ, որ ինքը դադափարներ կաղմակերպէ։ Այս նշանակում է, պէտք է

նրան զննելու և դիտելու համար կրթել: Նոյնպէս և այնտեղ մշակութեան դասն ամենայարմարն է:

Մարմնական կատարելագործութեան հասնելու համար այսօր դաստիարակութեան ծրագրում մարմնամարզութիւնն է ընդունուած, որն էլ դրւում է դասերի վերջը: Այդ իւրաքանչիւրը սեփական փորձառութեամբ կը գիտենայ, թէ ինչպէս հոգին միակողմանիօրէն խիստ յոգնեցնող միս դասերից յետոյ՝ յաճախ ինքն իրան անընդունակ էր զգում մի կանոնաւոր՝ կրթելու յարմար մարմնամարզութեան: Ենթական այժմ մտաւորապէս այնքան է յոգնել, որ այլ ևս մարմնապէս բնաւ աշխատել կարող չէ: Խաղը դեռ ևս ինչ և իցէ: Բայց պարտաւորիչ «ազատ վարժութիւնները» դժուար են: Դրանով սակայն մարմնամարզութեան ամբողջ արժանիքը, որ մարմնական կազդուրման մէջը պիտի լինէր, ջուրն է ընկնում: Եւ այդպէս էլ, երբ մարմնամարզութիւնը միւս դասերից անմիջապէս առաջ է կատարւում: Այն ժամանակ մարմինն այնքան յոգնած է, որ նորան կապուած հոգին աշխատել չէ կարող: Այստեղ մենք շօշափում ենք հէնց մի քաղցկեղը նոր ժամանակուայ կրթութեան, որը մարդուն երկուքի է ճեղքում՝ հոգեկան մարդ, մարմնական մարդ. մինչդեռ օրինակի համար հին յոյների մէջ հոգում էին այն բանի համար, որ մարդուն որպէս մի ամբողջութիւն կրթեն: Եւ ինչպէս ասուեցաւ, պարտիզի մշակութեան մէջ այս վատ կողմը չի լինի: Այստեղ ամեն ինչ միացած է, և աշակերտը ոչ միայն կրթւում է հոգով և մարմնով, այլ և դուրս հետ միասին կազդուրւում է—վերջինս մանկավարժութեան տեսակէտով նոյնպէս մի անձանօթ օգուտ չէ: Հայերիս Մարէշը իրաւամբ ասում է. «Մեզ թւում է պարտիզի աշխատանքը կոչումն ունի նոյնպէս մասնաւորապէս աղջիկների համար մարմնամարզութեանը փոխարինելու կամ նոյնը լրացնելու, որովհետեւ մանուկները մաքուր օդի մէջ են դուրս գալիս, բոլոր մկանները շարժւում են, զգայարանները աշխուժօրէն զբաղւում են, և մարդը վարժւում է արեգակի ճառագայթներին և

քրանքի կաթիլներին: Պէտք է նկատել, որ իւրաքանչիւր երեխան իր աշխատանքի կաշի և այլն:

* *

Հեղինակը յօդուածը վերջացնելով յիշում է դերմանական այն բոլոր դպրոցները, որոնց մէջ արդէն իրականացած են դպրոցական սլարաէզները և աշակերտական ածուները:

ԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

2.

ԵՐԴԵՐԻ ԶԱՐԴԱՅՈՒՄԸ ԽԱՂԵՐԻՅ

Բառերի եւ խօսքերի ազդեցութեան տակ յարադրութիւնը լինում է ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ հիմնական երկեակների միանալուց քառեակներ են կազմուում: Մի խաղի մէջ եղած մի բառ կամ խօսք յիշեցնում է մի ուրիշ խաղի մէջ եղած նոյն կամ համանման բառը կամ խօսքը, ուստի և երկրորդ խաղը, երբեմն և երրորդը ևլն, առում է առաջին խաղի ետևից, և երկու, երեք և աւելի խաղեր միացած մնում են յիշողութեան մէջ և ապա երգւում թէ միասին և թէ անկախ:

Այս կերպով կազմուած մեծ երգերի տներն իմաստով իրարու աւելի են յարմարւում քան դէպքի կամ անձի ազդեցութեան տակ միացածներինը: Սակայն սրանց մեծ մասն ևս արուեստի տեսակէտից անյաջող բաներ են. որովհետև անկախ խաղերի յարադրութիւնն այստեղ արտաքին է և հիմնուած չէ բովանդակութեան վրայ: Ուրիշ

բան է, եթէ բառերի հետ միասին և խաղերի իմաստն է իրար բռնում, կամ անկախ խաղերն իրար յարադրում են միայն նրա համար, որ իմաստով նման են իրար կամ որ և է ներքին առնչութիւն ունին իրար հետ: Այս դէպքում երգերի կազմութիւնը հիմնուած է բովանդակութեան վրայ, ուստի և տները միասին կազմում են իմաստալից ամբողջութիւն:

Մեր ամենից յաջող ժողովրդական երգերը կազմուած են այս վերջին տեսակի յարադրութեամբ: Խնդիրն այստեղ ի հարկէ անկախ խաղերից կազմուած մեծ երգերի մասին է և ոչ թէ այն մեծ երգերի մասին, որոնք մի անգամից իբրեւ ամբողջութիւն են կազմուած:

Տեսնենք այս երկու տեսակի յարադրութեամբ կազմուած երգերի օրինակներ: Ամենից առաջ պիտի նկատել, որ այսպիսի երգերն ևս մեծ մասամբ աղծառուած են մեր ունեցած ժողովածուների մէջ, ինչպէս են առանձին առանձին վերցրած խաղերը: Այդպիսի երգերի «բնագիրն» էլ պէտք է նախ վերականգնել, որպէս զի տների ներքին իմաստի կապակցութիւնը պարզ հասկանալի լինի: Բայց դժբախտաբար մեր ժողովածուների սակաւութեան պատճառով այդ տներն այժմ տեսնարին է: Մենք կը բաւականանանք եղածով և մեր առձեռն ունեցածով:

Եւ ի բառերի սրտածառով, առանց իմաստին ուշագրութիւն դարձնելու, յարադրութեամբ կազմուած մի երգ է, օրինակ, Վանայ Սաղ Ա. 45 «Կաքաւների երգ» վերնագրի տակ դրածը: Այս երգն իբրեւ ամբողջութիւն է դրած, բայց ամբողջութիւնը լսկ արտաքին է: «Կաքաւներ» տսելով հասկացում է «աղջիկներ», և հաւանօրէն վարիանտի մէջ ևս «աղջիկներ» կը լինի, դաւառական ձեւով «աղջիկներ», որ, ինչպէս ուրիշ խաղերի մէջ, յոնգ է կազմում «ջողջիկներ» բառի հետ: Վանայ Սաղի մէջ յիշած երգի առաջին երկեակն է.

Կաքաւներ, կաքաւներ,

(Աղջիկներ, աղջիկներ)

Ելէք, երթանք ջողջիկներ

Որովհետև այս սկզբի երկեակը, որ խակապէս կրկնակ է, վերջանում «Շաղապ» բառով, ահա ետևից դադար են մի շարք երկեակներ նոյն բառով.

1. Ջաղցի առուն ջուր կը գէր,

Աղջիկ լանուն գիւր կը գէր:

2. Ջաղցի առուն կանաչ էր,

Աղջիկ լանուն ճանաչ էր:

3. Ջաղցի տանիսը փոս էր,

Քար կը թալում՝ կը սոսէր:

4. Սեռիկը իլին հղ էր,

Իմ ետք թուիք աչք, թուիս ընդ էր,

(վար. Աղջիկ լանուն լայեղ էր):

5. Ջաղցի առուն աւաղ էր,

Աղջիկ լանուն դաւաղ էր:

6. Իմ ծոցի կուլթինը թուջ էր,

Իմ ետքոյ երես պունճ էր:

7. Սարերն իլին ասեղ էր,

Իմ ետք նորախառեր էր:

8. Սարերն իլին ալաչ էր.

Իմ ետքն ալաչ կալաչ էր:

9. Դարի (վար. սարի) տակի պտտուն,

Իմ ետք քանց քոն խառուն:

10. Կաքւրներ, կաքւրներ,

Շիրայ շապիկ ծալ արէք,

Կարմիր երես լառլ արէք.

Ձեր պապ ձիկ հարսլ արէք:

11. Բարձի տակին հոտ կու գէր.

Տեղ ձգեցի փոնթ կու գէր.

Կաքւրներ, կաքւրներ, (աղւրներ, աղւրներ).

Նէք երթանք ջաղցներ:

Այս երգի տներն կապակցութեան համար պէտք է նկատել, որ 4-րդ երկեակն ունի և հետևեալ վարիանտը.

Սեռիկը իլին հղ էր,

Աղջիկ լանուն լայեղ էր:

Հասկանալի է, որ սկզբնական յարադրութեան ժամանակ այս վարիանտն է կցուել միւսներին և յատկապէս «աղջիկ լաճուն» բառերի պատճառով, որ կայ միւս երկեակների մէջ ևս: Այս 4-րդ երկեակն այնուհետև իւր բառերով յիշեցրել է 7-րդը, որ ունի և հետևեալ վարիանտը.

Ճտիդ ուլունք ասեղ էր,
Ջանս ջանիդ լայեղ էր:

10-րդ քառեակի համար ունինք հետևեալ վարիանտը, որի մէջ կայ կապող բառը, աղջիկ, ինչպէս և «կաքււրներ» հենց ասացինք պիտի լինի, «աղջըներ».

Աղջի, չիլէն ծալ էրս,
Շիլէն ծալ ու մալ էրս,
էդ քո կարմիր թշներից
Պադ մի տուր, հալալ էրա:

11-րդ երկեակն ունի հետևեալ քառեակը.

Տեղը զցեմ փոթ կը դայ,
Աղջիկ լաճու մօտ կը դայ.
Մեռնեմ էդ խաս բռչամիդ,
Միջէն անուշ հոտ կը դայ:

Այս վարիանտով կապակցող բառն է դարձեալ «Աղջիկ լաճու», որ կայ նախորդ երկեակների մէջ:

Մեզ համար անհասկանալի մնում է միայն 6-րդ երկեակի յարադրութիւնը, որի վարիանտներ չունինք ձեռի տակ: Եթէ այս երկեակը մի կամ երկու երկեակ յետոյ եկած լինէր, այն ժամանակ եւս բառով կը կապուէր.

Աւելորդ ենք համարում ասել, որ այս երգի երկեակներն ունին և քառեակներ՝ զարգացած ձևով. բերենք միայն 1-ին երկեակինը.

Ջաղցի դռնէն ջուր կը դայ,
Աղբէր քրոջ հիւր կը դայ,
Աղջի ջան կանչա լսեմ,
Քանի սրտիս գիւր կը դայ:

Նոյնասկիզբ խաղերը բնականաբար շարունակ են ետևէ ետև և կազմում մի ամբողջութիւն։ Այդպիսի մի երգ գտնում ենք Վանայ Սազ Ա. եր. 41. հետևեալ կրկնակով.

Քն նազերով, քն խորոտիկ, դու վերն ես,
Աշխարհ գիտի, ալամ գիտի, դու իմն ես:

Իսկ յարագրուած երկեակներն են.

Վարդն ի բացուե վանայ քաղքի էգեստար,
Աստուած սիրես, մէկն ուղարկի ձեզը տար:

Վարդն ի բացուե առաւորման խախուտայ,
Իմ եար բախէն կայնե երկու ձեռն ի ծոց:

Վարդն ի բացուե առաւորման չաղերով,
Իմ եար բախէն վարդ կը քաղի մաղերով:

Վարդն ի բացուե վարդուերի կիրակին,
Քո սէրն ինկէ մէջ իմ սրտի պրակին:

Այս երկեակներն սկզբնապէս իրարուց անկախ են։ Վերջին երկեակն, օրինակ, մի ոտք աւելացած, գտնում ենք նոյն գրքի մէջ, եր. 54. մի ուրիշ երգի վերջում, որ կազմուած է նոյնպէս նոյնասկիզբ բառերով:

Մէկ ըստարի ծառեր ծաղկին Ծառադարգարի կիրակին,
Քո սէրն ինկէ մէջ իմ սրտի պրակին:

Այս միևնոյն երկեակը գտնում ենք և Զաւախքի Բուրմուռք, եր. 34. իբրև անկախ երկեակ վարդ բառով միացած մի ուրիշ երկեակի հետ:

Վարդ կը բացուի վարդուերի կիրակին,
Ես չեմ զիմանայ իմ ետրիս կրակին.
Հալլը վարդ կը ժողվէ, ես հորտո մորտո,
Հալլը եար կը գտնի, ես եարէս կարտո:

Նոյնասկիզբ բառերով յարագրուած մի երգ է, օրինակ, և հետևեալը՝ Վանայ Սազ. Բ. եր. 53. «Հէյրանդ կէշնեմ, եար եար. Զանիդ զուրբան, իմ եար» կրկնակով.

Ուստի կուգաս շորորալէն,
Աստուած պահի քո ջուխտ բողէն.

Ջաքաթ մը տուր էդ քո մալէն,
Չտրտնջամ ես իմ հալէն:

Ուստի՞ կուգաս ուշիկ ուշիկ,
Ոտքերդ խթուի կակուղ վուշիկ.
Կարմիր երես, սլադն անուշիկ.
Տուր որ կծկմ կակուղ թշիկ:

Ուստի՞ կուգաս, Երեանայ,
Աստուած քեզի դուռ մը բանայ.
Պաշիկ մը տուր մարդ չիմանայ,
Բօշ բան մի՞ աներ քեզ մըհանայ:

Վերլուծենք հետեւեալ երգը, որ կայ Վանայ Սաղ.
Ա. 36.

1. Մտեր ես իգին, խաղող կը քաղես,
Շամամ ծծուերով շաքար կը մաղես,
Այժմատ խանչալով սրտիկս կը դադես,
Աչքով ունքսերով դու ձի կը մաչես:

2. Էլի ես իղին, առու ջուր կուգայ.
Քաֆուր վարդ բացուի, անուշ հոտ կուգայ:

3. Իմ հէրանց իգին վարդ հաղար թառար,
Մէջ էն վարդերաց իմ վարդն է քաֆուր.
Շահ բլրիւն իջաւ վեր իմ վարդին հիւր:

Այս երգը ըստ ինքեան մի սիրուն ամբողջութիւն է կազմում, միայն աղաւաղում: Նախ կրկնակը՝ «Արի, եար, արի, խոռով մի մնայ. Աստուորիս մալ ձի քե չի մնա» շատ չի յարմարում բուն երգին: Այդ երգը կազմում է երեք խաղից, որոնց առաջինը մի աւելորդ չորրորդ տող էլ ունի, որ սկզբնապէս չկայ խաղի մէջ, ուստի և յանգն էլ թոյլ է: Սկզբնական մի եռեակ գտնում ենք Համով Հոտով եր. 328. ուրիշ երգերի հետ խառն.

Էլի ես իգին խաղող կը քաղես,
Շամամ ծծերով շաքար կը մաղես,
Աչքիդ խանչալով սրտիկս կը դադես:

Այստեղ արդէն «մտեր ես իգին» ձևի փոխանակ ունինք «էլի ես իգին»: Այս սկիզբը իրեն է քաշել 2-րդ

խաղը, որը սակայն նոյնպէս աղաւաղուած պիտի լինի, քանի որ մի տող պակաս է և յանգն էլ չի բռնում։ Վարկանաւը չունինք, որ ուղղենք։ Այս 2-րդ խաղի վարդ բառն էլ իւր կողմից միացրել է իւր հետ 3-րդ խաղը, որ անկախ եռեակ է, և որի համար ունինք հետեւեալ վարկանաւը.

Բաղա մ' եմ տնկիլ, վարդ հազար թաւուր,
Մէջ ըմեն վարդին իմ վարդն էր քաֆուր.
Շահ բլբլւն իջաւ վեր իմ վարդին հիւր:

Վանայ Սաղ Ա. 53. և Համով Հոտով եր. 322.
Դանում ենք սովորական հօթն-վանկանի անկախ քառեակներէ կազմուած մի երգ, որ յարագրուած է բովանդակութեամբ։ Ամբողջի մէջ նկարագրում է աղայի յուսահատ հոգեկան վիճակը, երբ մերժում է ստանում աղջկանից։ Տղան ասելով թէ հեռանում է, մի վերջին փորձ է անում դարձեալ համոզելու աղջկան։

Փակագծում առած տները չկան Սրուանձտեանի ժողովածուում։

Կերթամ, կերթամ, հեռանիմ.

Նս քիւ դարդէն (վարեանտ՝ սիրոյն) մեռանիմ.

Իմ սիրածը կորուսի,

Հատաւ ես ինդո՞ր անիմ:

(Ատաւա ֆոտան խառայով,

Մագերդ ի սիմ սրմայով,

Բոլոր դերդանիդ վրայ

Շարեմ տնգին քարերով),

Սիմ սրմալի ալ փռչի,

Աղջիկ, սրտիկս կը մաչի.

Մէկ տեսդ ի չեմ ի տայ

Հարիւր հազար դուրուչի:

Աղջիկ, մագերդ հիւսէիր,

Դունչիդ սեհան քսէիր,

Նլլայիր վարդի ծառին

Բլբուլի պէս խօսէիր:

(Աղջիկ, աղջիկ, ալ աղջիկ,
 Մագերդ ի սրմայ աղջիկ,
 Ունքերդ կալամբաշ աղջիկ,
 Իմ սիրուն սէր ջան աղջիկ):

Շալը զլխուդ կ'օլորախ.
 Հիալուն կանցնի սրտիս,
 Ակար եսի չսիրես,
 Աճէր ինչ մն'եղնայ հալիս:

Շրքաքէն եկեր կը հիայ,
 Աչուրները կը բլբլայ.
 Երթամ քովը մօտենամ,
 Կը վախնամ էլնայ՝ զըծայ:

Աղջիկ, անունդ ի Թումայ,
 Ծոցիդ երկու գումգումայ.
 Եկո՛ ինձի խօսք մի տուր.
 Քեզի սկսէ սուրբ Թումա:

Աւերորդ ենք համարում ցոյց տալ թէ որտեղ կան
 սրա անկախ քառեակները:

Վերեւում ասացինք, որ խաղերը յարադրուելիս յա-
 ճախ վերամշակուում են միասին մի ամբողջութիւն կազմելու
 համար: Այսպէս օրինակ Վանայ Սաղ Ա. եր. 41. միացած
 են երկու քառեակ, որոնց երկրորդի վերջին տողը դար-
 ձած է. «Էրուած մնաց քո կարօտէն», այսինքն սիրուց
 փոխանակ իսկական ձևին «Եւրն ի դարձե իւր կրտէն»,
 որ գտնում ենք նոյն գրքի մէջ եր. 62 և ուրիշ տեղեր:

Տնէն ելար կայնար ի դուռ,
 Մէջքդ ի բարակ՝ խանչալի բուռ.
 Քամին եզար, ետու չուռ մուռ,
 Ես քո սիրուն աւզալ առ ծուռ:

(Պաղ) ջուր կուգէր վերին սարէն,
 Կուգէր կաթէր մարմար քարէն,
 Չխովցուցեր սրախ հարէն,
 Էրուած մնաց քո կարօտէն:

Մեր յողովածուների մէջ, ինչպէս անկախ քառեակ-
 ներն իրար ետեւից շարւում են անխտիր, այնպէս կից

տալադրուած են յաճախ երկու և աւելի ամբողջական երգեր, որոնք երբեմն չափով էլ իրարուց տարբերուած են: Այդպիսիները, որոնք ժողովրդի բերանին հէնց յարադրուած են, բնականաբար պիտի անջատել իրարուց: Վերջներք երկու այդպիսի երգ:

Վանայ Սաղ Բ. 43. հայ հետևեալն իբրև մի ամբողջ երգ դրած.

1. ՏԵՔԵՆ ԵԼԱՐ, ԼՅԱՅՆԱՐ ԽԱՆԻՍ,
Գեղ տեսնելու մտաւ իմ միս.
Բոյդ նման ի գարնան կոմիչ,
Ասի կտրեմ, չեկայ կիմիչ:

ՏԵՔԵՆ ԵԼԱՐ, հայ կը տանես,
Ազար լաճուն աչքով կտնես.
Որ մօտենայ՝ աղբէր կտսես,
Որ զտտանայ՝ սիրով մաշես:

2. ՄԵՐ ՏՈՒՆ Մօտիկ, ձԵՐ ՏՈՒՆ մօտիկ,
Երթանք քաղենք որթկան խոտիկ.
Իմ եար քանց քոն շատ խորոտիկ,
Եարոջս մեռնիմ, անուն Վարդիկ:

Վարդիկ սիրուն ի վարդի նման,
Բլրիւններ վերէն հայրան էլան.
Վարդ որ պտկէր ծաղիկ կը տար,
Վարդիկիս հօտը մէջէն կուտար (կուգար):

3. ԴԱՐԻ ԵՐԿԷՆ մախ կուգեք,
Աղջիկ լաճուն հիւր կուգեք.
Սիրած սիրածին դիւր կուգեք.
Եարոջ աչից ջուր կուղէք:

Բարձ վերուցեմ հոտ կուգայ,
Կարմիր խնձոր դիւր կուգայ:

ԽՆՁՈՐ ԿԻՍԻԿ Կըծած էր,
Չորս բոլորն արծըթած էր:
ԽՆՁՈՐ Խաբոջ տուած էր,
Եարոջ ծառից պըծած էր:

Ասի տապկեմ կէս անեմ,
Չըկիմիչայ որ ուտեմ:

Այս՝ իբրեւ մի ամբողջութիւն դրած երգը իսկապէս երեքն է։ Առաջին երգը երկու տնից է, որոնք իրար յապագութեւ եւն «տնէն ելար» սկսուածքով։

Երկրորդ երգը, որ մի առանձին ամբողջութիւն ունի ըստ բովանդակութեան, դարձեալ երկու խաղից է կազմուած, և առաջին երգի հետ կցուել է միայն տուն բառով։ Երկրորդ երգի առաջին խաղն իբրեւ անկախ քառեակ ունի և հետեւեալ ձեւը. Քնար, Հայկ, 177.

Մեր տուն, ձեր տուն մօտիկ մօտիկ,

Ի՞նչ կապել ես կարմիր դօտիկ.

Երթանք քաղենք կանաչ (վար, հորթկան) խոտիկ,

Տեսնենք վիճ կարն է խորոտիկ.

Երգիչն այս քառեակի 2-րդ տողը դուրս է ձգել, 4-րդը դարձրել՝ «իմ կար քանց՝ քոն շատ խորոտիկ», և ապա աւելացրել է մի նոր տող իբրեւ 4-րդ՝ «Եարօջս մեռնեմ անուն Վարդիկ»։ Այս ներքին փոփոխութիւնն անհրաժեշտ է եղել երգի յաջորդ տունը յարադրելու համար, որ սկսուում է «Վարդիկ սիրուն ի վարդի նման» տողով։

Երրորդ երգը նոյն իսկ 7-վանկանի չափով էլ տարբերուում է 8-վանկանի նախորդներից։ Ըստ երեսութիւն չի հասկացուում թէ ինչն է այս բոլորովին անկապ երգերի մէջ իբրեւ կապ մտածուել։ Բայց եթէ վերականգնենք նախորդ երգի վերջին տողի բնագիրը, այդ մեղ հասկանալի կը լինի։ Այդ վերջին տղն է. «Վարդիկիս հօտը մէջէն կուտար», որ ազատուած է, Հոսք բառը պիտի լինի հոս, այսինքն մի վանկ պակաս, ինչպէս պահանջուում է ստանաւորի չափը։ Ապա այս տողի վերջին բառը կուտար նոյնպէս ազատուած է, որովհետեւ յանդի կազմում նախորդ տողի հետ, որ նոյնպէս կըսար բառով է վերջանում։ Շատ պարզ է, որ վերջին տողի կուտար բառի տեղ պիտի լինի կուգար. ուրեմն ամբողջ տողը. «Վարդիկիս հօտ մէջէն կուգար»։ Երգն այս ձևով արդէն կարող էր իւր հետ միացնել յաջորդ երգը, որ նոյնպէս կուգար=կուգար բառով է վերջանում։

Ներսիսի երգն ըստ երևութին իմաստալից կապակցու-
թիւնն չէ. բայց կարծում ենք միայն այն պատճառով, որ
աղճատուած է: Այդ երգի 12 տողը ժողովողը դրած է
իբրեւ երեք քառեակ. բայց այդ ճիշտ չէ: Նրան իսկապէս
կազմուած է չորս քառեակից, միայն 2-րդ և 4-րդ քա-
ռեակները թերի են մնացել: Դնենք այդ քառեակների
տեղ մեզ ծանօթ վարիանները, որոնք գուցէ և շատ
յաջող չեն, և կը տեսնենք, որ երգն աւելի իմաստալից է
դառնում:

Բարձր սարէն ջուր կը գայ,
Ազրէր քրոջ հիւր կը գայ.
Խոչ անեն հէրն ու մէրը,—
Աղջիկ աղին գիւր կը գայ:

Տեղ եմ քցել վաթ կը գայ,
Նար եարի մօտ կը գայ.
Կարմիր խնձոր բարձի տակ,
Միջէն անուշ հոտ կը գայ:

Կարմիր խնձոր կծած ա,
Չորս բոլորն արծաթած ա,
Ազրէրս ուզեց չտուի-
Ասի՛ եարի զրկած ա:

Ասի՛ տապկեմ կէս անեմ,
Զի կիմիչայ որ ուտեմ . . .

Մեր ժողովածուի մէջ վերջին երկեակի համապա-
տասխան քառեակ չունինք. հաւանորէն դա նախորդ քա-
ռեակի ածումն է: Մեր ժողովածուի մէջ կան վերևում
դրած քառեակների համար մանր տարբերութիւններ ևս,
որոնցից այս կամ այն գուցէ աւելի իմաստալից դարձնէին
երգը. բայց բերածից էլ արդէն երևում է այս խաղերի
իմաստալից կապակցութիւնը. Նրդի բովանդակութիւնը
վերլուծել չենք ուղում, միայն այսքանը նկատենք, որ
երգի ամբողջութիւնը հասկանալու համար՝ առաջ պէտք
է քառեակների իմաստը լաւ ըմբռնել:

Վերցնենք մի երգ ևս Քնար Մշեց, և Վան, եր. 31.

1. Էսօր ուրբաթ ի, պատ ի,
 Սրսիկ արծաթի թաս ի.
 Սրսիկ մալուլ մի մնա,
 Աշխարհք մարդի չի մնա:

Սրսիկ սինի սնդուկ էր,
 Կոտրաւ էն սինի սնդուկ.
 Թռաւ էն կտրիւր ճնճղուկ,
 Թռաւ բանձրիկ սար ելաւ:

2. Տ'եղնեմ բանձրիկ սարեբաց,
 Հովիւ ուշաթափ անեմ.
 Կոպալ իր ձեռքէն տունեմ
 Թաւեմ քիրէն էրկցեմ:

Մոխրիդ ի տամ ոսկերչուն,
 Մախչայ չինէ իմ ճակտուն.
 Մտանիք չինէ իմ մատուն.
 Կուպչայ չինէ իմ ձեռքուն.
 Քամար չինէ իմ մէջքուն.
 Գուլպաղ չինէ իմ ոտուն:

3. Աղբէր, դու արի, դնա՛,
 Շապիկ քո հան ու գնա՛.
 Մոխրաջրով լուանամ,
 Թափ տամ, վեր կուին վռեմ:

Նարիկ, դու տրի՛, դնա՛,
 Շապիկ քո հան ու գնա՛.
 Մապոնջրով լուանամ,
 Թափ տամ, վեր ծառին վռեմ:

Այս բոլորը ժողովողը գրել է իբրեւ մի ամբողջութիւն
 «Դէհէ գէնդ զընդ, դէհէ ջան» կրկնակի հետ: Բայց դա
 իսկապէս երեք երգ է:

Առաջին երգի առաջին երկու տողը հետեւեալ քա-
 ռեակի հիմնական երկեակն է.

Էս օր ուրբաթ է, պատ է,
 Սրտիկ արծաթէ թաս է.
 Հոգիդ դատի, վարդապետ,
 Ինչի՞ տաիւր չհաս է:

Իսկ երկրորդ երկու տողն իսկապէս մի կրկնակ է, որ *ursih* բառի պատճառով միացել է առաջին երկեակին: Առաջին երգի երկրորդ տունն առանձին անկախ քառեակ է, որի մի վարիանտը գտնուում ենք Վանայ Սաղ Ա. 64. կցուած ուրիշ քառեակների հետ.

Քո ծոց ձիկ սալուի սնդուկ,
Ես էլնի կարիւր ճնճղուկ.
Որ կտարէր էն սալուի սնդուկ,
Թունէր էն կարիւր ճնճղուկ:

Այս քառեակը *ursih* բառով միացած է նախորդին և երկուսը միասին կազմում են մի ամբողջական սիրուն երգ: Նախ նկարագրւում է մի վշտահար անարատ սիրտ, որ ինքն իրեն մխիթարել է ուզում աշխարհի ունայնութեամբ: Բայց իսկոյն երկրորդ տան մէջ նա ընկնում է անմխիթար յոռետեսութեան մէջ. երգիչը յիշում է ժողովրդական հաւատալիքը թէ մարդուս սիրտը մի սնդուկ է, որի մէջ մնում է հոգին իբրեւ պանդուխտ ճնճղուկ. մեռնելիս սնդուկը կտարւում և այդ ճնճղուկ հոգին դուրս է թռչում ծառերն ու սարերը: Արդ երգչի սրտի սնդուկը կտորուել է ու հոգին թռել է բանձրիկ սարն ելել: Ուրեմն նա մեռած մարդ է, այլ ևս մխիթաութեան յոյս չունի: Որքան դառն բանաստեղծութիւն:

Երկրորդ երգը մանկական է:

Իսկ երրորդ երգը սիրուն կերպով յորադրուած երկու անկախ քառեակ է: Դրանցից էականն է երկրորդ քառեակը, առաջինը նրա զարգացումն է: Երկրորդի վարիանտը գտնում ենք իբրեւ անկախ խաղ Աղգապի. Հանդէս. Դ. գիրք 1898. եր. 168.

Ա՛յ տղայ, արի, դնա՛.
Շապիկդ տուր ու դնա՛.
Լուամ, լուամ, չիստկուի՛,
Վարդաճրեմ, խտկուի՛:

Նոյնը գտնում ենք Վանայ Սաղ Ա. եր. 43. անկապ կերպով միացած ուրիշ խաղերի հետ.

Շալէ շապիկդ հան, գնա,
Ինչ ջրով լուամ՝ չխտկուի,
Վարդի ջրով կխտկուի.
Ծալ տամ, ծոցիս փռեմ,
Փռչին թալեմ, նոր փռեմ:

Նոյնը և կայ և Համով Հատով եր. 310, միացած ուրիշ խաղերի հետ.

Նկար ու անցար, գիշեր չմնացիր,
Շալդ ու շապիկդ թողիր գնացիր.
Լուամ, լուամ, չխտըկի.
Բերնիս փութով փռչն հանեմ,
Շուռ տամ ու ծալ ծալ անեմ:

Նոյնը գտնում ենք դարձեալ Ձաւախքի Բուրմուներ եր. 20, ուրիշ երգերի հետ միացած.

Ծօ մանչ, տմեր չուխտդ լուամ,
Լուամ, լուամ, չխտըկի,
Վարդի ջրով խտըկի.
Լուամ ու քարին ձգեմ,
Թափ տամ ու ծառին ձգեմ,
Ծալեմ ու ծոցս դնեմ:

(Կը շարունակուի)
Մ. Արեղեակ.

ԱՆՅԵՍԼ ԴԱՐԵՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿ,

1888—91 թ փոխանորդ էի Կարսի վիճակում: Պաշտօնիս պարտաւորութեամբ վիճակն այցելելիս՝ ընտանեացւոր պէտք է հետաքրքրուէի հնութիւններով էլ: Ընդարձակ տեղեկազնէրը թողնելով ուրիշ անգամի՝ այժմ կարեւոր եմ համարում Հ. Ալիշանի «Նիրադուստ չհրատարակուած մի քանի արձանագրերը հրատարակել:

Ա. ՏԱԼԱՒԻ ՎԱՆԲ.

Տալարի արեւմտեան դրան և լուսամտի վերև մի քարձրաքանդակ կայ, որ պատկերացնում է միմեանց հանդէպ վազող երկու առիւծներ, սրոնք կամենում են փողոտել երկու եղնիկ: Այդ քանդակի վերև եղծուած տառերով կայ մի անվերջանելի

արձանագիր: Բոլոր ջանքն այդ արձանագիրը կարդալու ունեցաւ հետեւեալ թէպէտ արդիւնքը.

«...մասրի և քաւարան խաչատուր...»

Տաճարի հիւսիսային պատին, արտաքուստ, արեւելեան կողմից սկսած երկրորդ քարի վերայ անարուեստ ձեռով գրուած է.

* Ձ.

«Տէր Բրիտանոս սղորմեա Գրիգորիսի անարժան ծառայ քահանայի».

Եթէ Ձ. տառը ընդունենք թուական, պէտք է ենթադրենք, որ իրիկի 1451 թուին Տայլարը շէն էր և մարդաշնակ:

Այս արձանագրից ոչ շատ հեռու կայ և մի արաբական տառերով արձանագիր.

Հ. Ալիշանը Սարգիս վարդապետ Ձալալեանից ընդօրինակելով մի արձանագիր, կարծում է, որ Եօթն խորանեան կոչուած եկեղեցին Տայլարն է, ուրեմն և արձանագրութիւնը Տայլարինն:

Տայլարի տաճարը համարեա մի փոքրիկ մատուռ է և հազիւ թէ կոչուէր Եօթն խորանեան:

Բ. ՀՈՌՈՄՈՍԻ ՎԱՆԲ.

Հորոմոսի տաճարի հարաւային սրմի վերայ արտաքուստ.

«Թվն. Հայոց ՌՅԲ. և յամի Փրկչին 1853. Ողորմութեամբն Աստուծոյ, ես, Վարդան վարդապետ Օձնեցի ի հիմանէ շինեցի զառաջնորդարան և միարանից զբլթն սենեակի, զմի անասուն իւր համբարանոցաւ յաւուրս առաջնորդութեան իմոյ ի վանքն Հորոմոսի, առաջնորդական արդեամբս Կարոյի ի յեշտակի հոգւոյ իմոյ և ազգիս հայոց. արդ, աղաչեմ յիշել զիս և զաղոյն իմ Հայոց առաջի Բրիտանոսի, որոյ մշակ պարտաւոր համարեմ զանձն իմ և ինդրեմ ի յաջորդացդ իմոց շէն պահել զվանս սրպէս տուն Աստուծոյ ազգիս Հայոց»:

Վարդան վարդապետ Օձնեցին է Վարդան արքեպիսկոպոսը, որ իւր ծերութեան վերջին օրերը անց էր կացնում Սանահնում, ուր և վախճանուեց 1897 թուի փետրվարի 28 ին և թաւ դուեց իւր ծննդավայր Օձուն գիւղում:

Հանդուցեալ Վարդան արքեպիսկոպոսը, պաշտօնավարութեան մէջ հանդիսանում է—Հորոմոսի վանքի առաջնորդութեան ժամանակ՝ շինարար, իսկ Ալեքսանդրապոլի լիոխանորդութեան ժամանակ՝ ուսումնասէր մարդ: Ալեքսանդրապոլի նախկին վիճակային դպրոցը իւր սկզբնաւորութեամբ պարտաւորան է Վարդան արքեպիսկոպոսին:

Հոռոմոսի առաջնորդարանի լուսամուտներից մէկի բարաւորի քարը կրում է հետեւեալ արձանագրութիւնը.

«Շնորհիւ Տեառն նորոգեցաւ որոյ վանացոյ զանկահատունս շրջակայ պարոպարս պարագայիւքն ի թուոյն ՌՄԼԵՆ սկսեալ իշխողութեամբ Ալիբէկին և Մահմատ բէկին յառաջի Շամբեցի Յովհաննէս վարդապետին, որք հանդիպիք՝ տուք զորմին Աստուած զձեզ ողորմեոցի»:

Ալի և Մահմատ բէկերը Խաթուն Օղլի տան պայտաւաններից են: Խաթուն Օղլիք ժառանգաբար աւելի քան երկու դար իշխում էին Արեւմտեան Շիրակում իբրև գաւառապետ մինչև Ռուսաց իշխանական տիրապետութիւնը:

Գ. ԽՆՅԿՈՒՄ—ԲԷՇԲԵԼԻՍԱ.

Ս. Սարգիս տաճարի հիւսիսային կողմը.

ա. Յանուն Աստուծոյ ՈԿԳ. Թուականին ևս Դաւիթ որդի Դրեղորո, զաւրափար ամիր պառտարի Չաքարիակ, տեսի զպայժառութիւն սուրբ ուխտին Խնցկանից, ևս և որդիք իմ հարազատք Դրեղոր և Դայլս շէք պարեկ (°) և ետու զիմ սեպհական զգրիւն զՎահանա (°) ՌՃԻԸ զիէսն ի սուրբ Սարգիս յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց, վասն որոյ հայրս Յովհաննէս և վարդապետ և այլ միաբանքս հաստատեցին զԴաւիթի և զՅակովբոս, զՊաւղոսի և զՎետրոսի և զսուրբ Շողակաթին զպատարագն ամենայն ամի, որ լինի յամեն եկեղեցիքս ինձ առնել անխափան, եթէ որ հակառակի ի հարանց և կամ ի պատրոնաց և զիմ յիշատակս խափանէ՝ որչափ Աստուած աւրհնած է այնչափ այն մարդն անխժաօ լինի»:

Այս արձանագրից ոչ հեռու առանձին կանգնած խաչքարի հարաւային կողմն.

«Անուամբ Փրկչին մերոյ Քրիստոսի եղև յԵրուսին նորոգութիւն վանուցս ի ձեռն աստուածասէր բարեսրաշա թագաւորին Շահնշահի, որդւոյ Չաքարիայի, ի թուականութեանս չայոց ՈԿԵ. ի հայրութեան Յովհաննիսի. կամ եղև ամենայն եղբարցս և շինեցաք որ անխափան լինի այդի մի ի ծմակի Շիկանին բաւր ժամ Մարգարէին, բաւր Միխիթարայդի մի ի Մարմետի ի վաղանդ տեղն Ար—խիսի (°) դ. տւր պատարագ. ի Մարմետ Վարդիրեցոյ հողին ա. վարն, բ. տւր պատարագ. ի Կողբ խաչին այդին որ Յովհաննէս տուեալ է յիշատակ իւր դստերն Մամին բ. տւր պատարագ Սամին (տողամէջ) ա. տւր, Մամբանին այդի մի Թայեկա . . . ի ծովին բ. տւր պատարագ Թամին, բ. տւր պատարագ Սարգիս Փարչիկանց՝ որ երես ի թարխին ակնէն: Ժ.

ընդուն տեղ յամենայն սեղան է անաշխատ այն վանացոյ հասցեթէ: Եւս Կիրակոս որ էտու զԿալուէանց (°) ի սուրբ ուխտն Խնցկաւն ի ծովակն Բանայ գանկն աղատ վանացոյ:

Այս արձանագրերի համար է. Ալիշանն ասում է.

«Եւ այլ արձանագիր Ուր. թուականաւ, որպէս և միւս ևս ի վերայ մեծի և գեղեցկաքանդակ անջատ խաչ վիմի, այլ որմն ընդ մէջ ածեալ երկոցուն խափանէ զընթերցուած նորին (Շիրակ եր. 129):

Անջատ խաչքարի ճակատին զժուար ընթեռնիլ արձանագիր.

«Քանզի սա է սեւ և նշան անապակ Աստուծոյ սիրոյն. կամ եղև իմ հաւր Սիդակ կանգնել զխաչս ի բարեխաւսութիւն ինձ եկեղեցւոյանիս Յիսէի, որ կամք ի թագման առաջի Ս. Խաչիս. ԿԶԹ».

Այս արձանագրի մասին ամենեւին յիշատակութիւն չը կայ է. Ալիշանի Շիրակում:

Սամուէլ Անեցու ժամանակագրութեան համեմատ (տպ. Եջմ. 1893. եր. 100) Ս. Սարգիս վանքը շինել է Վեստ Սարգիսը հայոց Նիւ: Ամենայն հաւանականութեամբ Հայր Սիդան առաջին վանահայրն և Յիսէն առաջին եկեղեցւոյանը կը լինէին, եթէ չը լինէր Ս. Սարգիսի զէպ հարաւ Ս. Աստուածածին հնագոյն տաճարը, որ անշուշտ, իբրև վանք ունեցած է իւր վանականները: Ափսոս որ Ս. Աստուածածին տաճարի արձանագրերը մաշուած և զժուարընթեռնիլ են, այս պատճառով էլ արտադրուած ու ապուած չեն:

Խնցկոյքի հինգ մասուռներից մէկն է Ս. Լուսաւորիչ, որի շրջապատի արեւելեան որմի վերայ, բացի է. Ալիշանի առաջ բերած Կրիգոր անեցու տապանագրից կան:

«ԶՍիմէօն և զՍոսթենէս . . . զխաչերս կանգնեցաք, յիշեցէք:

«Քրիստոս Աստուած ողորմեա Սողաւմանի . . .

«Տէր Աստուած ողորմեա Յովհաննէսի:

Մեծ գերեզմանաքարի վերայ, որ գտնուած է մասուռի մօտ, շրջապատից ներս, հաղիւ կարդացում են հետեւեալ բառերը.

«Փոխեցաւ ի Քրիստոս, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն»:

Գ. ԶՈՒՐԱԻԳ.

Կարո՞ւ նահանգի Բաղն գաւառակի Զուրուգ գիւղում:

«Յիւլ թիւ յանուն Յովսէփա քահանայի որ ի ձեռն մատնողաց ի տարապարտոյ կոչեաւ անձն իմ . . . արդ որ ընթեռնուք յաղթիս յիշեցէք զնա ի Քրիստոս Յիսուս»:

Հայոց թուական կրող հնագոյն արձանագրերից մէկն է. այս և զետեղուած է գիւղական եկեղեցու հիւսիսային աւանդատան դրան և բեմ, միջև, որմի ճակատին:

Յուսիկ Յալս.

Կաթից սեր զաւելու այլ եւ այլ եղանակներ.

Սերգասիչ մեքենաներ կամ սեպարատորներ. Կենտրոնախոյո ղօրութեամբ սեր գառելու փորձ առաջին անգամ արել է Ա. Պրանգլը 1864 թ., բայց նորա կազմած մեքենան յաջողութիւն չունեցաւ: Այս փորձից յետոյ ուրիշներն էլ աշխատեցին մի այդպիսի մեքենայ գլուխ բերել, օր. Մօզերը Վիէնայում և ուրիշները: Համեմատաբար աւելի լաւ էր համարուում Լեֆելդի 1876 թ. կազմածը. սա առաջինն էր, որ զործնականութեան մէջ պէտքահան համարուեց, բայց զգալի պակասութիւններ ունէր: Լաւալը 1879-ին Յփսիհուում առաջին անգամ կատարելագործեց սերգատիչ կենտրոնախոյո մեքենան, որ ներկայումս ամենից աւելի տարածուածն է: Այդ զործիքի գլխաւոր մասը պողպատից շինուած արագ արագ պտտուող թմբուին է (մի րոպէում մինչև 6000 պտ.), որի ներսի կողմը կղայեկած է լինում: Այդ թմբուկը պտտւում է իւր առանցքի վրայ. պտոյաները սկզբներում աստիճանաբար արագանում են, բայց յետոյ այդ արագութիւնը միօրինակ պահւում է մինչև վերջը: Կաթը բարձրում յարմարեցրած ընդունարանից մշտապէս և միակերպ սկսում է հասել տակի ժամանի մէջ, իսկ տնտեսից անցնում է թմբուկի մէջ: Նախքան թմբուկի մէջ լցուելը, կաթը պէտք է անցնի մաղի միջով, որպէս զի մարբուի պտտահարար մէջն ընկած աղանդութիւններէից Սերգատիչը զործելիս թմբուկը սկսբում շարժւում, պտոյաներ է անում բոլորովին զատարկ և երբ մի որոշ արագութեան է հասնում, այն ժամանակ միայն պէտք է կաթը բնել թմբուկի մէջ: Որպէս զի սերը կաթից հեշտութեամբ և շատ շուտով զտուուի, պէտք է կաթը 28—300 տաքութիւն ունենայ: Նոր կթած կաթն արդէն այդքան տաքութիւն ունենում է, հետևաբար լաւ կլինի անմիջապէս մեքենայով սերն առնել: Եթէ կարելի չլինի իսկոյն այս կերպ վարուել և կաթը սառչի, կրկին պէտք է տաքացնել, մինչև որ վերև յիշուած տաքութիւնն ունենայ: Սերգատիչներն ունենում են նաև առանձին տաքացնող գործիքներ, որտեղ կաթը, նախ քան մեքենայի մէջ մտնելը, տաքանում է. բայց եթէ մեքենան այդպիսի յարմարութիւն չունենայ, կաթը կարելի է այլ կերպ տաքացնել. կաթի ընդունարանի մէջ ընկղմել պէտք է բերանը փակ տաք ջրով լցուած մի կղայեկած աման, որից յետոյ հարկաւոր է կաթը խառնել. կարճ ժամանակից յետոյ նա

կատանայ մեր ցանկացած ապրութիւնը:

Սերգաթի զործելու ժամանակ կաթն արագութեամբ բաժանում է սերի և երես քաշած կաթի, որոնցից իւրաքանչիւրը համապատասխան կերպով դասաւորած երկու խողովակներէ մեջով սերգաթից զուրս է հասում: Սերը դատելուց յետոյ թմբուկի շարժումները դադարում են. թմբուկը պէտք է վերցնել զործիքի վերայից, որպէս զի նորա մեջից հեռացուի մնացած թոյլ, նիհար, ջրալի կաթը, որով կարելի է անուցանել հորթեր և կամ շինել զանազան տեսակ հոտաբուխ անիւղ պանիրներ: Եւրոպայում զիւղաանտեսները անսեր կաթի հետ խառնում են եգիպտացորենի, բրնձի ալիւր կամ գետնալնձորի բուսալիւր և դրանցով անուցանում են հորթերին:

Սերը դատելուց յետոյ թմբուկի պատերի վերայ մնում է նոսրածք կամ ակնուց (մաղտոցին լիւս), որ լինում է սպիտակ կամ բաց մոխրագոյն: Այդ մաղտոցին լիւսը բաղկացած է ջրից և կաթնային նիւթերից, որոնք իրենց մէջ պարունակում են այլ և այլ անմաքրութիւններ. մաղ, պտուկների թերւուկներ, կերի մնացորդներ, քաղտոններ և այլ մանրիկ անմաքրութիւններ, որոնք մաղի մեջով անցնելով ընկել են կաթի մէջ: Բացի դրանից, ինչպէս փորձերն էլ ցոյց են տուել, թքմբուկի պտտերի վերայ նստած են լինում կաթի մէջ ընկած բակտերիաների մեծ մասը: Այսպիսով ուրեմն կաթն անցնելով սերգաթի մէջով, աղաւաւում է անմաքրութիւններից և մասամբ էլ անվնաս դառնում: Որքան անմաքուր լինի անտոտնների բաղը, որքան վատ պահուեն անտոտնները, հեռեւորաւ և որքան կեղտոտ լինի կաթը, այնքան աւելի շատ մաղտոցին լիւս կլինի: Սովորաբար նորա քանակութիւնը հասնում է 0,040, և այդ աւելի պատահում է ամրանը. ձմեռն այդ քանակութիւնը կրկնապատկւում է, իսկ միջանի հիւանդութիւնների ժամանակ (օր. դարաղ եղած դէպքում) զգալի կերպով շատանում է: Առողջ կաթի մաղտը բոլորովին սպիտակ գոյն է ունենում, հեշտութեամբ կարելի է թմբուկի պատերից վերացնել և լուծւում է ջրի մէջ: Հիւանդոտ կաթից ստացւում է թելածիգ, մածուցիկ, կալուն մաղտ, որ լաւ չէ լուծւում ջրում. ահա այս պատճառով թմբուկը լուսնալիս պէտք է տեսնել, թէ որ տեսակի մաղտ է: Եթէ այս մաղտից շատ հաւաքուի, կարելի է իբրեւ կեր առլ խոզերին. շատ անգարար կեր է համարւում, որովհետեւ պարունակում է իւր մէջ մօտաւորապէս 670/0 ջուր, 260/0 սպիտակուցային նիւթեր և 370/0 աղեր: Զրով մաքրած, որքան մաղտը աւաջուց պէտք է մի լաւ եփել և

կամ տաքացնել մինչև 53—600 Բ: Ամեն անգամ կաթը լցնելուց առաջ հարկաւոր է թմբուկը նախ տաք և յետոյ սառն ջրով, խոկ շաքաթը մի անգամ մոխրաջրով լուանալ:

Այլ եւ այլ սերգասիւցներ. Այն ժամանակուանից, երբ լոյս ընկաւ առաջին կատարելագործուած Դէ—Լաւալի մեքենան, զանազան տեղերում սկսել են լոյս ընկնել սեր զատելու համար շատ նոր աեսակի կենտրոնախոյս գործիքներ: Ներկայումս ամենից շատ տարածուած են հետեւեալ սերզատիչ մեքենաները:

Ա. 1) Դէ—Լաւալի «Բէքի» ձեռքով շարժելու ուղղահայեաց սերզատիչը, որ $3\frac{1}{2}$ փ. ծանրութիւն է ունենում և մի ժամում 41 $\frac{1}{2}$ վեգրո կաթից սեր կարող է զատել: Դինն է՝ 150 ուռլը:

2) Դէ—Լաւալի ձեռքի, զազաթնահայեաց (մի մշակի համար) մի ուրիշ սերզատիչ: Այս մեքենան մի ժամում կարող է 9 վեգրո կաթից սեր զատել, ունենում է 8 փ. ծանրութիւն և արժէ 250 ուռլ:

3) Դէ—Լաւալի ձեռքի հորիզոնական սերզատիչ, որ աւելի կատարեալ, անթերի կազմութիւն ունի, 13 վեգրո կաթի համար է, 10 փ. ծանրութիւն և 300 ուռլ արժեքութիւն ունի:

4. Կան նաեւ Դէ—Լաւալի ձիաշարժ կամ շրջեշարժ սերզատիչներ, որոնք եթէ առաջինների հետ համեմատելու լինենք, կտեսնենք, որ նոյնքան ժամանակում աւելի շատ կաթից սեր կարող են զատել, մի ժամում 36—45 վեգրո. այդպիսի սերզատիչների զինն ևս մեծ է—400—600 ուռլ:

Բ. Պակառ յայտնի չին նաեւ Բուրմիստէրի և Վալյի սերզատիչները. որոնք տարբերւում են Դէ—Լաւալի սերզատիչներից նրանով, որ աւելի պակառ պտոյաներ են անում. մի րոպէում 2700—4000, նոյաժ մեծութեանը, մինչդեռ Դէ—Լաւալինը՝ 6000—7000 պտոյաներ է անում նոյնքան ժամանակում: Բուրմիստէրի և Վալյի սերզատիչներն ևս լինում են ձեռքի և ձիոյ: Բուրմիստէրի և Վալյի № 32 սերզատիչը մի ժամում կարող է 4—5 վեգրո կաթից սեր զատել և արժէ 200 ուռլ, իսկ № 31, որ 12—15 վեգրո կաթի համար է, արժէ 250 ուռլ:

Կան նաեւ ուրիշ շատ սերզատիչներ, որոնց մէջ աչքի են ընկնում Ալեքսանդրա (Գերմանիայի շոշտէյն դքսութեան մէջ), Վիկտորիա (Անգլիայի Կլաիօն քաղաքից) և այլն: Այս բոլորը լինում են տարբեր մեծութեամբ և կարող են պտտուել ձեռքով կամ շարժիչ մեքենայի ուժով:

Սերգաժիկների տուած գների, այլ եւ այլ սիստեմների
արդիւնքի եւ չափի աղիւսակը.

Սիստեմը	№ կամ նշան (դրօշմ)	Չեռքով կամ շար- ժիչ մեքենայով շարժուող	Երաւանի գործարարական կոմիտեի կողմից ստորագրւած պատկեր	Չափ մմ	Գինը.
				Փողով	
Լաւալի	«Ա.Ֆ.ա» АП	Շարժիչ մեքենայով	150	19	700
«	« AI	«	100	17	575
«	« Пони	«	50	13	350
«	« АЕП	Շարժիչ մեքենայով	140	—	775
«	« АЕП	«	100	—	650
«	« РЕ. (пони)	«	50	—	420
«	« ВЕ	«	33	—	340
«	« Բէքի»	«	18	—	225
«	« В	Չեռքի	28	7	250
«	« Բէքի» S	«	12	4	160
«	« Բէքի» H	«	12	3	145
«	« Կոլեբրի»	«	6	35 դրվ.	80
Աւելցնողը	1	Շարժիչ մեքենայով	120	—	640
«	2	«	80	—	525
«	3	«	40	—	350
«	3 ¹ / ₂	«	30	—	300
«	4	«	20	—	255
«	9 ¹ / ₂	Չեռքի	20	2	225
«	10 ¹ / ₂	«	15	2	200
«	11 ¹ / ₂	«	11	1	150
«	12	«	6	36 դրվ.	100
Լեփեղի եւ	III	Շարժիչ մեքենայով	40	—	360
Լինչի	IV	«	80	—	480
«	V	«	120	—	600
«	Հորեզոնակ. 5X0	Չեռքի	8	—	125
«	« I	«	12	—	150
«	« II	«	16	—	200
«	« III	«	24	—	250
«	Ուղղաձայ. MRI	«	8	—	125
«	« II	«	12	—	150
«	« III	«	16	—	175
«	« BE I	«	4	—	75
«	« II	«	6	—	90
«	« III	«	8	—	110
Կ. Եսկոբսոն	« Էքստրատոր A	«	14	4	155
Ստոկհոլմում	« B	«	26	7	250
«	« Էքստրատոր »	«	15	5	175
«	Պմեզա	«	8	35 դրվ.	75
Բուրմիսէր	X ₁	Չեռքի	14	—	175
Եւ վայնի	X ₂	«	10	—	125
«	X ₃	«	14	—	175
«	X ₄	«	20	—	225
«Վիկտորիա»	1.	Չեռքի	3	—	90
«	2.	«	5	—	100
«	3.	«	9	—	140
«	4.	«	13	—	160

Սերգասիչների մասեր փոխելը. Սերգատիչներն իւրաքանչիւր առանձին մասը կտրուելիս կամ փշանալիս կարելի է փոխել: Կան մասեր, որոնք ընդունակ են շուտ փշանալու: Սերգատիչի պահեստի ըսլոր մասերը թուահամարներ ունեն և բերել տալիս պէտք է միայն յայտնել նորա սխտեմը և չափը (թուահամար կամ դրօշմ) և այն մասերի թուահամարները, որոնցից անհրաժեշտ է ունենալ: Այն այս պատճառով սերգատիչ գնելիս բացի հրահանգներից, հարկաւոր է պահանջել նաև պահեստի մասերի ցուցակը: Եթէ գործարանը կամ այդպիսի մեքենաների պահեստը շատ հեռու տեղ է գտնուում, խորհուրդ ենք տալիս շուտ փշացող մասերից մշտապէս պատրաստի ունենալ:

Սերգասիչի իւր. Սերգատիչներն պէտք է ջրալի հանքային իւղ (жидкое минеральное масло) քսել: Աւելի լաւ է իւղն ևս գնել այնտեղից, որտեղից սերգատիչն է գնած: Սերգատիչի համար իւղի յատկութիւնը խիստ մեծ նշանակութիւն ունի. չպէտք է երբէք ձէթ (деревянное масло) կամ ուրիշ մեքենաների համար գործածուող մի այլ տեսակի իւղ քսել: Եթէ իւղը թանձր է, կարելի է ջրեկցնել նաւթ խառնելով:

Սերգասիչների հետ վարուելու զլխաւոր կանոններ. 1) Երբէք չպէտք է պատել սերգատիչը, քանի որ մաքրած, տեղաւորած է և կտատրելապէս ուղղած, կանոնաւորած է: Առաջ, նախքան սերգատիչ գործածելը, պէտք է իւղամանների (масленка) և որոշ անցքերի մէջ ձէթ լցնել և պատրոյգներ գնել:

2) Բացի սերգատիչի ձէթից երբէք չպէտք է ուրիշ ձէթ գործածել:

3) Պէտք է պտոյաները աստիճանաբար և համահաւասարաչափ արագացնելով հասցնել մինչև կատարեալ արագութեան:

4) Աշխատութիւնից անմիջապէս յետոյ սերգատիչը պէտք է լուանալ. իսկ եթէ այդ անհնարին է, այն ժամանակ ինչպէս թմբուկը, նոյնպէս և միւս մասերը, որոնք կարօտ են լուանալու, պէտք է գնել ջրով լի որևէ ամանի, կիսատափառի կամ քուղայի մէջ:

5) Թմբուկի միջի այս կամ այն մասերը պէտք է զգուշութեամբ լուանալ. յետոյ սրբելով լաւ չորացնել ու պահել չոր և մաքուր տեղ:

6) Լուանալու համար չպէտք է չափազանց շատ ջուր գործածել. ջրի հետ խառնել պէտք է սոճա և լուացումը պէտք է տեղի ունենայ յատկապէս իւրաքանչիւր սերգատիչի

հետ ուղարկած խողանակով: Սողալով լուսնալույց յետոյ հար-
կաւոր է ողողել մաքուր ջրով:

7) Փամանակ առ Փամանակ իւղելու բոլոր տեղերը հար-
կաւոր է լուսնալ նաւթով (պէտք է գործածել մաքուր նաւթ)
և ապա լցնել ձէթ:

8) Նթէ սերզատիչը ճօճում է, պէտք է ուշադրութիւն
դարձնել նորա ուղիղ լինելու (հարթաչափով ստուգել), հա-
տատուն, ամուր տեղաւորելու, կակորդի կցանի (ГОРЛОВАЯ МУФТА)
կամ ռէտինէ օղակի կանոնաւորութեան, ախտէնցի ուղղադիր,
կանոնաւոր դասաւորութեան և ձիթի թանձրութեան վերայ:

9) Երբէք ախտէները չպէտք է վերցնել և առհասարակ
չպէտք է մասերը քանդել, քանի որ մեքենան բոլորովին չէ
կանգնել, դադարել գործելուց:

10) Սերզատիչը չպէտք է կանգնեցնել, այլ թողնել, որ
լինքն իրեն կանգնի:

Աշխատութեան վերաբերեալ այս և այլ ուրիշ կանոնները
պէտք է արտագրել խոշոր և պարզ կերպով ու կախ տալ կաթ-
նատանը:

Թէ ամէն անգամ սերգասիչներով որքան ժամանակ պէժէ և
աշխատել. Սերզատիչով չափազանց երկար Փամանակ անընդ-
հատ աշխատել չէ կարելի, որովհետև թմբուկի պատերի վերայ
այնքան մազաւ հհաւաքուի, որ վերջինս կրկին կանցնի երես
քաշած կաթի մէջ և, պակասեցնելով թմբուկի արամադիծը, կը
վնասէ սերի մաքուր արտադրուելուն: Նթէ կաթը մաքուր է,
երկու, մինչև իսկ 2 1/2 ժամ անընդհատ կարելի է աշխատել:
Երբ անասունները ձմրանը փակուած են լինում գոմերում կամ
արածում են խոնաւ, ցեխոտ տըօաներում, կաթն անմաքուր է
լինում և թմբուկի պատերի վերայ հաւաքուած է մեծ քանա-
կութեամբ մազաւ, այդ պատճառով սերզատիչով անընդհատ
1 1/2 ժամից աւելի աշխատել անկարելի է: Ահա այս պատճա-
ռով, երբ մեծ քանակութեամբ կաթ է հաւաքուած լինում,
կաթի կէս մասի սերը սերզատիչով զատելուց յետոյ պէտք է
կանգնեցնել, թմբուկը լուսնալ և ապա նորից բանեցնել: Բայց
երբէք 1 1/2 — 2 ժամից աւելի չպէտք է աշխատել մեքենայով,
որովհետև կաթը աւելի երկար Փամանակ կմնայ տաք վի-
ճակի մէջ, այսինքն մի այնպիսի բարեխաւնութեան մէջ,
երբ սովորաբար աւելի զօրեղ կերպով է տեղի ունենում թըթ-
ուելը. այսպիսի հանգամանքներում եթէ սերը նախօրօք պա-
տեօրացրած չլինի, չպէտք է յուսալ, թէ ամենալաւ տեսակի
կարագ կտոացուի:

Ինչպէս պէտք է սերգուսիչ մեքենայ ընտրել. Սերգաւիզ գնելիս պէտք է աչքի առաջ ունենալ երկու բան. ի՞նչ մեծութեամբ պէտք է լինի սերգաւիզը և ո՞ր սիտեմինը յարմար է այս կամ այն պայմաններին: Սերգաւիզի մեծութիւնը կարելի է որոշել համաձայն այն կաթի քանակութեան, որ հաւաքուում է տնտեսութեան մէջ ամենաշատ կաթնաբեր ժամանակ մի անգամուայ կիթելուց: Եթէ տնտեսութեան մէջ ամենաշատ կաթը հաւաքուում է մեծ պտտին կամ ամբանը արօտներում արածելիս և ամենայն օր մի անգամուայ կիթը հաւառար է լինում, օրինակի համար, 30 վեդրօ կաթի, այն ժամանակ սերգաւիզի մեծութիւնը այսպէս է որոշուում. երբէք չպէտք է սերգաւիզով երկու ժամից աւելի աշխատել, այս պատճառով 30 վեդրօ կաթից սերգաւիզը համար ամէն մի ժամում սերգաւիզի մէջ պէտք է լըցնել 15 վեդրօ կաթ: Այս մեծութեամբ սերգաւիզը տարուայ ամէն ժամանակում էլ բաւականութիւն կտայ. ամառը ստիպուած պէտք է աւելի աշխատել, իսկ աշնանը, երբ կաթը պակաս է լինում, աշխատանքը 10—20 բոպէ հաղիւ տեէ: Եթէ հօտի պայմանները փոխուեն և կաթը շատանայ, այն ժամանակ մի համարով բարձր սերգաւիզ պէտք է գնել:

Ինչ վերաբերում է սիտեմին, պէտք է ասել, որ այստեղ խօսք կարող է լինել սերգաւիզի ամբուութեան, աշխատութեան մէջ ունեցած յարմարութիւններին. նոյնպէս և համեմատական է ժանութեան մասին: Իսկ ինչ վերաբերում է մաքուր և կոտորեալ կերպով սերգաւիզին, պէտք է ասել, որ ներկայումս յայտնի և տարածուած սերգաւիզները այդ (գործնական) տնտակէտից համարեա նման են: Թմբուկի ներսը ալիս է յարմարեցրած սերգաւիզները («Ալֆա» սերգաւիզներ, Եքստրակտներ, Բուրմիտներ և Վ.այնի X₅ և X₄) արդիւնաւէտութեամբ աւելի բարձր են և յարմար լուանալու համար, որովհետեւ թմբուկը բացուում է: Բայց այդ յաւելուած մասերը պատրաստուած լինելով թեթեւ նիւթերից, պէտք է աւանձնապէս զգուշութեամբ և կոնսնաւոր կերպով վարուել նրանց հետ լուալու ժամանակ. եթէ ամիսէները լաւ սրբած, չորացրած չեն, եթէ տեղ-տեղ ժանգոտուած, մաշուած է, սերգաւիզը կսկսէ շարժուել և լաւ չի բաժանում սերք: Ահա այս պատճառով ընտրութիւնը պէտք է այսպէս տեղի ունենայ. այնտեղ, ուր վարժ, կոնսնաւոր և ճշտապահ կարագ պատրաստող կայ, կարելի է վերցնել աւելի բարդ կազմութիւն ունեցող սերգաւիզներ. եթէ այդպիսիներ չկան, այն ժամանակ պէտք է վերցնել ուրիշ սիտեմի աւելի ամուր և պարզ կազմութիւն ունեցող սերգաւիզներ («Ալէքսանդրա»)

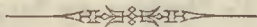
Աեֆելդի և ուրիշները): Պէտք է աշխատել միշտ ձեռք բերել իսկական սերզատիչը և ոչ ուղեւորական ընդօրինակածը:

Սերգասիյների տուած օգուտը. Միջին հաշուով սերզատիչով ստացուած սերը 100⁰ աւելի կարագ է տալիս, քան Շուարցի ամանով ստացուածը և 200⁰ աւելի գիւղական հատարակ եղանակով ամանների մէջ փռելուց: 250 ռ. արժողութիւն ունեցող սերզատիչը մի տարուայ ընթացքում կարող է մինչև 10,000, ամենապակասը 8000 վեդրօ կաթից սեր զատել: Այդչափ կաթից կարելի է ստանալ հին եղանակով, այսինքն ամանները մէջ փռելով՝ 222 փ., Շուարցի ամանով՝ 240 փ., իսկ սերզատիչով 244 փ. կարագ: Սրանից հետեւում է, որ սերզատիչը ամանների մէջ փռելուց 44 փ., իսկ Շուարցի եղանակով սեր զատելուց 24 փ. աւելի կարագ է տալիս: Կարագի փութը 12 ռուբ. հաշուելով՝ աւաջին դէպքում 528 ռ., իսկ վերջին դէպքում 288 ռ. աւելի եկամուտ է ստացւում:

Նշանակում է, եթէ մէկը թողնի ամանների մէջ կաթ փռելը ու այնտեղից սեր զատելը և այդ նպատակով դորձ դնէ սերզատիչ, կէս տարուայ ընթացքում այդ մեքենայի դինը կհասնէ. իսկ եթէ Շուարցի ամանով սեր զատելու փոխարէնը դորձ դրուի սերզատիչ, վերջինս գինը մօտ մի տարում կարող է դուրս բերել: Աւելի պարզենք մեր խօսքը. սերզատիչով հինգ կովի կաթից այնքան կարագ կստացուի, որքան պէտք է ստացւէր հին եղանակով վեց կովից, որից հետեւում է, որ սերզատիչ դնող կովատէրը մի վեցերորդ կով ևս գնած կլինի, որը թէպէտ և իսկապէս դոյութիւն չի ունենայ, բայց կաթ կստացուի: Բացի դրանից մի սերզատիչով կարելի է մի ազաւակի դորձ տեսնել և մի կին, նայն իսկ մի տղայ կարող է դարձնել ամբողջ մեքենան:

(Շարունակելի).

Գ Դ.

ՆՈՐ ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳՐԹԵՐ.

Խմբագրութիւնս շնորհակալութեամբ ստացաւ հետեւեալ գրքերը.

1. Հայաստանեայց եկեղեցու պատկերայարգութիւնը. — Մասն առաջին. Աշխատասիրութիւն Արեւմտահայ աղքատիկոսաց Սեդրակեանի. Ս. Պետերբուրգ, Պուշկինեան տպարան. գինն է 1 ռբ. 50 կոպ:

2. Աստուածային հրահանգ հանրապարտուց. (ս. զրքեյ թարգմանուած). Աշխատասիրեց Մահար Եպիս. Բարխուդարեան. Թիֆլիզ, Արագատիպ Մարտիրոսեանի. գինն է 80 կոպ:
3. Պըլը-Պուղի.—Նոյն հեղինակի. Վաղարշապատ. Տպարան Մայր Աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի. գինն է 45 կոպ:
4. Ասրպեսի երկերի ժողովածուն.—I. և II. հատորները. Թաւրիզ. Թեմական Արագատիպ. 1904 թ. իւրաքանչիւր հատորի գինն է 1 ռուբլի:
5. Մկրտիչ Պետիկբաշեանի ֆերուածներն ու ճառերը.—Հրատարակութիւն Արշակ Զօպանեանի. Փարիզ. Տպարան «Անահիտ». գինն է 4 ֆրանք:
6. Կրօնի պատմութիւնը. Նախնական [հաւաստիքների նկարագիրը եւ կրօնական մեծ սխեմների բնոյթը.—Թարգ. Է. քհն. Նազարեանի. Ալէքսանդրօպօլ, 1904. գինն է 1 ռ. 25 կոպ:
7. Լեզուի հարցը.—Ա. մաս.—Հանուր հայեացք. Նոյն հեղինակի. Մոսկուա. 1904 թ. Տպարան Բ. Բարխուդարեանի. գինն է 40 կոպէկ:
8. Բրիսաֆօր Կարա-Մուրզա.—Հրատարակութիւն Գ. Մելիք-Կարադեօղեանի № 5 Յով. Կարապետեանի. Թիֆլիս, Տպարան Վրաց Հրատ. Ընկերութեան. 1904 թ. գինն է 60 կոպէկ:
9. Հայկական սպագրութիւն.—I. էօ. II. տպագրութիւն. Հրատ. Համբ. Առաքելեանի (Հանրամատչելի գրադարան № 5). Տպարան «Հերմէս», Թիֆլիս. գինն է 1 ռ. 20 կոպ:
10. Զիւանու ֆնարը.—Երկրորդ հատոր. Վաղարշապատ. Տպարան Մայր Աթոռոյ ու Էջմիածնի 1904 թ. գինն է 50 կոպ:
11. Ժամանակը ոսկի.—Թարգմ. Ս. Քամաղեանի. Թիֆլիս Տպարան «Հերմէս» 1904 թ. գինն է 40 կոպ:
12. Դաւանանութիւն.—Սոււմբատովի. Թարգմ. Ջալալ Տէր Դրեգորեանի հրատ. Աղբիւր Տարաղի № 65. Տպարան «Հերմէս» Թիֆլիզ 1904 թ. գինն է 50 կոպ:
13. Ռուդոլֆ Վիդլիսով.—Բժ. Բուդուղեանի. հրատ. Յովհաննէս Արամեանցի № 9. Ս. Պետերբուրգ Պուշկինեան Արագատիպ. գինն է 25 կոպ:
14. Մաքսիմ Գորկի.—ա. և բ. զրքեյկներ. Զ. Զամբաղեանի. Թիֆլիս. Տպարան «Հերմէս». գինն ա. զրքի 10 կ. բ. 20 կոպ:
15. Մելիքի աղային սրտիւն.—Նոր Նախիջվանի բարբառով. զրքեց Յարութիւն Թումանեան. Բաքու Տպ. Ս. Անտոնեանի:
16. Փարոսի վրայ.—Սուրբաթեանի. Վիտազրութիւն. գինն է 5 կոպէկ:
17. Անգլիայի փառապաշտեան եւ հասարակական կեանքը.—Հ. Առաքելեանի. Հանրամատչելի գրադարան № 6. գինն է 15 կ:

18. Կոյր Բաբին.—*Գերթուած. Մ. Աւետիսեանի. գինն է 10 կ:*
19. Սրբազան ժամեր.—*Աւարի. հրատ. Արշակ Մելիք Կարապետ-
զեանի. գինն է 20 կոպ:*
20. Մի խոսովանութիւն.—*Պօլ Բուրժէի. Թարգ. Յ. Յարոյ. գինն
է 15 կոպէկ:*
21. Ղեմարիս մեկնութիւնը.—*Էթանազին գրադարանի. հրատ. Տ.
Զաքէի. Ս. Պետերբուրգ Պուշկինեան տպարան. գինն է 7 կ:*
22. Հայրենասէր Իսալացի.—*Մաքս Նորդաու. Թարգ. Լ. Բաբա-
յեանի. Թէհրան 1904. արագատիպ «Փարոս». գինն է 10
շահէ (10 կ.):*
23. Տարածուած ախար.—*Ս. Մ. Ծոցիկեանի Բաքու. Տպարան «Ա-
րօր» 1904 թ. գինն է 3 կոպ:*
24. Արեւազգ.—*Յարութիւն Թումանեանի. գինն է 30 կոպէկ:*
25. Գերբնական հիւանդութիւն.—*Արաբի. գինն է 20 կոպէկ:*
26. Մանուկների ստախոսութիւնը եւ նրա առաջն առնելու միջոց-
ները.—*Ա. Զիլինկարեանի. Ալէքսանդրապօլ. Տպարան Գ.
Սանայեանցի. 1903 թ. գինն է 15 կոպ:*
27. Պասկերներ.—*Ա. Դեանջեյեանի. Բաքու. Տպարան Արօր.
գինն է 10 կոպ:*
28. Ղօնախումբ մնաց.—*Յովակիմ Սօլովեանի. Քիֆլիս. Տպարան
Ռօտինեանցի 1904. գինն է 20 կոպ:*
29. Նրուսադէմի հայոց պատիարութիւնը.—*Ենովք Տէր Արիստա-
ղէսեանի. Մոսկուա, Տպարան Բ. Բարխուդարեանի. 1904
թ. գինն է 20 կոպ:*
30. Մանկական գրադարան.—*Ա. Զիլինկարեանի. ա. զերբ. գինն է
5 կոպ. բ. զերբ. գինն է 5 կոպէկ:*
31. Համառօտ պատմութիւն հայոց եկեղեցու.—*Պետ. միջն. դպր.
հայ ուսանողներին համար. Կազմեց Ներսէս քահանայ Ղա-
մադեանց Քիֆլիս. Արագատիպ Մ. Մարտիրոսեանի. գինն
է 30 կոպէկ:*
32. Բրիտանական վառարանութիւն Հայաստանայց Առաքելա-
կան սուրբ եկեղեցու.—*Գաբրիէլ աւագ քահանայ Տէր Դաւ-
րեղեանի. Քիֆլիս. Տպարան «Հերմէս» 1904 թ. գինն է 30 կ:*
33. *Материалы для истории Грузино-Армянских Отношений.*—
Отвѣтъ на книжку кн. И. Г. Чавчавадзе. Армянские уче-
ные и Вопіющіе камни. Х. А. Вермишевъ. С. Петербургъ,
Пушкинская Скоропечатня 1904 г. цѣна 1 рубль.
34. Կոլոնիական ֆալաֆականութիւնը անցեալում եւ ներկայում.—
*Կառլ Զիլ. Թարգմ. Խանադատի. Թարգի Թեմակ. Արագա-
տիպ. 1904. գինն է 40 կոպ:*

35. Համառոտ խոսքեր խղիւղից պաշտպանելու համար. —
Գրեց զորտոր Պ. Ասլանեան. հրատ. Թաւրիզի հայոց Սա-
նիտարական յանձնաժողովի. Թաւրիզ. Թեմակ. Արագածիպ:
36. Տեղեկագիր եւ Հաշուեցոյց Թաւրիզի Հայունեաց բարեգործա-
կան միացեալ բնկերութեան: Ատրպատտական հայերի Թե-
մական արագտոյս. Վաղամեռիկ Եղիսաբէթ Մերզաբէկ-
եանի յիշատակին. 1904 թ. Թաւրիզ:

— ❧ —

Ե Լ Ք Ե Ի Մ Ո Ւ Տ Ք

Արդեանց եւ ծախուց Հոգաբարձութեան որոց եւ
այրեաց հոգեւորականաց Հայոց Աստրախանի թեմի
վասն անցեալ 1903 ամի:

Մ Ո Ւ Տ Ք 1903 ամի.

	Բուք.	Կ.
1. Առ 1 յունվարի 1903 ամի մնացեալ էին զբա- մատումը 5,000 բուք. եւ պատրաստի զբամբ երեք հարիւր իննսուն բուքի երեսուն եւ ինն կոպէկ (390 բ. 39 կ.)	5990	39
2. Գանձադրամք, ժողովեալք ի հայադն ժողովրդոց Ատրախանի եւ Թեմի բնդամենն գումարաւ	347	88
3. Նուիրադրամք, ժողովեալք ի ժողովրդոց Առ- տրախանի եւ Թեմի ամենն գումարաւ	238	96
4. Անդամավճար հասոյթք քահանայից Ատրա- խանի եւ վիճակի, այլ եւ ի սպասարարաց նոյն անդեաց	151	»
5. Տարեկան տոկոսիք զբամատումնական	227	24
6. Հին զբամատումն փոխեալք ի նոր	1700	»
7. Ստացաւ ընդ հրամանագրութեան վիճ. Կոն- ստ. ի 5 նոյեմբ. 1903 ամի, № 2260 վիճակ. ստմը օժանդակ գանձարանի եւ զպատրաստի զբամ ամենն առ տումար	514	49
8. Տուգանադրամք եւ կողմնակի արգիւնք	23	»
9. Ի պատճառս մահուան յետոս ստացեալ սննդա- դրամ այլի երկցուհոյ Եղիսաբէթի Դունեա- յեանց	30	»
10. Արգիւնք ի մտրիքական արձանագրութեանց	89	50
Գումար տարեկան մասից	3322	07
Դրամատումք	5600	»
Պատրաստի զբամք	390	39
Ընդհանուր գումար	9312	46

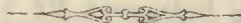
Ե Լ Բ 1903 ամի.

Բաժնեցան սննդադրամք յընթացս 1903 ամի		Բուր.	Կ.
1. Այլի երկրուհայ Մարիամու Աւամդարեանց .		99	96
2. Որք զստերաց Պօղոս քահ. Վարդապարեանց .		99	96
3. Այլի երկրուհայ Վարդուհայ Բէկնապարեանց.		60	
4. Կոյր Սարգսի Վարդապարեանց		48	
5. Այլի երկրուհայ Յուստիանէի Բէկնապարեանց.		36	
6. Որքոց Յակոբ քահ. Ժամկոչեանց Դրօշնայի .		200	
7. Երկրուհայ Դուռնեայեանց Պետրովսկի 6 ամսեայ.		30	
8. » Գայեանէի Արղումանեանց Բաղուայ.		36	
9. » Կատարինէի Ղարիբջանեանց		36	
10. Կատարինէի Արտեմեանց		60	
Գումար		705	92
11. Փոխանակեցան զանաղան դրամատոմսք .		1700	»
12. Դիւանական ծախք		25	35
13. Վասն տիրաժ անկեալ վիճակաւոր տոմսի եղեն ծախք		15	95
Գումար տարեկան ծախուց .		2447	22
Դրամատոմսք		6600	»
Առ 1-ն յունուարի 1904 ամի պատուարտի դրամք		265	24
Ընդհանուր գումար		9312	46

Ձեռնի հանեալ ի մտից յընթացս անցեալ 1903 ամի Հոգաբարձութիւնս արդիւնաւորեալ է զարկի յորքոց և այլեաց դրամատոմսակօք 500 բուր. և պատրաստի դրամօք 374 բ. 85 կ., ըստ այսմ առ 1-ն յունուարի 1904 ամի մնան դրամատոմսակք 6600 բուր. և պատրաստի դրամք 265 բ. 24 կ., որք պահպանուին ընդ տեսչութեամբ դանձապահի Հոգաբարձութեանս:

Անդամք Հոգաբարձութեան՝ Խաչատուր Բահ. Կօստյեանց:

Յակովբ Բահ. Սառիկեանց:

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ "ԱՐԱՐԱՏԻ" 1904 Թ. ՂԿՏԵՄԲԵՐ

ՀՐԷԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱՆՈՒԱՆ ՆՈՐ ԳԻՒՏԸ

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ԿՈՅՈՂՆԵՐՈՒՄ

Проф. Թ. Բлеонский

(Христ. Чтение 1897 թ. եր. 697—707)

Ըստ այսմ, գոնէ այժմ, Մերենպտայի Ժամանակակից նորագիւտ արձանագրութեան անվիճելի միտքն այն է. որ իսրայէլեան ժողովուրդը այդ փարաւօնի օրով իրատ հարստահարութեան ենթարկուեց և նրա հացի ցանքները ոչնչացուեցին: Այս ապացոյցով Բիբլիական (Ս. Գիրք) պատմական նշանակութիւնը կախուած է այն քաջատրութիւնից՝ թէ արձանագրութեան համեմատ իսրայէլեան ժողովուրդը այդ Ժամանակ յատկապէս ո՞ւր էր գտնուում: Այդ քանը եզրպտացի զրիչը պարզ և ուղղակի չի ցոյց տալիս. նա իսրայէլացիներէ անունը յիշելուց առաջ Քանանի անունը առանձին տալով, կարող է մասամբ կարծիք առաջ բերել, թէ ուրեմն իսրայէլեան ժողովուրդը այդ Ժամանակ ուրիշ երկրում էր գտնուում, օրինակ, Սինայեան թերակղզում, որի անբերրիութեան համար մասամբ ապացոյց են համարում հետևեալ բառերը. «Նրա մէջ ոչ մի պտուղ չըկայ»: Այնուամենայնիւ, անկասկած է, որ Մերենպտա փարաւօնի Ժամանակ իսրայէլացոյց բնակավայրը քանանացոյց երկիրն էր և այդ ճշդում է արձանագրութիւնը: Բանն այն է, որ եզրպտացի զրիչը իւր գրութեան առաջին կետում նկարագրելով փարաւօնի՝ Լիբէացոյ վերայ տարած փառաւոր յաղթութիւնը, այնուհետեւ երկրորդ կետում, այդ յաղթութեան իբրև հետևանք, պատկերացնում է ձեռք բերած նշանաւոր արդիւնքները Եզրպտոսի թէ՛ ներքին կացութեան և թէ՛ նրա արտաքին դրութեան վերաբերութեամբ իրան շրջապատող երկրներում, որպիսի են. աղեղնաւոր ժողովուրդները, Լիբէան, Քեսացոյ երկիրը, Քօրը: Արձանագրութեան մէջ յիշուած այս քաղաքների և երկրների մասին ասուածներէ պատ-

մահան միտքը բացատրելով՝ եզրկատարանները միաբերան պընդում են, թէ Լիբէացիները հետ պատերազմից յետոյ, հարեան երկիրը նուաճելու համար Մերենպտայի նոր արշաւանքի մասին որ և է ապացոյց չը կայ: Սրանից հետեւում է, որ արձանագրութիւն կազմողը այդ քաղաքներն ու երկրները աւերուած ու նուաճուած պատկերացնելով՝ ի նկատի է ունեցել այդ յազթութեան հետեւանքները աւելի մեկն, մարմնացած ներկայացնել Կղկպտոսի արտաքին դրութեան համար: հետեւաբար և, եթէ նա խօսում է Իսրայէլի մասին, ուրեմն ներկայացնում է նրան ոչ որպէս Եզրկատարուած զանազ, այլ նրա սահմանից դուրս: Այսպիսի եզրակացութեան ճշգրութիւնը հաստատուում է նրանով, որ այս ժողովրդի մասին խօսածից առաջ և անմիջապէս յետոյ դրւում են այն քաղաքների և գաւառների անունները, որոնք անկասկած գտնւում էին Քանանում, որպիսին են. Ասկազան, Գազեր, Յենոամ և Գօր:

Այս քաղաքների շարքում համաթուած Իսրայէլը, պէտք է ենթադրել, որ նրանց մէջ էր ապրում և ոչ այլ երկրում: Այսպիսով, յիշուի, Մերենպտայի օրով իսրայէլեան ժողովրդի Քանանում բնակավայրի մասին կարծիքը, աւճանագրութիւնը արեւմտեան վերձանողները, քաղաքութեամբ մի քանիսի, ընդունում են: Եզրկատարան պատմութեան մէջ գծուարարոյց հարցերից մեկը եղող հրէաների Նլքի խնդիրը վճռելիս՝ այս եզրակացութիւնը անշուշտ, մեծ նշանակութիւն ունի: Եթէ Մերենպտայի ժամանակ երբայեցիք՝ ապրում էին Քանանում արդէն որպէս առանձին քաղաքական միութիւն կամ համայնք, արժանի առանձին յիշատակութեան եզրկատարի դրչի աչքում, ուրեմն անհիմն է այն կարծիքը, թէ հէնց այդ իսկ Փարաւօնի օրով կատարուեց Եզրկատարից դուրս գալը: Թէև Մերենպտայի թագաւորութեան տեղութիւնը ճշգրիտ յայտնի չէ, ¹¹⁾ բայց, յամենայն դէպս, շատ էլ երկարատեւ չէ. եթէ մինչև անգամ ենթադրենք, որ իսրայէլացիք թողին Եզրկատարը Մերենպտայի ոչ թէ 15, այլ 5-րդ տարին, երբ ծագեց Լիբէացոյց դէմ պատերազմը, որի առաջ բերած իրարանցուցիմից կարող եղան օգտուել հրէայք. եթէ, մինչև անգամ, այդ փարաւօնի թագաւորութիւնը համարենք 30 տարի, հենց այս հաշուով էլ, աչքի առաջ ունե-

11) Մանեքոսի եգիպտական պատմութեան ֆաղուածքի համեմատ Յուրիոս Ափրիկիանոսը Մերենպտայի րազարոյթիւնը 20 տարի է դնում. Սիկիւդոսը՝ 40 տարի, եգիպտական յիշատակարաններում ասում է 8 տարի. վերջապէս յայտնի է մի արձանագրութիւն, ուր այս փարաւօնի իշխանութեան ժամանակը 28 տարի է 33 էլ աննախփը 25 տարի է:

նախով անապատի քառանամեայ թափառումն, Երրայեցիք չէին կարող տեղաւորուած լինել Քանանում. և նոյն իսկ Մերենպատյի օրով, այնտեղ, որպէս առանձին ժողովուրդ, հաստատուն կայեան ունենալ: Այս պատճառով էլ նորազիւտ արձանագրութեան արեւմտեան ուսումնասիրողները Իսրայէլացոց մասին նրա ցուցմունքը համարելով զօրեղ ապացոյց, անհիմն են համարում այն կարծիքը, թէ Ելքը կատարուել է Մերենպատյի օրով. ուստի թողնելով այդ, ահներև անհիմն կարծիքը, հակուեցին ուրիշ, աւելի հին, կարելի է ասել հայրենի⁴²⁾ աւանդութեանը, որով Եգիպտոսից Ելքը կատարուած է աւելի վաղ ԺԸ. հարստութեան փարաւօնների ժամանակ⁴³⁾: Նորազիւտ ար-

42) Ակնարկում եմ առաջին ֆրիստեկական ժամանակագիր Յուլիոս Ափրիկիանոսի, Եւսիբիոս Կեսարացու և Սիմկեղոսի յայտնի կարծիքները:

43) Այսպէս Սթեյնդորֆը (Steindorf) ճորագիտ արձանագրութեան ցուցմունքին համեմատ քողեկում իւր կարծիքն ունի համարում էր, թէ Մերենպատյի օրով է եղել Ելքը, այժմ հաւանական է կարծում, որ Երրայեցիք Քանան խուժեցին մօտ 1400 թ. և Բ. Սիմկեղոսի Գ-ից յետոյ ժամանակներում, երբ Եգիպտոսը բաժան բաժան էր եղել ներքին խռովութիւններով և իւր արտաքին սիրապետութիւնների մասին շատ քիչ էր հոգում: Անգլիացի պրօֆեսոր Օրրը աւելի համարում է յայտնում իւր միտքը և հերքում է կարծիքը թէ Ելքը Բամսու Բ-ի որդու օրով է եղել: Ան այս հիմք է առնում նա ոչ միայն ճորագիտ արձանագրութիւնը, այլ և ակնհայտ է կացուցահարմար Բամսու Բ-ի որդու օրով դնելու ժամանակագրական ներքին անհերքելիութիւնը, թէ, երբ Ելքը դրոյի 1200 թ. իւլյպէս կարծում եմ ճորագոյն ժամանակներում, շատ կարճ միջոց կը մնայ Ելքի և Սոդոմոնեան սաճարի կառուցման միջև: Եւ այդ միջոցը շատ կարճ է բովանդակելու երկու յայտնի կէտերի միջև հասարակած Քիբլիական (Ս. Գրքի) անցքերը: Ս. Գրքի համեմատ սաճարի կառուցումն ղեկելով 965 թ. և Բ. Բա. դրա վերայ աւելացնելով Ելքից մինչև սաճարի շինութիւնը 480 տարի (Գ. Բագ. Զ. 1.), զիտեականը Ելքը համարում է (965+480=) 1445 թ. և Բ. Բա: Այդ քիւր Եգիպտոսի ճորագրութեան համեմատ (Յի. Պիտի) ղեկելով է Տուսմու Գ ի յաջորդ Սիմկեղոսի ժամանակը, որը, ըստ Օրի, իսրայէլացիների սանչողն էր: Այս փարաւօնի 55 ամեայ իշխանութիւնը, որ հշակաւոր է բազմաթիւ պատերազմներով ու շինութիւններով, կարող է մասամբ համապատասխան շինել երաշխեցիների բազմաւարտն արգելք դնելու միջոցին (Ելք ա.): Տուսմու Ա.-ի դուստր Խասաու-ն, որ մեծ ազդեցութիւն ունէր իւր հօր ու եղոր ժամանակ, յետոյ երբ ինքն կառավարել սկսեց Տերութիւնը, կարող է յիշեցնել Ս. Գրքի փարաւօնի աղիւսն: Բայց, բացի Ս. Գրքի դիպքերը Եգիպտական մօտեցնելուց, ներառութիւնը թէ Սիմկեղոսի Բ.-ն էր Ելքի ժամանակակից փարաւօնը, լուրի իւր համար ուրիշ աւելի պարզ է մշակական ապացոյցներ: Եգիպտոսականները, Եգիպտական հիմն տար-

ձանադրութեան ազդեցութեամբ արևմտեան գիտնականների նոր ուղղութիւնը (լաւ ևս անգրագարծումն դէպի հայրերի աւանդութիւնը) ելքի ժամանակի մասին արժանի է ուշադրութեան ոչ միայն այն պատճառով, որ հաստատում է այդ արձանագրութեան կարեւոր նշանակութիւնը, այլ յատկապէս նրա համար որ այն առիթ դարձաւ վերագառնալու դէպ ի ուղին, որով, գուցէ յերաւել, կը զիւրանայ ելքի ժամանակի վերաբերութեամբ Ա. Գրքի ստրեգրութիւնը համաձայնեցնել եղիպտականին: Այս մասին յեշուած հին ենթադրութեան գիտնական հիմունքները լծորդուած են մեծ դժուարութիւններէ հետեգիպտականների պակասաւոր տեղեկութիւնների պատճառով, և այն պատճառով, որ ենթադրութիւնը, թէ ելքը կատարուել է Մերենպտա փարաւօնի օրով, դեռ չօրեղ կերպով է առաւելու: Նորագիւտ արձանագրութիւնը մասամբ լրացնում է այս թերին և որ ամենակարեւորն է, տալիս է վերջինիս դէմ նոր, ուժեղ զէնք: Որովհետեւ արմատացած թիւը հայեացքը մարդկային հետաքրքրութեամբ թեւ առած՝ արգելք էր լինում ճշմարտութեանը հասնելու: Այդ տեսակ (թիւը) հայեացքի հեռացումն զրաւական է ապագայում աւելի ուղիղ հասկացողութիւն մշակելու:

Նորագիւտ արձանագրութեան բարերար ազդեցութիւնը արդէն երեւում է արևմտեան գիտնականների կարծիքի յեղաշրջութեամբ, որոնք (գիտնականները) այժմ համոզուելով, որ ելքը կատարուել է Մերենպտա փարաւօնից առաջ՝ հաւանական են համարում, թէ Տել—Ամարնայի արձանագրութեան «Հաբիր»-ն իսկապէս երբայցիք են: Թէ եգիպտացոց 19-րդ հարստութեան սկզբում երբայցիք արդէն Քանանումն էին՝ ապացուցանում է եգիպտականների նոր գտած փաստը Ասերի ցեղի մասին: Եգիպտական ընագրերում, որոնք նկարագրում են Սեառ Ա-ն (19-րդ հարստութեան ա. կամ ք. փարաւօն) արշաւանքները Ասիայում, ի մասնաւորի՝ Արևմտեան Քանանի հիւսիսային կողմում, շատ անգամ է պատահում «Սըրու» կամ աւելի լրիւ՝ «Ատարու» կոչումն: Բնագրերից մէկի մէջ այդ անունը գրուած է Կադէս (Օրոնտ գետի մօտ Քանանից դէպ

գրաւորներ (միւլէ 26 րդ հարստիւնը) յայտնի եղած ապացոյցներէ միջոցով կազմելու անհաստատ լինելը խոստովանելով, հարկադրուած են ուշ դարձեւ այս կարծիքի վերայ էլ, համարելով նրան ոչ զորի մի քանի հաւանականութիւններից. յար եւ նման այն կարծիքներն, որոնցով ելքի ժամանակը որոշու է Տուսիս Բ.-ի, Տուսիս Դ.-ի և Ամենովիսի Դ ի օրերով:

ի հիւսիս) և Մեգիդդօ (Իսրայէլի յայտնի հովտում) անունները միջև: Իւր այս զրուիթեան համեմատ «Ասարու» անունը պէտք է, որ նշանակէր Լիբանանի լեռների և (Քանանի մէջ) Իսրայէլեան հովտի միջև տարածութիւնը: Նւ որովհետեւ Ասերի ցեղի դաւառը Ս. Գրքի համեմատ (Յեսու Նաւ. ԺԹ. 24—31), բռնում է եգիպտական ընագրի ներկայացրածին համապատասխան Քանանի մասը, բաց յայտնանէ, որովհետեւ եգիպտական (Ասարու) և եբրայական (Աշեր, Ասիր) անունները միմեանց նման են, ուստի և ընտանի է եգրականցնել, թէ այդ անուններով յայտնին՝ նոյն Ասերի ցեղն էր և Սեաի ժամանակ այդ ցեղը արդէն Քանանումն էր բնակում: Ս. Գրքի աւանդածին համեմատ որովհետեւ Ասերի ցեղը Քանան է մտել միւս ցեղերի հետ միասին, հետեւաբար և Ասերի ցեղի Քանանի հիւսիսում գտնուելը պէտք է ապացոյց համարուի միւս ցեղերի էլ այդ տեղ գտնուելուն¹⁴⁾։ Ըստ այսմ, եթէ նորադիւտ արձանադրութեան համեմատ Իսրայէլացիները արդէն ապրում էին Քանանում Մերենպտա փարաւօնի ժամանակ և Սիտա փարաւօնի ժամանակ էլ լիբն Եիշուած Ասիրի ցեղը, — ուրեմն եգիպտոսից Նէքր պէտք է որ կատարուած լինի զբան նախնիքաց 18-րդ հարստութեան ժամանակները։ Իսկ թէ այդ հարստութեան ո՞ր փարաւօնի օրով, այդ խնդրը է, որը լուծելու համար դեռ ապագայում պէտք է սպասենք եգիպտաբանութեան զբաղան փաստերին։

Յամենայն դէպս, եթէ նոր արձանադրութիւնը Նէքր լիբն-դիրը՝ եգիպտական պատմութեան համեմատ, ուղղակի վճռուէ։ Ըստ չի մերձեցնում, զոնէ զբան հասնելու համար հարթում ու մաքրում է ու զին։

Թարգմ. Յուսիկ Նայս.

14) Տոյսեա Դ.-ի արշաւանքները եգիպտական ընագրում ղեռ պատահում են նրա նուաճած Քանանի Իսրայւս» և «Եկրաւս» ֆաղսների տնտեսները։ Իսկ եգիպտաբանները այդ տնտեսներով հասկանում են Ս. Գրքի նախապէսներին, որոնց Քանանում լինելու մի ապացոյցն էլ այդ տնտեսներն են համարում «Յուսի» — էր» — Յուսիսի. «Յուսի» — էր» — Յուսիսի (վերջին վանկում ր ստի եգիպտ. (րա) տնտես կարդացում է լօ (սեւ ծան. 10. : «էր, բառը համարում է ստորագրւած տնտես, ստորագրւած որակաւորում արտադրութիւն. Ծնն. ԺԴ. 22 — Աստուած քարտեւի՝ հրատեւ էլ էրիշոն)։ Շատերը ստաց քերտած տնտեսներին այդ տնտես քաղաքներին լին ընդունում։ Յուսի» — էր Բրուգը իւր պատմութեան մէջ «իշպուր» է կարդում. մի ուրիշն էլ «Սուսի» է քաղաքում։ Յուսի» — էր կարդացում է «Յուսի» — Աւալ։ Ս. Գրքի պատմութիւնը յայտնելով որ նախապէսները մեղք են քերի երկրի մասեր (Ծնն. ԼԳ. 18։ ԻԴ. 17։ ԽԹ. 22), չի ասում քի նրանք որ էր էր ֆաղս էր հիմնած լինեն։

ԲԱՑՈՒԱԾ Է

1905 թ.

Մ Ո Ւ Բ Ձ

ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳՐԻ
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Նոր շրջան, V տարի)

Խմբագրութեան եւ աշխատակիցների նոյն կազմով:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒՆԸ

Ռուսաստան տարեկան	10 ռ.	Արսասանման	12 ռ.	(32 ֆ.)
կէս տարին	6 »	»	7 »	(18 ֆ.)
1 ամսուան	1 »	»	1 « 20.	(3 1/2 ֆ.)

Ծանօթութիւն, Բաժանորդագիրն կարելի է վճարել մաս մաս սկզբում 4 ռ., մայիսի 1-ին 3 ռ. և յունիսի 1-ին 2 ռ.—կամ սկզբում 5 ռ. և յունիսի 1-ին 5 ռուբլի: Գլխական քահանայի և աշակերտների համար տարեկան բաժանորդագիրն է 8 ռուբլի Ռուսաստանում:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԸՆԴՈՒՆԵՈՒՄ Է

Թիֆլիզում-խմբագրատանը (ձառնաժաման փողոց, տ. № 16)

Կայսրութեան այլ տեղերից պէտք է գրիմել Тифлисъ редакция журнала «МУРЧЪ»,

Արսասանմանից՝ Tiflis, Redaction de la revue «MOURTCH».

Բացի այդ՝ «Մուրճ»-ին կարելի է գրուել նաև և Թիֆլիզում—«Գուտներէրդ» գրախանութում, Բալախանում—Մ. Տ. Գանիշէլեանի մօտ, «Անդրանիկ» ընկ. գրատ.: Նրեւանում—«Արարատ» գրախանութում: Կարսում—Համազասպ Տ. Խաչատրեանի մօտ: Նգիպսոսում—դոկտոր Կ. Փաշայեան-Խանի մօտ (Նլեքտանդրիա): Ամբողջ Պարսկաստանի համար գործակալներն են պ. պ. Լևոն Բաբաբայեան և Ալեքսան Թունեանց Փեհրանում:

1905 թ. այն նոր բաժանորդները, որոնք կը գրուեն մինչև դեկտ. 1-ը, վճարելով տարեկան ամբողջ բաժանորդագիրն միանուագ, կը ստանան իւրիս պրեմիա Զեյնա Մարիեի «Հաջի Բաբայի արկածները Պարսկաստանում» գիրքը:

Ձեռագիրները, նամակները և ծրարները պէտք է ուղղել խմբագրութեան, ԼԵՒՈՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ անունով: 3—1

ԲԱՅՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1904—1905

Երկրորդ
չրջան:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՅԻԿ
ԹԵՐԹ

Բաժանորդա-
դրական տարին
հոկտեմբերից
հոկտեմբեր է:

ՆԿԱՐԱԶԱՐԴ ԿԻՍԱՄՍԵԱ ՀԱՆԴԷՍԻ

Բաժանորդագինն է ամեն տեղ.

Տարին—2 ռ. 50 կոպ. (Արտասահման 8 ֆրանկ).

Կէս տարին—1 ռ. 75 կոպ. Երեք ամիսը—1 ռ. Ամիսը 50 կ.

Առանձին համարները ծախսում են 10 կոպ.

Ասլառիկ բաժանորդագրութիւն չի ընդունում:

Առաջիկա 1904—1905 թ. չրջանում Առողջապահիկ Թերթը կ'հրատարակուի նոյն գիրքով ու ծրագրով և նոյն աշխատակիցների մասնակցութեամբ:

Առողջապահիկ Թերթի տարեկան բաժանորդները կստանան.

1. Քսան եւ չորս համար «Առողջապահիկ Թերթ». 1 1/2 տարեկան թերթից (24 երես) բազկացած:

2. Վեց գրքոյկներ թէ խմբագրի և թէ ուրիշ հեղինակների աշխատասիրած, Բժեկի Զրոյցներ ընդհանուր խորագրով, ամեն մէկը նոյնպէս 1—1 1/2 տարեկան թերթ 32—48 երես): Գրքոյկները, որքան թոյլ կտայ նրանց բովադակութիւնը, զարգարուած կլինեն նկարներով:

4. Բժեկի Թերթիկները զանազան բովանդակութեամբ. Այս քերթիկները տպւում են այնպէս, որ նրանց կարելի է ծախել և կադմիլ փոքրիկ տետրակներ: «Առողջապահիկը» արդէն հրատարակել է երկու այդպիսի քերթիկներ—«Մի խմբի» և Նուէր ծննդկաններին»: Առաջիկա չրջանում հրատարակուելիք քերթիկների քանակութիւնը կախուած կլինի ընթացիկ պահանջներից և բաժանորդագրութեան աջողութիւնից:

4 Կովկասեան Կայսերական Բժեկական Ընկերութեան այն բոլոր ժողովրդական հրատարակութիւնները, որոնք լոյս կտեսնեն 1904—1905 թ. չրջանում:

ОБМѢННОЕ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1905 ГОДЪ

НА ЖУРНАЛЫ

„ЦЕРКОВНЫЙ ВѢСТНИКЪ“

И

«ХРИСТИАНСКОЕ ЧТЕНІЕ»

ИЗДАВАЕМЫЕ ПРИ С.-ПЕТЕРБУРГСКОЙ ДУХОВНОЙ АКАДЕМІИ.

1) «ЦЕРКОВНЫЙ ВѢСТНИКЪ» — еженедѣльный журналъ, служащій органомъ богословской мысли и церковнообщественной жизни въ Россіи и за границей.

2) «ХРИСТИАНСКОЕ ЧТЕНІЕ» — ежемѣсячный журналъ, органъ богословской и церковно-исторической науки въ общедоступномъ изложеніи.

Въ качествѣ *приложенія* къ журналамъ редакція издаетъ:

Полное Собраніе Твореній Св. Іоанна
Златоуста

въ русскомъ переводѣ

на весьма льготныхъ для своихъ подписчиковъ условіяхъ. Именно, подписчики на оба журнала получаютъ большой томъ этихъ твореній въ двухъ книгахъ (около 1000 страницъ, убористаго, но четкаго шрифта) вмѣсто номинальной цѣны въ три рубля за **ОДИНЪ РУБЛЬ**, и подписчики на одинъ журналъ — за 1 р. 50 к., считая въ томъ и пересылку. При такихъ льготныхъ условіяхъ подписчики „Церк. Вѣстника“ и „Христ. Чтенія“ получаютъ возможность при самомъ незначительномъ ежегодномъ расходѣ приобрести полное собраніе твореній одного изъ величайшихъ отцовъ церкви.

Въ 1905 г. будетъ издавъ **ОДИНАДЦАТЫЙ ТОМЪ** въ двухъ книгахъ, въ который войдутъ **Бесѣды на посланія св Апостола Павла къ Ефесянамъ, Филиппійцамъ, Колоссянамъ, Вессалоникійцамъ, Тимоѳею, Титу и Филимону.**

*

Подписчики на 1905 годъ, желающіе имѣть и **ПЕРВЫЕ ДЕСЯТЬ ТОМОВЪ**, могутъ получить ихъ по уменьшенной цѣнѣ, именно—по **два рубля** за каждый томъ, а въ изящномъ англійскомъ переплетѣ—по 2 р., 50 коп.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

а) *Отдѣльно* за „Церковный Вѣстникъ“ пять руб., съ приложеніемъ 11-го тома „ЗЛАТОУСТА“—6 р. 50к., въ переплетѣ 7 руб.; за „Христіанское Чтеніе“ пять руб., съ приложеніемъ 11-го тома „ЗЛАТОУСТА“—6 р. 50 к., въ переплетѣ 7 руб.

б) *За оба журнала вмѣстѣ* восемь руб., съ приложеніемъ 11-го тома „ЗЛАТОУСТА“—9 руб., въ переплетѣ 9 р. 50 к.

За границей: за оба журнала 10 руб., съ приложеніемъ 11-го тома „ЗЛАТОУСТА“—11 р. 50 к. въ переплетѣ 12 р.; за каждый журналъ *отдѣльно* 7 руб., съ приложеніемъ 11-го тома „ЗЛАТОУСТА“—9 руб., въ переплетѣ 9 р. 50 к.

Иногородные подписчики надписываютъ свои требованія такъ: Въ Редакцію „Церковнаго Вѣстника“ и „Христіанскаго Чтенія“ въ С.-Петербургѣ.

Подписывающіеся въ С.-Петербургѣ обращаются въ контору редакціи (Невскій пр. 151, кв. 3), гдѣ можно получать также отдѣльныя изданія редакціи и гдѣ принимаются объявленія для печатанія и разсылки при „Церк. Вѣстникѣ“,

Редакторъ проф. свящ. А. Рождественскій.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1905 г.

на ежедневную (не исключая и послѣдипраздничныхъ дней) дешевую, литературную, иллюстрированную и общественной жизни (по расширенной программѣ, въ увеличенномъ размѣрѣ, вполне могущую заменить дорогія газеты) газету

„КАВКАЗСКИЙ ЛИСТОКЪ“

год III.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА

За 310 годовыхъ номеровъ

(форматъ газеты $13\frac{1}{2} \times 9\frac{1}{2}$ вершковъ На годъ. На полгода. На мѣсяцъ

Въ Тифлисѣ 2 р. 50 к. 1 р. 60 к. 35 к.

Съ пересылкой 3 р. 75 к. 2 р. „ 40 к.

Заграницу 8 р. „ 5 р. „ 1 р.—

Для служащихъ : закавказскихъ ж. д., военныхъ частей, сельскихъ общественныхъ канцелярій (черезъ управленіе, командировъ и уѣздныхъ пачальниковъ) съ пересылкой на годъ 3р. 20 к. Отдѣльные номера въ Тифлисѣ по 2 коп., а въ другихъ городахъ и на станціяхъ желѣз. дор. по 3 коп.

Новые подписчики 1905 года., желающіе получать теперь-же газету—доплачиваютъ до 1-го января въ Тифлисѣ 20 коп., а иногородные 30 коп. за каждый мѣсяцъ.

Редакція, вступая въ третій годъ изданія своей газеты и идя навстрѣчу читателямъ, особенно серьезное вниманіе обратитъ на кавказскую и общероссийскую хронику, на свѣдѣнія русско-японской войны, а также на художественный отдѣлъ, помѣщая всевозможные рисунки изъ войны и общественной жизни.

Торговому классу, какъ мѣстному, такъ и русскому, будетъ давать свѣдѣнія о прибывшихъ грузахъ, наложенныхъ платежахъ и о грузахъ, неполученныхъ получателями и пр. необходимыя свѣдѣнія.

Такса на объявленія: траурныя отъ 1 р. до 2 руб.; обыкновенныя на 1-й страницѣ 4 коп., на остальныхъ—по 3 коп. за строчку иетита. Квартирныя и трудовыя—по 2 коп. за каждое объявленіе.

Пріемъ подписки и объявленій: въ Тифлисѣ—въ редакціи, у голъ Ртищевской, и Сололакской, домъ Бебутовыхъ, № 22; въ типографіи газеты Кавказскій Листокъ», Вельяминовская, № 7: «Бюро труда»—Эриванкая площадь, противъ сквера, караванъ-сарай Тамамшевыхъ. Иногородные адресуютъ въ Тифлисъ на имя редакціи. Газета имѣетъ собственную совершенно новую типографію, которая принимаетъ частныя и казенныя заказы по цѣнамъ внѣ конкуренціи

Редакторъ-издатель Н. И. Тамамшевъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на 1905 г.

НА НОВОЕ ТЕХНИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ

„КИРПИЧЪ И ГЛИНА“

Журналъ, посвященный глинообрабатывающей и цементной промышленности, строительному архитектурному и инженерному дѣлу.

ПРОГРАММА:

- 1] Распоряженія правительства, относящіяся къ специальности журнала;
- 2] Технические описанія всякаго рода построекъ и сооружений изъ кирпича, цемента и бетона. заводовъ, машинъ и орудій;
- 3] Относящіяся сюда чертежи и рисунки, какъ въ текстѣ журнала, такъ и въ отдѣльныхъ приложенияхъ;
- 4] Технические статьи по производствамъ: кирпичному, черепичному, изразцовому, гончарному, цементному, бетонному и т. д.;
- 5] Всякаго рода сообщенія: относящіяся къ специальности журнала;
- 6] Корреспонденціи изъ-за-границы и изъ разныхъ мѣстъ Россіи;
- 7] Портреты правительственныхъ дѣятелей въ области промышленности, дѣятелей въ области специальности, портреты журнала;
- 8] Мелкія замѣтки;
- 9] Отвѣты редакціи на запросы подписчиковъ;
- 0] Торговныя и технические объявленія

Срокъ выхода ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ, съ дополнительными номерами, по мѣрѣ накопленія матеріала въ общемъ ДО 24 НОМЕРОВЪ въ годъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА 5 РУБЛЕЙ на годъ съ пересылкой Адресъ журнала: Москва, Долгоруковская 22,

Редакторъ-Издатель **Дмитрій МАНСФЕЛЬДЪ.**

[Издающій 14-й годъ журналъ «МЕЛЬНИКЪ»,

Можно выписывать наложеннымъ платежомъ.

Ա. Էջմիածնի սպարապետ լոյս են տեսել եւ
վաճառուում են.

	Ռ. Կ.
1. Բանաստեղծութիւններ — Շիրվանի	— 50
2. Ժամագիրք միջագիր (կաղմած)	2 —
3. Ժամագիրք դրպանի (կաղմած)	1 50
4. Մեղուաբուծութիւն Գ. Ղազարեան	— 50
5. Դաւիթ Հարքացի. Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
6. Աղէքսանդր մեծ Թարգ. Վրթանէս քհն. Մովսիսեան	— 50
7. Հայկականք Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
8. Առտուծուն թէ՛ Մամոնային. Թարգ. Մամբէ վարդ.	— 3
9. Բանաստեղծութիւններ և Կերտիտի հարսանիքը. զրաշ. Ներսէս Տ. Աւետիքեան	— 50
10. Հոգեբանութեան հիմնական գաղափարների մասին խմբագրութեամբ Ա. Տիգրանեանի	— 40
11. Մարդու շատ հոյ է հարկաւոր Թարգ. Վրթանէս քհն. Մարգարեան	— 5
12. Հազար ու մի խաղ. Կոմիտաս վ. և Մ. Աբեղեան	— 10
13. Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը. Թարգ. Մամբէ վարդ.	— 10
14. Էջմիածնի ծոցի օրացոյց 1905 թուականի	— 20
15. Յուցակ ձեռագրաց Խաչիկ վ. Դադեան	2 —
16. Գեղեր. պատմութիւն Բիւզանդական կայսրների Թարգ. Մեսրոպ վարդապետ	1 —
17. Խոսքովիկ Թարգմանիչ և Երկասիրութիւնը, Գարեգին վարդ. Յովսէփեան	1 20

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՈՒ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

1904

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒՆՆ Է { Ռուսաստանում 4 ռ.
Արսասանմանում 5 ռ.

Խնդրում ենք Արժ. Գործակալներին յայտնել այն ըս-
ժանորդների ծիշտ հասցէները՝ հոգեւորական թէ՛ աշխար-
հական, որոնք կարող են իրենք անմիջապէս կամ մի ուրիշի
ամուսնով ծրարներ ստանալ փոստից: Բոլոր այդպիսիներին
«Արարատ»-ը կուղարկուի առանձին ծրարներով եւ առհա-
պարակ նորա ցրումը կանոնաւորելու համար ամեն հոգ
կտարուի:

Հասցէն՝ Տե. Թчміадзинъ, Типографическому Комитету

Արտասանմանի համար՝ Rédaction de la Revue „Ararat“.
Etchmiadzine (Caucase)